

K

REVIJA ZA PROMOCIJO

marec 1996 št. 12 cena 500 SIT

ŠKOCJANSKE JAME

Unesco 1986

Liste du Patrimoine Mondial

Na tisoče jam je po svetu.

Med vsemi izstopajo

Škocjanske jame,

srce matičnega Krasa.

*Kdo se poda v njihovo globoko
podzemlje, se za večno zagleda*

v čudoviti svet kapnikov,

velikih podzemeljskih dvoran,

globokih prepadnih sten

in divje šumeče Reke.

*Ta lepota se mu za večno vtisne
v spomin in ga znova zablja*

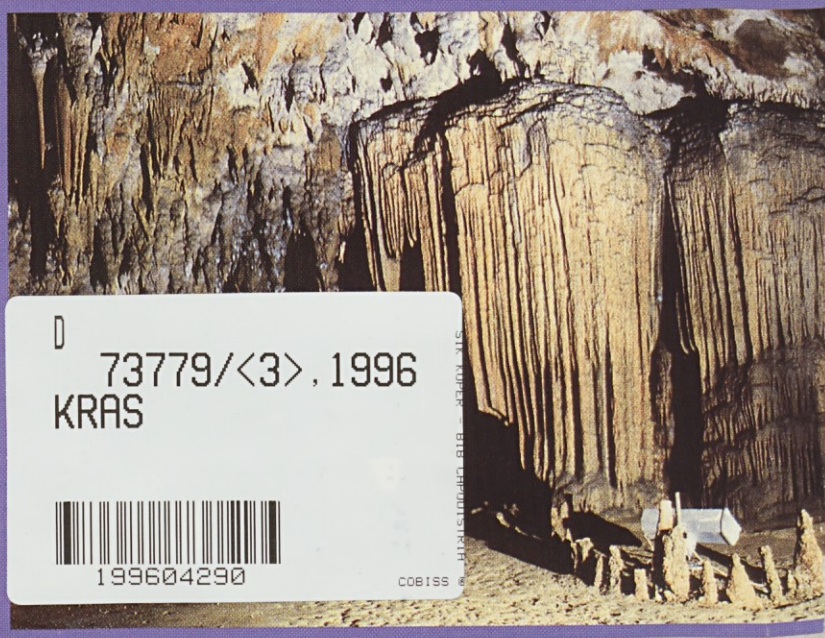
v ta skrivnostni

podzemeljski svet.

Škocjanske jame so vpisane

v Unescov seznam svetovne

naravne in kulturne dediščine.

OBISKI SO VSAK DAN:

VI - IX ob: 10⁰⁰, 11³⁰, 13⁰⁰, 14⁰⁰, 15³⁰ in 17⁰⁰

IV, V, X ob: 10⁰⁰, 13⁰⁰ in 15³⁰

XI - III ob 10⁰⁰ in ob nedeljah ter praznikih še ob 15⁰⁰

INFORMACIJE: tel: 067/60-122, 60-169, fax : 067/73-384.

Škocjanske jame - HTG, 66215 Divača, Matavun.

NA POTI PO KRASU VAS PODJETJE HTG SEŽANA VABI,

da obiščete njegove turistične in gostinske objekte:

HOTEL KOZINA, KAMP - tel: 066/82-611 in 82-689, fax: 066/81-395

GOSTILNA PRI JAMI - tel: 067/60-122 in 60-169, fax: 067/73-384

PENSION RISNIK - tel: 067/60-008

HOTEL TABOR - tel: 067/31-551, fax: 067/73-101

HOTEL TRIGLAV - tel.: 067/31-361, fax: 067/73-384

RESTAVRACIJA MAHORČIČ - tel: 067/72-130

**V KOZINI
MATAVUNU
DIVAČI
SEŽANI**

HTG

HTG - HOTELI TURIZEM, GOSTINSTVO, P.O. SEŽANA
66210 Sežana, Partizanska 1, Tel: 067/31-361, fax: 067/73-384

73779/[31]

D

KRAS

199604290

Osrednja knjižnica
Srečka Vilharja Koper
Biblioteka centrale
Srečko Vilhar Capodistria

IZ VSEBINE

Kras

MAREC 1996 št. 12

Na naslovnici:
Cerkev Matere božje Vnebovzete
v Šmarju pri Sežani
Foto: Egon Kaše, 1000 Ljubljana;
atelje:
Trnovska 8, tel.: 061/222-018;
Eipprova 19, tel.: 061/212-217

Jože Osterman:	SLOVENSKE ZNAMENITOSTI PRED POMEMBNO POTRĐITVIJO	3
Agencija Kras:	FRANCE HABE JE VSE SVOJE ZNANSTVENO DELO NAMENIL KRASU	4
Agencija Kras:	VAROVANJE KRAŠKE PODTALNICE PRED ONESNAŽEVANJEM Z GOSPODINJSKIMI IN KOMUNALNIMI ODPADNIMI VODAMI	9
Bogdan Macarol:	SODOBNO POJMOVANI RAZVOJ NA KRASU DAJE PREDNOST VODAM	10
Stane Kristan:	PREPREČEVATI VDIRANJE ORGANSKIH SNOVI V PODTALNICO	14
Vlasta Kukanja:	KAJ STORITI, DA GOSPODINJSKE IN KOMUNALNE ODPLAKE NE BODO ZASTRUPILJALE VODO?	16
Adrijana Viler-Kovačič:	KAKŠEN JE POSTOPEK, DA SE SME ZGRADITI ČISTILNO NAPRAVO	20
Tatjana Trebec:	ŽUPAN, KI SI PRIZADEVA ZA GOSPODARSKI NAPREDEK IN ZA UREJENOST KRAJEV	22
Blanka Bartol:	PRENOVA ŠTANJELA BO PREDLAGANA ZA EVROPSKI POSKUSNI PROJEKT	24
Tatjana Rener:	EVROPA NAM NE MORE POMAGATI, DOKLER	25
Tatjana Rener:	PRENOVA LANTHIERJEVEGA KOMPLEKSA V VIPAVI	27
...	RODBINA LANTHIERI JE MOČNO POSEGLA V ŽIVLJENJE SLOVENSКИH LJUDI	28
Božidar Premrl:	STARI NAGROBNI KAMNI Z NAPISI IN S SLIKAMI SO ARHIV	33
Ida R. Vodopivec v pogovoru z g. Otmarjem Čmilogarjem:	MLADI ROD ŽE ZNA CENITI KULTURNI DEDIŠČINO	34
Ida R. Vodopivec:	SLIKAR, KI "SLIKA" TUDI V KRAŠKI KAMEN	37
Boris Udovč:	ZAKAJ OSTAJA STROKOVNO OBRTNO IZOBRAŽEVANJE POHABLJENO?	40
Mag. Janja Kogovšek:	ŽE TRI KRASOSLOVNE ŠOLE, LETOS ČETRTRA...	41
Silva Matos:	PODOBA O SAMEM SEBI	42
Dr. Jože Pirjevec:	NAŠI PREDNIKI SO ŽIVELI TUDI Z MORJEM V SOŽITJU	43
Mag. Suzana Čurin -Radovič	ZA FINANČNO SODELOVANJE S KULTURO SE ODLOČA VEDNO VEČ PODJETIJ	44
Ida Vodopivec-Rebolj:	SREČANJE Z JOLKO MILIČ	46

Informativno revijo Kras izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., 1000 Ljubljana, Rimska 8 - telefon +386-061/125-14-22 - Glavni urednik Lev Lisjak; odgovorna urednica Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva: Revija Kras, 6223 Komen, p.p. 17, telefon: +386-067/78-434 - Maloprodajna cena 500 SIT, 6.500 Lit, 6,00 DEM, 4,00 \$; naročnina šestih zaporednih števil s pošto dostavo v Sloveniji 3.000 SIT, za tujino s pošto dostavo 80.000 Lit, 80,00 DEM, 60,00 \$ - Fotografije: fotoagencija Mediacarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka ISSN 1318-3257.

Deseta obletnica vpisa Škocjanskih jam v seznam Unescove svetovne dediščine

Spoštovani bralci!

Osemnajstega oktobra letos bo preteklo deset let od vpisa Škocjanskih jam v seznam Unescove svetovne dediščine. Zato ustvarjalci revije Kras že razmišljamo, kako obeležiti ta dogodek in dati slovesnostim ustrezno vsebino.

Na obletnico se pripravljajo v Slovenski nacionalni komisiji za Unesco, v Ministrstvu za okolje in prostor ter v njegovi Upravi R Slovenije za varstvo narave, v sežanskem podjetju HTG - hoteli, turizem in gostinstvo, ki upravlja Škocjanske jame. Nanjo se bodo pripravili v Turističnem društvu Matavun, v Jamarski zvezi Slovenije in v Inštitutu za raziskovanje krasa pri ZRC SAZU. Študentje in mentorji Biotehniške fakultete v Ljubljani pa za jesen načrtujejo strokovno delavnico Teden Škocjanskih jam.

Revija Kras je sprejela pobudo upravljalca Škocjanskih jam, naj za obletnico njihovega vpisa v Unescov seznam svetovne dediščine pripravi pogovor za okroglo mizo o aktualnih vprašanjih v zvezi s Škocjanskimi jamami. Teh je kar nekaj. Od zakona o Škocjanskih jamah, ki je še vedno v parlamentarni proceduri, prizadevanj prebivalcev Matavuna, Betanje in Škocjana, da se zaustavi odseljevanje ljudi iz teh vasi, do najnovejših izsledkov raziskovalcev Inštituta za raziskovanje krasa pri ZRC SAZU v Škocjanskih jamah ter prednostih in slabostih mimo Škocjanskih jam speljane avtomobilske ceste.

Državni podsekretar v Ministrstvu za okolje in prostor Mladen Berginc bo sklical sestanek o proslavitvi obletnice vpisa Škocjanskih jam v Unescov seznam svetovne dediščine. Zato predlagamo vsem tistim, ki imajo namen sodelovati v slovesnostih, naj mu to namero sporočijo po telefonu na št. 061/125-84-67 ali po faksu na št. 061/125-94-51!

Naslov uredništva:

**1000 Ljubljana, Rimska 8
Telefon: 061/125-14-22**

Uredništvo

SLOVENSKE ZNAMENITOSTI PRED POMEMBNO POTRĐITVIJO

Jože Osterman
dipl. sociolog

Ne gre pa zgolj za slovenski problem, marveč gre za splošen problem izginjanja majhnih kultur in kulturnih značilnosti pokrajin in regij. Problem ni nov; ne ogroža sicer neposredno kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti v njihovem fizičnem obstoju, ogroža pa okolje, v katerega so te znamenitosti postavljene in zaradi katerega delujejo na poseben način. Vznik izraza **kulturne krajine** in izredno povečana pozornost njihovemu ohranjanju je zato tudi v svetovnem merilu logična in nujna posledica zavesti o nenadomestljivi povezanosti zgodovine in sedanjosti; vse večje zanimanje moderne stroke za varstvo naravne in kulturne dediščine za to področje pa je rezultat spoznanja, da je varovanje kulturne dediščine lahko samo celovito dejanje, ki mora v kar največji meri ohraniti ne le mrtev objekt marveč ves sistem njegovih relacij ali odnosov do drugih objektov ter širšega okolja.

V skladu s sodobno sociološko in antropološko znanostjo, ki izraziteje kot kdajkoli prej poudarjata enakovrednost in enakopravnost vseh kultur, **ima Slovenija za promocijo svojih kulturnih in civilizacijskih posebnosti zato večji prostor**, kot bi se morda zdelo na prvi pogled. Čeravno brez izrazitejše (ali vsaj atraktivnejše) stavbne dediščine - *z izjemo tipične kraške*, ob nedvomno lepem naravnem okolju, ki pa nima izrazitih posebnosti - *če izvzamemo kraške pojave, jame, udornice, brezna, ponikalnice ipd.*, je kombinacija delovne in življenjske kulture, ki sta bili ustvarjeni v teh krajih, tudi širše zanimiva in še kako vredna zaščite. Primernost bolj ambicioznega vključevanja naše naravne in kulturne dediščine v okvire svetovne zakladnice je tako potrebno in v prihodnost usmerjeno dejanje, ki bo državo Slovenijo ambicioznejše zarisalo na karto sveta še na enem nadvse pomembnem področju.

Svetovna organizacija UNESCO v okviru svojega komiteja za svetovno dediščino že razmeroma dolgo opravlja najbolj pomembna evidentiranja, sistemiziranja in na nek način tudi razglaševanja krajev in znamenitosti, ki sodijo po njenih kriterijih na tako imenovan Seznam svetovne dediščine. Slovenija je za zdaj zastopana na tem seznamu, ki šteje kakšnih 420 lokacij, s škočjanskimi jamami; ta naravna znamenitost si je ta status pridobila že v

Površinsko majhna Slovenija s svojo srečno geografsko lego - tako hiter prehod s tipičnega visokogorskega sveta k morju ni ravno pogost pojav - združuje v sebi kar nekaj različnih svetov. Tako krajinskih kot tudi kulturnih, z mehкими in tudi nekoliko tršimi prehodi med njimi... Ti prehodi so na marsikaterem koncu naše prijetne dežele ustvarili zelo izvirna stanja duha in proizvodne kulture. Res pa je, da se s sodobnim ekonomskim razvojem, ki je po svoji tehnologiji nedvomno planetaren ali vsaj globalen, tudi Sloveniji vse bolj neusmiljeno obeta, da bodo prav najizvirnejše iznajdbe ljudi, ki so tod živeli in se s svojim načinom dela prilagajali okolju ter okolje prilagajali sebi, morda kmalu pozabljene in da bodo tudi izginile, kajti kot način produkcije so v glavnem že presežene. S tem bi slovenska nacija, ki je nedvomno nastala tudi zaradi teh posebnosti, postopoma izgubljala svoj zgodovinski spomin, pa tudi v očeh tujcev bi njene značilnosti in zanimive posebnosti lahko povsem obledele. In rezultat vsega tega bi bila navsezadnje neka amorfnost, brezlika človeška skupnost brez kakršnihkoli posebnosti in izvirnosti; torej tudi brez posebnega smisla za nadaljevanje svojega obstoja.

časih prejšnje države Jugoslavije. Po sklepu slovenske vlade pa je Slovenija predložila za vpis na Unescov seznam svetovne dediščine kandidate še treh lokacij. Dve sta kulturni krajini, in sicer območje Krasa ter območje fužinskih planin v Bohinju, ob njih pa je kandidat še rudarsko mesto Idrija s kompleksom svojih rudniških naprav in z mestno strukturo, ki podpira rudarjenje, kot se je razvilo v zadnjih petstotih letih.

Zdi se, da je slovenska stroka res uspela izdvojiti lokacije, ki predstavljajo posebnost ne le za našo državo, marveč tudi za Evropo in svet. Hkrati pa je ostala pri številu kandidatur v normalnih mejah in ni kandidirala s širokim spiskom, ki bi dokazoval nestvarno in samovšečno zaljubljenost v zgolj lastne vrednosti. Povedati namreč velja, da nekatere evropske države kandidirajo za vpis na Unescov seznam svetovne dediščine tudi z 20 ali celo s 30 lokacijami, ki so si po svojem ustroju in namenu sila podobne. Uvrstitev vsega tega na seznam bi pravzaprav razvrednotila namen in težo osnovne Unescove ideje.

Vse to pa pomeni tudi za našo državo, da bo treba vse predlagane kandidate ne zgolj natančno in strokovno obdelati, dokumentirati in analizirati, marveč pomeni tudi to, da jih moramo že sami kar najbolj zavarovati in celo revitalizirati kakšno izmed njihovih funkcij in značilnosti, ki jih je čas že prepustil pozabi!

Vpis novih slovenskih lokacij na Unescov seznam svetovne dediščine bi se lahko z njegovim sklepom končal v letu 1997, za našo državo pa bo proces uzakonitve prave sistemske zaščite trajal še kakšno leto dlje. S sistematičnejšim urejanjem vsega tega pa se bo tudi naša država pridružila procesu uveljavljanja modernega varovanja naravne in kulturne dediščine, v katerem bo mogla bolj uspešno kot do sedaj ohranjati preteklost kot nevsiljiv, predvsem pa zanimiv del siceršnjega življenjskega in kulturnega utripa Slovenije, vključenega v okvir siceršnje informacijske in turistične promocije naše domovine.

FRANCE HABE JE VSE SVOJE ZNANSTVENO DELO NAMENIL KRASU

Pogovor z nestorjem slovenskih speleologov
dr. Francetom Habetom

Enajstega januarja 1996 je v Postojni slavil sedeminosemdeseti rojstni dan dr. France Habe, nestor slovenskih krasoslovcev, raziskovalec slovenskega krasa in kraških jam, jamski fotograf, pisec vodnikov po naših turističnih jamah in poleg številnih funkcij v speleoloških organizacijah in združenjih predsednik komisije za varstvo jam in jamski turizem pri Mednarodni speleološki zvezi (UIS) ter zavzet sodelavec revije Kras. Sredi januarja smo ga obiskali. V prijetnem domačem vzdušju smo se z njim pogovarjali o začetkih njegovega raziskovanja kraškega podzemlja, o krasu in lepotah kraških jam ter bogastvu pitne vode v njegovem podzemlju, o njegovih knjigah in o tistih, ki jih bo še izdal, ter o reviji Kras, v katero redno piše...

Kdaj in kako ste se odločili, da boste raziskovali, opisovali in pojasnjevali kras in kraške pojave?

"Prave odločitve za to pravzaprav ni bilo... Sem mlinarjev sin. Živel sem v Vrhniki kakšen kilometer proč od poznanege Močilnika, enega izmed izvirov

Ljubljane, ob potoku, v katerega pritekajo vode z Notranjske, izpod Ljubljanskega vrha in s Planine. Že kot otrok petih ali šestih let sem se vpraševal, od kod ta voda, kje nastaja, kako se pretaka... Kako je v podzemlju, pa še nisem vedel...

Svojo prvo izkušnjo s temo sem doživel, ko me je oče za nek prekršek kaznoval in zaprl klet brez oken, v popolno temo in me tam pustil nekaj ur. Ko prvo kričanje, naj me izpusti, ni pomagalo, sem se stisnil v kot in čakal, kdaj mi bodo odprli vrata na prosto... To je bil moj prvi dotik z neizmerno temo, v kateri ne vidiš nič. A bilo je to tisto, kar mi je že v prvih letih življenja začelo oblikovati pogum; srečal sem se z nečim, kar je bilo za otroke pojme nekaj strašnega.

V gimnazijskih letih sem s sošolcem Karlom Grabelškom, poznejšim pisateljem, in z drugimi sošolci veliko zahajal k Močilniku, v katerega okolici smo brskali po tamkajšnjih jamah. Leta 1920, po drugi svetovni vojni, se je vrnil od vojakov raziskovalec podzemskih jam na Notranjskem Ivan Michler. Bil je moj učitelj in razrednik. S svojo pojavo, z resnobo, z odnosom do krasa, čeprav ni bil univerzitetni učitelj, je na predavanjih tako vplival na nas, da nas je kras popolnoma prevzel.

To je bil začetek, ki mi je omogočil, da sem spoznal za eno generacijo starejšo pisano družčino leta 1910 ustanovljenega Društva za raziskovanje podzemeljskih jam. Na velikonočni ponedeljek leta 1926 me je Ivan Michler, na Vrhniki poročen Ljubljancan, povabil med

staro gardo slovenskih jamarjev na raziskovalno ekspedicijo po podzemski Ljubljani. V njej so bili še Egon Pretnar iz Zagreba, ki se je ukvarjal z raziskovanjem jamskih hroščev, profesor Pavel Kunaver in biolog Albin Seliškar, ki se je posvečal zlasti raziskovanju človeške ribice... Pri Michlerju je bila nekakšna jamska centrala, od koder so se odpravljali na svoje jamske pohode... Spominjam se, da smo nesli s seboj kakšnih 80 kilogramov težak vitel, s katerim so tudi mene spustili v 200 metrov globoko brezno Gradišnica pri Logatcu. Med spuščanjem sem se vrtel in vrtel na vrvi. In ko sem pristal na dnu ter

pogledal navzgor, sem videl le majhno svetlo piko vhoda v brezno... To je naredilo name tak vtis, da sem se za vedno zapisal jamarstvu in pridružil jamski družini, ki me je vzela s seboj. Bil sem star komaj dobrih šestnajst let.

V tistem času sem se že tudi posvetil fotografiranju, zato sem vse, kar sem videl in izmeril zanimivega med raziskovanjem, ne le opisoval, ampak tudi fotografiral. In vse to sem v poročilih pošiljal Društvu za raziskovanje jam, ki je že imelo svoj arhiv in urejalo zapisnike o vseh opravljenih raziskavah in opazovanjih"

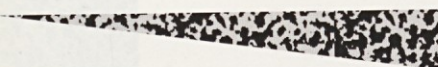
Raziskali ste na stotine kraških jam. Kateri ste namenili največ pozornosti? Katera kraška jama je za Vas najlepša, katera najveličastnejša in katera najbolj izjemna?

"Med obema vojnoma in po drugi svetovni vojni sem raziskal kakšnih šeststo jam. Bilo bi jih več, toda po priključitvi Primorske Italiji po rapalski pogodbi nas je pri našem raziskovalnem delu najbolj ovirala Italija. Že na Hrušici, pri Hotedrščici je bila meja, zato smo svoja raziskovanja namenjali predvsem notranjskim vodam, Planinskemu polju in Križni jami.

Sam sem resno raziskoval jame na Planinskem polju, največ pa sem se ukvarjal z raziskovanjem jam Predjame, ki ji še vedno namenjam precej svoje pozornosti. Po drugi svetovni vojni sem veliko časa namenil tudi Najdeni jami. Skupaj z drugimi jamarji pa sem veliko raziskoval na robu Planinskega polja jama Logarček in vodno jama Mačkovec. Te jame morebiti niso najbolj zanimive po kapniškem bogastvu, so pa gotovo zanimive po svojih morfoloških značilnostih, to je po oblikah in spremembah.

Najlepša je zame Križna jama, čeprav sem videl najpomembnejše jame sveta - od bazaltnih jam v Grčiji do mnogih evropskih jam in jam drugod po svetu. Ta jama v bližini Loža ima ogromne dvorane, čudovite kapniške tvorbe in tipične druge prvine... Najveličastnejša je zagotovo Škocjanska jama... Najbolj izjemna pa je Mamutska jama v Texasu v ZDA, ki meri skupaj z jama Flint Ridge Cave v dolžino več kot 500 kilometrov".

Slovenski kras je svetovni fenomen, tako trdite krasoslovci in znanstveniki, ki kras raziskujete. V čem je njegova izjemnost, saj je krasa vendarle veliko več na Hrvaškem po vsej Dalmaciji, v Franciji in Španiji ter predvsem na Kitajskem?

"Če vzamemo v roke običajen atlas in poiščemo na njem zemljevid Evrope, je Slovenije na njej po površini komaj za en palec. In prav zaradi te njene majhnosti ter zaradi tega, kar s svojimi naravnimi danostmi in posebnostmi ima, je fenomenalna!

Slovensko narodnostno ozemlje sega globoko v Panonsko ravnino na vzhodu, v Alpe proti severu in v Sredozemlje do Jadranskega morja proti jugu. V času Avstroogrske smo bili Slovenci prav na robu, na južnem delu njenega ozemlja in iz dveh središč na njem so v prejšnjem stoletju izhajala vsa raziskovanja krasa - z Dunaja in iz Trsta. In ni slučaj, da je bil prav slovenski Notranjski kras od roba Ljubljanske kotline oziroma od Ljubljanskega barja do Trsta tisti svet, ki mu je bilo namenjeno tolikšno raziskovanje. Po njem je že takrat potekala evropska cesta Dunaj-Trst, ki jo je zgradil Karl VI. Po njej so potovali ne samo trgovci ampak tudi mnogi naravoslovci, ki so raziskovali kras. Takrat so nastala prva društva za raziskovanje krasa - leta 1879 na Dunaju, leta 1883 v Trstu in leta 1889 v Postojni društvo Antron".

Kras ima v svojih nedrih bogata nahajališča vode, ki je in ki predvsem še bo odločujoča pri oskrbovanju Slovenije in sosednjih držav s pitno vodo. Kdaj in kako se je pričelo njeno onesnaževanje?

"Kras ima dve veliki bogastvi. Eno je gozd na njegovem površju, ki ga je človek enkrat že iztrebil, a ga je po svoji streznitvi z velikim trudom povrnil. Zadržuje oborinsko vodo na površju, da prehitro ne ponikne v podzemlje. Drugo so podzemske jame z vodami, ki so zaenkrat zaradi svoje relativne čistosti bogat rezervoar pitne vode. Ne le za prebivalstvo Krasa, ampak tudi za prebivalstvo Tržaške pokrajine in Kraškega roba ter slovenske obale in za prebivalce Notranjske, Pivške doline ter tudi Ljubljanske kotline. Če še ni, pa še bo!

Do konca prejšnjega stoletja na krasu ni bilo onesnaževalcev voda, ki se pretakajo skozi njegovo podzemlje. Trst je, na primer, oskrbovalo z njo kakšnih 80

ZNANSTVENIKI ZA KRAS

"... Upam, da se bodo prebivalci Krasa še pravočasno ovedli pomena kraške podtalnice in storili vse, da si uredijo pravilno zbiranje, zadrževanje in prečiščevanje svojih gospodinjskih in komunalnih odplak. Na Krasu tudi ni prostora za kakršne koli farme, zato bo treba tiste, ki še vztrajajo in onesnažujejo kraško podtalnico, ukiniti..."

vodnjakov, ki jih je polnila kraška podtalnica. Prvo njeno onesnaževanje se je pričelo s prvo industrijo, naj so bile to usnarne, pivovarne in tekstilne tovarne ali drugi obrati. Po drugi svetovni vojni se je stopnjevalo, zlasti reke Reke s tovarnami za iverne plošče in organske kisline v Ilirski Bistrici in s postavljanjem prašičjih, piščančjih in govedorejskih farm ter manjših industrijskih obratov v večjih krajih. K temu je svoje pridodala še narazumna stanovanjska gradnja zunaj strnjenih kraških naselij, ki je

dovoljevala odvajanje gospodinjskih in komunalnih odplak v preproste greznice brez kanalizacije, zbiralnikov in usedalnikov in brez prečiščevalnih naprav. Pretežen del takih greznic namreč dopušča odtekanje neočiščenih odplak v kraško podzemlje!

Upam, da se bodo prebivalci Krasa še pravočasno ovedli pomena kraške podtalnice in storili vse, da si uredijo pravilno zbiranje, zadrževanje in prečiščevanje svojih gospodinjskih in komunalnih odplak.

Predjama, avgust 1978

Mladi speleolog France Habe leta 1934...

Dr. France Habe (tretji z desne) s skupino udeležencev mednarodnega speleološkega kongresa v Stuttgartu oktobra 1969, ko so si ogledali najdaljšo evropsko jamo Hoelloch v Švici, dolgo 157 km.

Na Krasu tudi ni prostora za kakršne koli farme, zato bo treba tiste, ki še vztrajajo in onesnažujejo kraško okolje ter kraško podtalnico, ukiniti. V svoji študiji o ekoloških problemih Notranjskega Krasa opozarjam na njihovo škodljivost in ogrožanje zajetij pitne vode v Pivški dolini. Tudi na tem območju je še precej živinorejskih farm. In kakor so že ukinili vse prašičje farme, bo treba odpraviti tudi vse govedorejske in kurje. Potem izlivanja gnojnice iz njih v kraško podzemlje ne bo več".

Napisali ste ničkoliko strokovnih knjig, razprav, člankov in poročil. Katero med knjigami bi posebej omenili?

"Mene je vseskozi izredno zanimala Predjama, zato sem jo raziskoval desetletja in ji namenil velik del svojega časa. Njeno sistematično raziskovanje me je navedlo na odločitev, da sem Predjamo izbral za svojo doktorsko disertacijo in doktoriral leta 1965 s temo Morfološki, hidrografski in speleološki razvoj Pivške doline s posebnim ozirom na predjamski sektor. To se mi je zdelo zelo pomembno, ker tod poteka predjamska prelomnica, na območju katere se en del voda Pivške doline izliva v izvire Vipave ter odteka po njej v Sočo ter Jadransko morje, drugi del njenih voda pa odteka v Nanošćico in Pivko ter naprej kot Ljubljana v Savo in Donavo ter Črno morje.

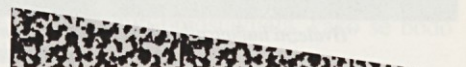
Zbral in uredil sem tudi gradivo o mlinih in žagah v Pivški dolini, saj segajo prvi začetki mlinov ob Pivki in Nanošćici v 16. stoletje, ko je bilo kmetijstvo še izrazito avtarktično ali samozadostno, torej za lastne potrebe gospodinjstev. To pa je pomenilo, da si je vsaka kmetija, če je imela za to možnost, omislila svoj mlin, morda tudi svojo žago. Pozneje, s specializacijo kmetij v kulture, ki so najbolj uspevale in bile tudi najbolj iskane na menjalnem tržišču, pa se je potreba po mlinih zmanjševala. Toda nekako do srede tega stoletja je bilo na tem območju še vedno 37 mlinov in 17 žag. Potem pa je leta 1962 takratni okrajni ljudski odbor Koper s

posebnim odlokom prepovedal njihovo obratovanje, češ da ustvarjajo zasebni kapital... Sedaj je to gradivo pripravljeno za tisk in bo izšlo z naslovom Mlini in žage na vodni pogon v Pivški dolini in na robu Planinskega polja.

Napisal pa sem še knjige Postojna (1965), Predjama - grad in jama (1965 s ponatisom 1981), barvno monografijo Postojnska jama v šestih jezikih (1973), Planina in svet okoli nje (1974), Postojnska jama in druge turistične jame v slovenski in srbskohrvaški izdaji (1976), Turistične jame v Sloveniji v sedmih jezikih (1978), Škoc-janske jame (1982) ter nekaj knjig v nemškem, francoskem in angleškem jeziku. Koliko je bilo vseh razprav, člankov in poročil, ne vem. V gradivu za slovensko speleološko biografijo z bibliografijo leta 1988 jih je dr. Dušan Novak naštel 125, vendar sem v zadnjih sedmih letih napisal še marsikaj novega, zanimivega in pomembnega. Nekaj tudi v revijo Kras!"

S čim se ukvarjate sedaj in kakšni so Vaši letošnji načrti?

"Do sedaj sem namenjal vsa svoja prizadevanja izidu knjige o ekoloških problemih Notranjskega krasa, v kateri bodo predstavljeni že uveljavljeni in načrtovani kraški parki, površje tega krasa z gozdovi, njegovo podzemlje, flora in favna ter škodljivi človekovi vplivi nanja zaradi nje-

To še zlasti, ker je knjiga o mlinih in žagah na vodni pogon v Pivški dolini in na robu Planinskega polja že pripravljena za tisk.

Če me zdravje ne bo izdalo, bi rad še kaj storil za obnovo Čadežvega mlina ob Pivki pri Žejah in Dujčevega mlina ob reki Reki pri Famljah, da bi ju uredili v muzeja z delujočimi mlinarsko-žagarskimi mehanizmi na vodni pogon, ki jih takih drugod po svetu ni, če že nismo zmogli tega pred leti narediti z Modrijanovim mlinom pod Postojnsko jamo, ko se je gradilo hotel Jama. Pod njo je bil vodni mlin z žago, ki ima pisano letnico 1559. Bil je kot nalašč za obnovev in ureditev v edinstveni mlinarsko-žagarski muzej, ki bi bil lahko tudi svetovna privlačnost, kot je Postojnska jama, a se je iz njega namesto tega izcimila galerija z vinoteko in s poročno dvorano!"

Kakšen je povprečen delovni dan krasoslovca in publicista dr. Franceta Habeta sedaj, v 87. letu življenja?

"Nimam velikega spanca. Vstajam že ob polšesti zjutraj, da poslušam prve novice po Radiu Slovenija. Potem se lotim svojega dela. To je sedaj urejanje fototeke narejenih fotografij in diafilmov s kraško tematiko z vseh kontinentov sveta,

kupov zapiskov ter še neobjavljenih gradiv, prebiranje pisem kolegov in raziskovalcev, časnikov in pisanje odgovorov na pisma... Po kosilu malo začemim in delo nadaljujem do večera.

Na predstavitvi 1. številke revije Kras pred dvema letoma v Sežani ste dejali, da ste končno vendarle dočakali periodično publikacijo o Krasu, kakršno ste sami predlagali v Sloveniji že pred tridesetimi leti...

"Res je! Naš kras je bil svet, na katerem so se o krasoslovju učili prvi speleologi. Na prostoru med Trstom in Ljubljano so imeli in še imajo tisti učni prostor, na katerem so rastle in se razvijali naši jamarji. Toda ves čas prejšnjega stoletja, ko smo bili pod avstroogrsko monarhijo, se je vsa razkritja o Krasu opisovala zvečine v nemščini in nekaj v italijanščini. Z ustanovitvijo prvih slovenskih jamarskih društev konec prejšnjega stoletja in v začetku tega stoletja pa so se začeli pojavljati tudi prvi slovenski publicirani prispevki, ki so opisovali naš podzemeljski svet. Bili pa so še daleč od tega, da bi se poglobljali v genezo ali razvoj tega kraškega površja in podzemlja ter sploh v celovito

obravnavanje krasa in kraških območij z gospodarskega, družbenega in kulturnega vidika.

Imamo sicer specializirane periodične publikacije Geografski vestnik, Naše jame in Proteus, ki obravnavajo kras s svojih posebnih vidikov. Posebno revijo, ki v poljudno-znanstveni obliki celovito predstavlja kras, njegove lepote in vrednosti in hkrati tudi vzgojno vpliva na bralce, da bi ta svet še bolj cenili in mu s svojim ravnanjem potrjevali svetovno veljavo, pa smo dobili šele z revijo Kras. Z njo smo se našemu krasu oddolžili za tisto, kar mu bolj kot domači priznava tuji svet - da je to klasični kraški svet. In prav z njo se tudi nekako popravlja velika napaka, da sta se za tipično kraško pokrajino in njene pojave v svetu uveljavila nemški izraz karst oziroma italijanski izraz carso namesto pravega, izvirnega izraza k r a s . Za nas je ta beseda dvojnega pomena. Ni le ledinsko ime za tipično pokrajino med Ljubljansko kotlino in Tržaškim zalivom, ki jo označujemo z geografskim imenom K r a s , ampak je tudi obče ime k r a s za tipično kraško pokrajino in njene pojave na površju ter pod njim.

To so zasluge revije Kras, zato ni čudno, da se je zadnje čase, odkar izhaja, zelo povečalo zanimanje za Kras in kraške značilnosti, zlasti pa za kraške parke, kar pomeni potrditev začetkov spreminjanja odnosa ljudi do našega krasa in njihovih prizadevanj za njegovo obvarovanje pred uničenjem, izginotjem, izničenjem!"

In kakšno je Vaše sporočilo bralcem revije Kras!

"Da bi znali bolj ceniti ta čudoviti, edinstveni kras med Ljubljanskim barjem in Tržaškim zalivom! To je svet, ki je vreden vsega spoštovanja v vsakem oziru. Ohraniti ga moramo v njegovih sedanjih pojavnostih, saj se čez ta svet vse bolj raztezajo cestne lovke, ki omogočajo, da se lahko s prevozom strupenih tvorov za nekaj desetletij uniči naše podzemne vode, če bi se kateri med njimi razlil v kraško podzemlje, ali varovalne gozdove na njegovem površju, če bi zgoreli. Veseli me, da v tem smislu deluje tudi revija Kras!"

"Hvaležni hudournikarji dr. Habetu v spomin!" so se pod fotografijo, posneto pred Taborsko jamo, podpisali sodelavci Podjetja za urejanje hudournikov v Ljubljani.

EKOLOGIJA

Okrogla miza revije Kras

VAROVANJE KRAŠKE PODTALNICE PRED ONESNAŽEVANJEM Z GOSPODINJSKIMI IN KOMUNALNIMI ODPADNIMI VODAMI

Agencija Kras

Matični kras tvori s svojo podtalnico prevladujoči vir v njegovem podzemlju zbirajočih se voda, ki zagotavljajo vodo črpališču Kraškega vodovoda Klariči pri Brestovici. Iz njega se s pitno vodo oskrbujejo ne le Kraševci marveč v sušnih mesecih tudi prebivalci slovenske obale po Rižanskem vodovodu. Ker ta voda ni več povsem čista, bo moral Kraški vodovod zgraditi v Selih na Krasu, blizu zajetja Klariči, napravo za kondicioniranje pitne vode. Z njenim pogonom pa ne bo zaustavljeno vse bolj preteče onesnaževanje kraške podtalnice iz mnogih neustrezno, napačno ali namenoma pomanjkljivo zgrajenih greznic in zadrževalnikov gospodinjskih in komunalnih odpadnih vod. Strokovnjaki vse bolj svarijo ne samo pred stalno grozečo ekološko bombo, ki jo predstavlja vsak prevoz strupenih snovi, mineralnih olj in goriv po cestah čez

Kras. Svarijo tudi pred gospodinjskimi in komunalnimi odpadnimi vodami, ki zaradi bistveno povečane porabe pitne vode iz Kraškega vodovoda (povprečno 36 kubičnih metrov na prebivalca) nezadostno prečiščene odteka iz obstoječih greznic in zadrževalnikov v podzemlje in onesnažujejo kraški vodonosnik - to je podzemeljske vode, ki zvečine polnijo tudi vodno zajetje Klariči.

Pogovor za okroglo mizo naj bi z različnih zornih pogledov opozoril na opisane razmere, izoblikoval in ponudil možne

Revija Kras pripravlja pogovor za okroglo mizo o varovanju kraške podtalnice pred onesnaževanjem z gospodinjskimi in s komunalnimi odpadnimi vodami, ki bo združen z ogledom čistilnih naprav v Divači in v Gradišču pri Materi. V pogovoru bo sodeloval tudi minister za okolje in prostor dr. Pavel Gantar. Okrogla miza bo v sredo, 13. marca ob 11. uri v Sprejemnem centru Matavun, Škocjanske jame.

V pripravi sodelujejo strokovnjaki Komunalno stanovanjskega podjetja Sežana, Kraškega vodovoda, podjetja Limnos, d.o.o., iz Ljubljane ter Inštituta za raziskovanje krasa pri ZRC SAZU, Ministrstvo za okolje in prostor s svojo Upravo RS za varstvo narave, Sektor CRPOV (Celostni razvoj podeželja in vasi) z Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ekološki forum LDS ter kraške občine z nekaj krajevnimi oziroma vaškimi skupnostmi.

rešitve za izhod iz njih, nakazal najbolj primerno rešitev in kdo mora za njeno uresničitev kaj storiti. Ogled čistilnih naprav v Divači in Gradišču bo pokazal, kaj opravljajo klasične mehanske čistilne naprave in kaj rastlinske čistilne naprave za zadrževanje in prečiščevanje gospodinjskih in komunalnih odpadnih voda. Namen okrogle mize je tudi predstaviti racionalne, krajevnim in vaškim skupnostim, stanovanjskim sosedom in gospodarskim obratom primerne, ne predrage in dovolj učinkovite čistilne naprave ter jih spodbuditi, naj se odločijo za njihovo postavitev. Pogovor za okroglo mizo pa naj bi tudi spodbudil zunajšolske aktivnosti učencev osnovnih šol na Krasu, katerih cilj je šolajočo mladino pritegniti v prizadevanja, da se nasploh spremeni odnos do ravnanja z gospodinjskimi in komunalnimi odpadnimi vodami ter izboljša kakovost gospodinjskih greznic in

usedalnikov zanje.

Pogovor za okroglo mizo se bo začel ob 11. uri, ob 15. uri bo ogled čistilnih naprav, ob 17. uri pa bo sklepni del pogovora. Na pogovor bodo povabljeni tudi uredništva javnih medijev. Revija Kras bo za pogovor objavila več strokovnih prispevkov o vprašanih, ki bodo v središču pozornosti udeležencev okrogle mize. Po njej pa bo v nadaljevanjih predstavljala, kako se bodo dogovorjeni sklepi in akcije uresničevali.

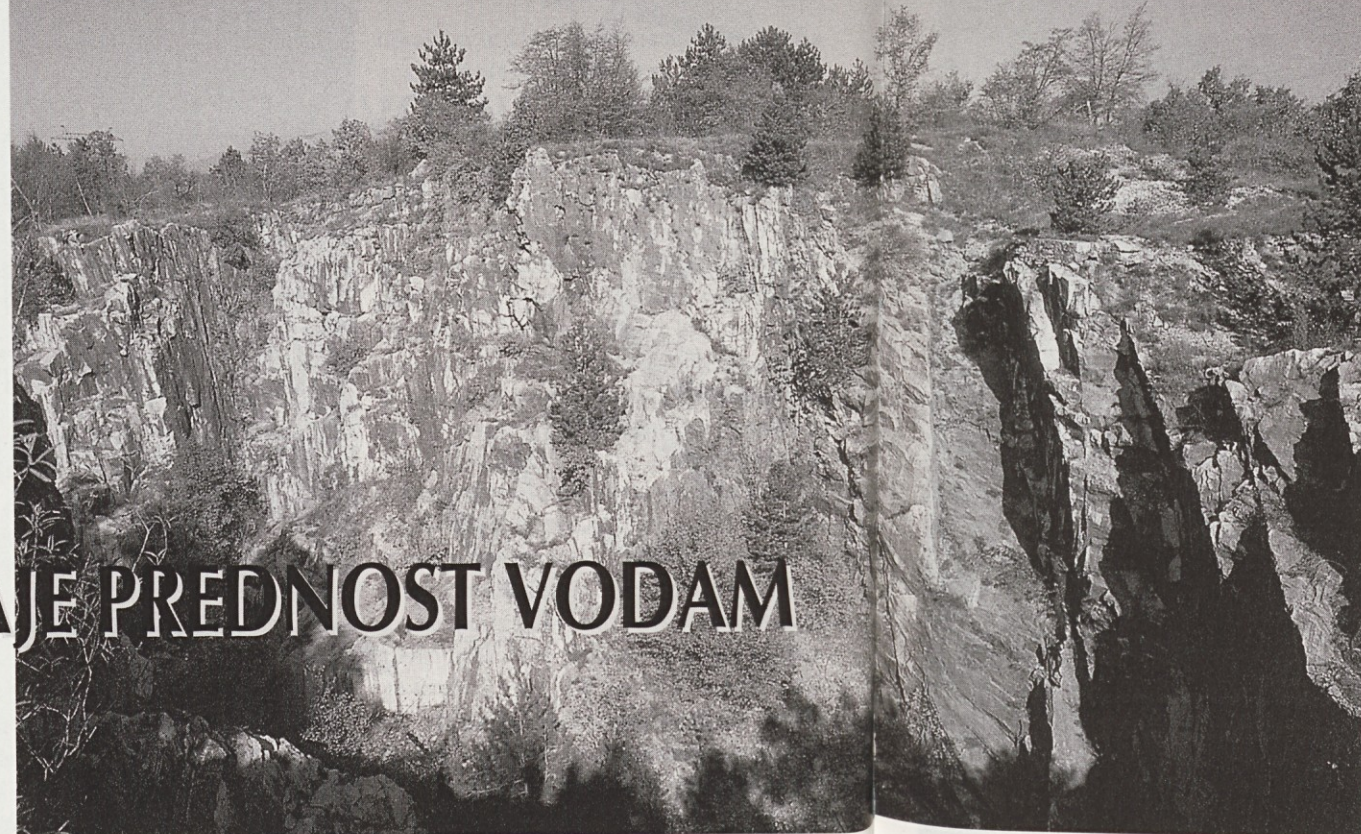
SODOBNO POJMOVANI RAZVOJ NA KRASU

Bogdan Macarol

strokovni sodelavec podjetja Limnos, d.o.o.,
1000 Ljubljana, Podlimbarskega 31, doma v Dutovljah

V zadnjih 6000 letih je človek v vedno večjem obsegu projiciral funkcije, strukture in tehnologije narave iz svoje notranjosti navzven. Ta načela so, ob uporabi tehnike za vzdrževanje umetnega okolja, postala - sprva nevede, v zadnjih dvesto letih pa vedno bolj zavestno - njegov prevladujoči način komuniciranja z zunanjim svetom. Nekje in nekoč pa smo v naravi nekaj prezrli. Prezrli smo njeno organiziranost. Prevzeti od veličine naših storitev še sedaj hočemo v glavnem dosega le delne cilje in niti ne pomislimo na krožne (vzročno-posledične) procese. Vendar se je na primeru "podjetja" - biosfere (celokupnosti vseh živih bitij na Zemlji s pripadajočim življenjskim prostorom), ki obstaja že več kot štiri milijarde let, prav gotovo vredno in treba učiti.

EKOLOGIJA

Krasu je lastna površinska odsotnost voda, ki pa so izoblikovale toliko bolj dinamične podpovršinske razmere. Te posebne hidrogeološke in ekološke danosti so vplivale na razvoj posebnega živega sveta, da je med najpestrejšimi v Sloveniji. - Foto: B. Macarol

Ta spoznanja že najbolj poznajo tam, kjer okolje kot vir dobrin s svojim poslabšanjem že preprečuje ekonomsko rast, in tam, kjer je že prizadeto zdravje ljudi. Skoraj odveč je dodajati, da so s stališča varovanja ljudi posebej ranljivi mali in zlasti v nižinsko kotlinskem delu gosto naseljeni predeli, kakršne je, na primer, tudi velik del Slovenije.

Zaradi svojih hidrogeoloških in ekoloških posebnosti tu posebej izstopa kraški svet, katerega je več, kot se za njega običajno ve. V primerjavi s svetom, kjer je kraških področij (brez Antarktike) 4% celotne površine celin, in Evrope, ki je s 13,5% takih površin najbolj kraška celina (1) je svojstven svetovni posebnost - rekorderka prav Slovenija. Od več kot 20.000 kvadratnih kilometrov površine ima kar 43 % površine kraški značaj. Od tega zavzema apnenec kakšnih 7.200 kvadratnih kilometrov površine ali 35%, dolomita pa je nekaj več kot 1.600 kvadratnih kilometrov ali 8% (2). Na obeh je razvit kras -

če ne drugače, vsaj z njemu lastnim podzemeljskim vodnim pretakanjem.

Klasični Kras

Medijsko je, tudi v tujini, najbolj poznan klasični (oziroma Tržaški, Sežansko-komenski ali tudi matični Kras), ki sega do morja in obsega približno 500 km² in ga običajno poimenujemo z imenom Kras.

Ekološko uvrščamo ekosisteme tega območja v biom submediteranskih gozdov (3). Glavna ekološka značilnost tega podnebja so v prvi vrsti neugodne, ostre razmere poleti in pozimi, kar se odraža v svojskem rastlinstvu, živalstvu in stavbnem slogu. Zaradi mešanja severnih in južnih vplivov je živi svet tega dela Slovenije po sestavi najbogatejši.

Z antropogenega stališča sta temu območju lastna intenzivna poselitev v povojnem času s spremljajočo industrializacijo, z opuščanjem kmetijstva in s pogozdovanjem, kjer so na nekdanjih površinah

hrastovih (nekateri pravijo celo bukovih) gozdov sedaj pionirski gozdovi črnega bora. Odsotnost površinskih voda je bila donedavno problematična zlasti zaradi pomanjkljivih količin pitne vode, kar pa se je - zaenkrat - ugodno rešilo z vodnim črpališčem pri Brestovici.

Dosedanje smeri razvoja

Donedavno prevladujoče gledanje na razvoj kot na gospodarsko kategorijo je marsikje še vedno živo. S to vednostjo tudi ni začudujoče opredeljevanje za temeljno razvojno izbiro v tem prostoru v smeri strategije primerjalnih prednosti (predvsem z iskanjem tržnih niš) (4). Primerjalna prednost je bila tako še pred nedavnim razvidna predvsem v neizrabljenih lokalnih, naravnih in človeških danostih, pri čemer se je naravno okolje sicer štelo za razvojno osnovo, dlje od te ugotovitve pa družbeni planerji hote ali nehoti niso kaj bolj smelo segli.

Turizem ima kot obetavna gospodarska dejavnost tu vedno večjo težo in

nekateri marketinški raziskovalci stavijo na "mehki" turizem, ki delno upošteva okoljske omejitve in nosilne sposobnosti (5).

Na drugi strani imajo vsi interesi čedalje več informacij o stanju okolja in narave (6,7), žal pa v istih delih zaradi družbenih in zgodovinskih danosti še ni bil narejen prehod k sodobnim razvojnim trendom. Kaj podobnega je v naših razmerah mogoče doseči le s sinergijo in sploh bi moralo biti sodelovanje različnih sil v Sloveniji, in zakaj ne na Krasu najprej, ključna razvojna beseda!

Sodobno pojmovani razvoj

V poročilu "Our Common Future" (Naša skupna prihodnost) na seminarju Svetovne komisije za okolje in razvoj leta 1987 so uravnoteženi razvoj (sinonima: trajnostni, sonaravni; angleški pojem - Sustainable development) definirali kot razvoj, ki zadošča potrebam sedanje generacije, ne da bi ogrožal enake možnosti prihodnjih generacij. Naslednja definicija, narejena leta 1991 v krogu IUCN, WWF in UNEP, je dopolnilna: Uravnoteženi razvoj pomeni izboljšati kakovost življenja tako, da živimo v okviru nosilnih zmogljivosti ekosistemov, ki podpirajo naš obstoj.

Zametki te razvojne doktrine segajo v zgodnja šestdeseta leta in v razvojno razpoznavno orientirana sedemdeseta leta, ko takrat uporabljeni pojem sonaravnost dobi novo kakovost. Pojem sonaravnost dandanes ne pomeni le živeti ob naravi in od narave na uravnotežen način, temveč daje podlago za preureditev človeške družbe po vzoru naravnih, samouravnalnih in na dolgi rok stabilnih sestavljenih sistemov.

Uravnoteženi razvoj je torej mnogo širši koncept kot varstvo okolja. Izhaja iz skrbi za prihodnje generacije in dolgoročno zdravje ter neokrnjenost na-

ravnega okolja. Zajema skrb za kakovost življenja (ne le za rast dohodka), za enakost med ljudmi v sedanjosti (vključno s preprečevanjem revščine), medgeneracijsko enakopravnost (ljudje v prihodnosti si zaslužijo okolje, ki bo vsaj tako kakovostno, kakor je to, v katerem živimo sami, če ne še boljše) ter socialne in etične razsežnosti človekovega blagostanja. Vključuje tudi to, da je nadaljnji razvoj dopusten le, kolikor se odvija v mejah zmogljivosti naravnih sistemov, ki omogočajo naš obstoj.

Strategija takega razvoja je že znana in temelji na naslednjih načelih:

- * spoštovati in skrbeti za vse življenjske oblike;
- * izboljšati kakovost človeškega življenja;
- * ohraniti vitalnost in pestrost Zemlje;
- * zmanjšati izčrpanje neobnovljivih virov;
- * ostati v mejah nosilnih zmogljivosti Zemlje;
- * spremeniti osebni odnos in ravnanje;

Na konferenci o okolju in razvoju v Rio de Janeiru leta 1992, ki je bila do sedaj največje svetovno srečanje državnih voditeljev, je dobila ta razvojna doktrina pečat uradne svetovne razvojne strategije za 21. stoletje.

- * usposobiti lokalne skupnosti, da bodo same skrbale za svoje okolje;
- * ustvariti državni okvir za povezovanje razvoja;
- * ustvariti povezavo v svetovnem merilu (8).

Na konferenci o okolju in razvoju v Rio de Janeiru leta 1992, ki je bila do sedaj največje svetovno srečanje državnih voditeljev, je dobila ta razvojna doktrina pečat uradne svetovne razvojne strategije za 21. stoletje.

Vode kot razvojni dejavnik

Države, udeleženske konference in z njimi tudi Slovenija, so si bile enotne, da je ravnanje in upravljanje z odpadnimi vodami prednostno področje za doseganje konferenčnega programa, poznanega pod imenom "Agenda 21". V tem dokumentu (9) so dokaj podrobno navedeni realni cilji, ki v kontekstu odpadnih vod nalagajo vladam, da morajo, skladno s svojimi zmogljivostmi in razpoložljivimi viri in v sodelovanju z OZN in ostalimi ustreznimi organizacijami:

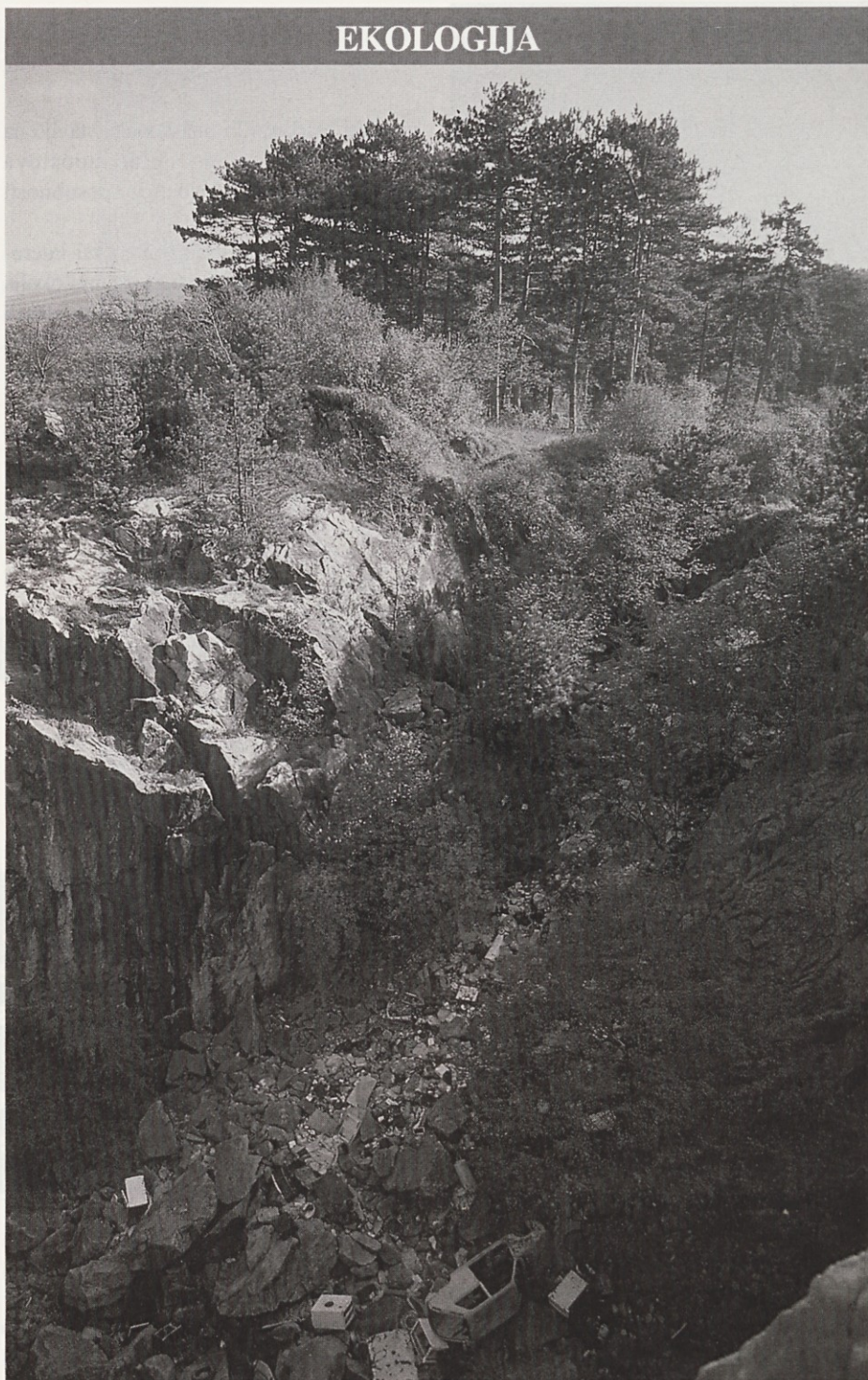
1. do leta 2000 vpeljati kriterije za kakovost odpadkov glede njihovega obdelovanja in odstranjevanja, ciljev in standardov, osnovanih na naravi in prilagoditveni sposobnosti sprejemnega okolja;

2. do leta 1995 v industrializiranih državah in do leta 2005 v državah v razvoju zagotoviti, da bo vsaj 50 % vseh odpadnih voda in trdnih odpadkov obdelanih ali odstranjenih skladno z državnimi in mednarodnimi okoljevarstvenimi in zdravstvenimi navodili za kakovost;

3. do leta 2025 odstraniti vse odpadne vode in trdne odpadke skladno z državnimi in mednarodnimi okoljevarstvenimi navodili za kakovost.

Zaradi cilja iz Agende 21, naj države - glede na svoje zmogljivosti in razpoložljive vire ter v sodelovanju z OZN in z drugimi ustreznimi organizacijami - do leta 2000 zagotovijo vsem prebivalcem vsaj 40 litrov varne vode (9), si moramo vsekakor priklicati pred oči še eno krasu tipično lastnost vode. Na razvitost podzemnega odtoka kaže dejstvo, da ni nobenih površinskih vodnih tokov za dreniranje kar 500 kvadratnih kilometrov velike Kraške planote. Vodonosnik se prazni ob severnem robu Tržaškega zaliva na italijanskem ozemlju. Skupni pretok vseh izvirov ni bil nikoli izmerjen, po oceni pa najmanjši pretok presega 10 kubičnih metrov na sekundo (10).

Hitrost podzemnih voda se določa na podlagi barvanja oziroma markiranja vode, kar sicer ne izdaja prave hitrosti, a uspešnejših metod ni. Hitrosti na Krasu nihajo med 0,01 centimetra na sekundo (26 kilometrov na mesec) in 25 centimetri na sekundo (640 kilometri na mesec), v

Neurejeno odlaganje trdnih odpadkov in nenadzorovano izpuščanje odpadnih voda v kraška tla predstavlja zaradi onesnaževanja njegove podtalnice najresnejšo grožnjo Krasu. - Foto: B. Macarol

Švici do 102 centimetrov na sekundo (11). Največkrat se te hitrosti gibljejo med 2 in 5 centimetri na sekundo. Dejanske hitrosti pa so povprečno za enkrat do dvakrat večje, ker jemljemo za dolžino toka zračno razdaljo med ponorom in izvirom.

Na nekraškem svetu se voda, če ni presežena njena samočistilna sposobnost,

prefiltrira ter kemično, biološko in fizikalno očisti pri premikanju skozi prst in prod. Vse to je mogoče, saj so na takem svetu hitrosti podtalnice le od deset do desettisoč metrov na leto.

In za primerjavo spet Kras... Vpliv dežja, ki pade na meteoroloških postajah v Senožečah, Opatjem selu, Biljah in

Matavunu, se pozna v vrtnah pri Brestovici po dveh ali največ treh dnevih in pol (10)! Da se čistost vode na Krasu slabša, je razvidno ne samo iz njenih analiz, marveč tudi občasnim obiskovalcem manj obiskanih jam. V njih so včasih našli celo več deset človeških ribic na enem kvadratnem metru dna. Sedaj pa so se tem občutljivim organizmom - zelo zgovornim bioindikatorjem - zaradi poslabšane kakovosti vode ekološke razmere toliko spremenile, da jih marsikje celo ni več!

Uravnoteženo varstveni ukrepi

Najpomembnejši varstveno okoljski ukrepi na Krasu so odvisni od ciljev, ki so jasni: preprečiti je treba nadaljnjo erozijo zemljišč ter onesnaževanje voda. V prevladujoči podeželski pokrajini bodo preprečile erozijo gozdne bariere. Vegetacija s pripadajočo zemljino pa opravlja tudi vlogo zadrževalke meteorne vode in prečiščuje manj onesnaženo vodo.

Prihodnost submediteranskega kraškega predela bo obetavna le, če bodo dane stvarne možnosti za stalno naselitev prebivalstva, zato je nujna zadostna

denarja. Samo čiščenje pa je bilo, zaradi različnih razlogov, običajno pičlo.

Ker je samočistilna sposobnost kraškega podzemlja očitno že blizu nosilnih meja, nam preostaja - saj si ne želimo večjih izpadov oskrbe z vodo - le resnejši in v skladu s sodobnimi težnjami načrtovati niz manjših čistilnih sistemov, ki bodo, po vzoru narave, lažje obvladljivi kot nekaj večjih sistemov.

Da je znanje o takih sistemih že zelo napredovalo in se uveljavilo v vsakdanji praksi, je bilo že opisano v 8. številki revije Kras (Vlasta Kukanja: Učinkovita rastlinska čistilna naprava, str. 20-22!). Različne odpadne vode, npr. iz industrije (zgled: Droga v Gradišču pri Materiji), naselij (Ponikve blizu Šentjurja pri Celju) in izcednih deponijskih voda (Dragonja - Piran), je ob morebitnem potrebnem predčiščenju mogoče ustrezno očistiti z uporabo rastlinskih čistilnih naprav (RČN). Poleg samostojnih čistilnih nalog lahko taki čistilni sistemi opravljajo tudi dopolnilno vlogo sekundarnega in terciarnega čiščenja klasičnih čistilnih naprav, da dosega jo ustrezne normative.

Rastlinske čistilne naprave so zaradi učinkovitosti, cenovne ugodnosti, sonaravnega načina delovanja, enostavne gradnje in upravljanja ter tudi zaradi svoje privlačnosti v smislu krajinsko okoljske komponente eden izmed učinkovitih načinov čiščenja odpadnih voda. Zato ni čudno, če se nezadržno širijo tako v razvitem svetu (v Nemčiji jih, na primer, deluje že več kot tristo!) kakor tudi v finančno slabše stoječih državah.

V Sloveniji je za to področje specializirano podjetje Limnos. Kot vodilno domače podjetje za uporabno ekologijo se uspešno ukvarja tudi z razvijanjem, postavljanjem in uvajanjem rastlinskih čistilnih naprav - RČN.

Skupna bojazen pred suhimi pipami, povezuje Slovenije v mednarodne aktivnosti (Agenda 21), zaostreni domači predpisi (od 1. januarja letos je taksa za eno enoto obremenitve vode 800 tolarjev letno, plačila katere pa je oproščen vlagatelj v čistilne sisteme) ter etična obveznost do varovanja narave predstavljajo dovolj močne argumente novemu izzivu za vključitev politike v uravnoteženo razvojne celostne okvirje.

Voda je od nekdaj prebivalcem Krasa zaradi svoje še donedavne redkosti predstavljala posebno vrednoto, zato so tudi z njo ravnali posebej varčno in preudarno. Ta miselnost je pri srednji in starejši generaciji še zelo živa, mlajši pa so "zelenim" idejam tradicionalno bolj naklonjeni. Tudi zato ne preseneča čedalje večje zanimanje policih in upravnih krogov na Krasu za postavitev rastlinskih čistilnih naprav. Posebej je ohrabrujoče dejstvo, da se zanimajo za njihovo postavitev tudi posamezniki, ki s tem kažejo svoj osebni odnos do varovanja podtalnice pred onesnaževanjem.

Ker je samočistilna spodobnost kraškega podzemlja očitno že blizu nosilnih meja, nam preostaja - saj si ne želimo večjih izpadov oskrbe z vodo - le resnejši in v skladu s sodobnimi težnjami načrtovati niz manjših čistilnih sistemov, ki bodo, po vzoru narave, lažje obvladljivi kot nekaj večjih sistemov.

količina vode in poceni gretje - plin. Kakor je plin že kar dosegljiv, so zadostne količine uporabne vode spričo čedalje večjih potreb po njej in v celotnem seštevku čedalje bolj obremenjenih voda čedalje težje dosegljive.

Tako ostajajo kot pglavitni problem odpadne vode. Tega se je do sedaj reševalo na različne, največkrat okolju neprijazne načine. Klasični postopki so, kjer so bili uporabljani, zahtevali veliko

VIRI

1. Kras v svetu, Malečkar, F.; 1981; Proteus 1; Letnik 44; Mladinska knjiga; Ljubljana.
2. Kras, Gams, I.; 1974; Slovenska matica, Ljubljana.
3. Naravni tipi predelov Slovenije in njihovo varstvo, Matvejev, S.D.; 1991; Zavod RS VNKD; Ljubljana.
4. Strategija razvoja, 1990; Posvet Dvorec Zemono; 26. oktober 1990; Občina Ajdovščina; Ajdovščina.
5. Turistično vrednotenje občine Sežana s poudarkom na njeni obmejni legi, Malnič, D.; 1992; Zavod za prosto cono Sežana; Sežana.
6. Problemska konferenca o varstvu človekovega okolja, 1988; Občinska konferenca SZDL Sežana; 12. december 1988; Sežana.
7. II. Jugoslovanski simpozij o zaščiti krasa in o turističnih jamah, 1990; 25.-27. maja 1990; Komisija za zaščito krasa in turistične jame; Sežana.
8. Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living, 1991; IUCN, UNEP, WWF; Gland; Švica.
9. Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development - Rio declarations on Environment and Development, 1993; United Nations Department of Public Information; New York; ZDA.
10. Študija hidro dinamike kraškega vodonosnika, 1983; Krivic, P.; Geologija 26, (149-186); Ljubljana.
11. Zaščita izvirišta voda za vodooskrbo, 1986; več avtorjev; ZTI; Ljubljana

PREPREČEVATI VDIRANJE ORGANSKIH SNOVI V PODTALNICO

Stane Kristan

dipl. komunalno geodetski inženir
Kraški vodovod Sežana, 6210 Sežana, Bazoviška cesta 6

V 8. številki revije Kras (str. 18-19) sem maja 1995 nadrobneje razložil, zakaj je treba zgraditi čistilno napravo v Klaričih pri Brestovici na Krasu. Tokrat pišem o novih spoznanjih in ugotovitvah v zvezi s čistilno napravo, da bo voda iz vodnega vira Klariči bakteriološko neoporečna in pitna, pa tudi, da bo vodovodni sistem Brestovica končno dobil uporabno dovoljenje.

Kraški vodovod Sežana že od leta 1983 uporablja vodni vir Klariči pri Brestovici na Komenskem kot glavni vodni vir za napajanje vodovodnega omrežja, ki ga upravlja na območju petih novih kraških občin. V ta namen uporablja nov magistralni vodovodni sistem Brestovica-Sežana-Rodik-Kozina in sistem odcepnih oskrbovalnih vodovodov. **Sistem Brestovica pa še nima uporabnega dovoljenja, ker po zahtevah republiškega sanitarnega inšpektorja ne more zagotavljati stalno čiste vode sistemu oskrbovalnih vodovodov.**

Sistem primarnega in razdelilnega vodovodnega omrežja na Krasu je še vedno v gradnji. Z vodovodno povezavo od Rodika do Rižane je Kraškemu vodovodu od leta 1994 mogoče oddajati v sistem Rižanskega vodovoda Koper vse prebitke svojega vodovodnega sistema Brestovica. V letu 1995 je Rižanski vodovod Koper prevzel že prvih 500 tisoč kubičnih metrov vode, medtem ko je lastna poraba vode na Krasu v letu 1995 dosegla milijon 200 tisoč kubičnih metrov. S svojimi že zgrajenimi črpalnimi zmogljivostmi in s soglasjem za odjem do 250 litrov vode na sekundo iz vodnega vira Klariči pa je mogoče v kritičnih poletnih oziroma sušnih mesecih oddati na slovensko obalo tudi znatno večje količine vode.

Kraški vodovod in Rižanski vodovod imata o oddaji in prevzemu vode sklenjeno medsebojno pogodbo. Po njej je Kraški vodovod v primeru potreb dolžan oddajati v sistem Rižanskega vodovoda do 130 litrov vode na sekundo. Ta količina, prevedena v stalni odjem, bi pomenila kakšne 4 milijone kubičnih metrov vode letno.

V letu 1995 so se za to izpolnile tudi tehnične možnosti, saj je bilo prenovljeno črpališče Planina v Sežani. Po zamenjavi dveh črpalk z zmogljivostjo po 30 litrov na sekundo, namenjenih oskrbi kozinskega in divškega območja, je sedaj možno črpališču Planina prečrpati proti Rodiku in Kopru do 190 litrov vode na sekundo. Vgrajene pa so bile še tri nove črpalke z zmogljivostjo po 80 litrov vode na sekundo ter ohranjena ena izmed prejšnjih črpalk z zmogljivostjo 30 litrov vode na sekundo. Tri nove črpalke je plačal Rižanski vodovod (13.299.840 SIT). Ostala opravljena preureditvena dela so: obnova elektroinštalacijskih in krmilnih naprav, povečanje akumulacijskega ali zbirnega prostora sesalne celice za črpališče (od 240 kubičnih metrov na 1000 kubičnih metrov), zamenjava regulacijskih ventilov na dotokih v rezervoar Tabor in v črpalno postajo Planina v Sežani ter dopolnitev opreme za kloriranje

povečanih količin prečrpane vode. Za vsa ta dela je Kraški vodovod porabil 18.363.289,50 SIT.

Voda iz vodnega vira Klariči brez poprejšnje dezinfekcije zvečine ni pitna!

Zavod za zdravstveno varstvo Koper je 30. oktobra 1995 sporočil rezultate enoletnega poostrenega spremljanja in analiziranja kakovosti vode in vodnega vira Klariči in na njeni transportni poti od Klaričev do Rižane. Poročilo bo osnova odločitvam komisije za spremljavo nalog in nadzor v zvezi z reševanjem problematike oddaje vode v sistem Rižanskega vodovoda Koper. Ta komisija deluje v okviru Ministrstva za zdravstvo R Slovenije.

Iz poročila povzemam nekaj pomembnih ugotovitev: 1. **Voda iz vira Klariči je zvečine bakteriološko oporečna in brez poprejšnje dezinfekcije ni pitna.** 2. Fizikalno-kemični parametri ali vrednosti neklorirane vode v vodarni Sela na Krasu zvečine ne odstopajo od predpisanih vrednosti, ki jih določa Pravilnik o higijenski neoporečnosti pitne vode (Uradni list SFRJ, št.33/87). 3. Z razširjeno analizo je bilo ugotovljeno, da voda ni onesnažena s težkimi kovinami, z rastlinskimi zaščitnimi sredstvi (škropivi), s polikloriranimi bifenili ipd. 4. Motnost vode se giblje med 0,5 in 1,5 NTU in le izjemoma do 2,9 NTU. 5. Analizirana voda ima nekoliko večjo vsebnost kloridov (od 50 do 60 miligramov v enem litru), kot jo imajo drugi viri na kraškem območju. Njihova količina niha v odvisnosti od količine padavin in se v sušnem vremenu zmanjšuje. 6. Spreminja se tudi trdota vode, to je vsebnost kalcija, magnezija, hidrokarbonatov, ter koncentracija drugih ionov, kot so natrijevi in kalijeve. Te spremembe so najbolj opazne pri zajemanju podtalnega toka iz soške smeri.

Vodni sistem Brestovica daje lahko do 1000 litrov vode na sekundo

Opazovanja podzemskih tokov vode so po navedbah poročila pokazala, da je vodonosnik Brestovica obilen vodni vir, ki je sposoben zagotavljati vodo tudi za širše območje Primorske. Maksimalni ali največji možni črpalni preizkus v sušnem obdobju leta 1995 je pokazal, da se dinamične in statične ravni podzemne vode tudi med najizdatnejšim črpanjem niso bistveno spremenile. To kaže, da ostajajo v vodonosniku celo pri največjem možnem črpanju neizrabljene še precejšnje količine pitne vode in napoveduje možnost črpanja tudi do 1000 litrov vode na sekundo.

Kemične in izotopske analize vode so pokazale, da ima črpališče Klariči dve povsem različni vrsti dotokov podzemne vode, ki se medsebojno dobro dopolnjujeta. Na iztoku zvečine prevladuje voda kraškega vodonosnika, ki se razprostira vzhodno in severno od

črpališča. Zanj je značilna višja mineralizacija in s tem večja električna prevodnost vode, kar je posledica izdatnih procesov v tleh zaradi višjih temperatur tal in zaradi zadostne količine padavin. V sušnih obdobjih, ko se hidravlični pristisk kraškega vodnosnika zmanjša, pa se v črpališču pojavlja pomemben delež podtalnice Soče. Analiza izdatnih črpanj konec avgusta 1995 je pokazala, da je bilo v iztoku do 60 % soške vode. In, kar je še posebej pomembno: tudi soški delež iztoka je vsaj tako kakovosten, kot je kakovosten (zaenkrat še!) delež kraškega vodonosnika, saj tudi pri večjih deležih soške vode ni bilo opaziti poslabšanja kakovosti izčrpane vode.

Za kraške vodne vire značilen močan padec količin vode v sušnem obdobju torej vodonosnik učinkovito nadomesti s pritegnitvijo podtalnice reke Soče. To je zelo ugodna okoliščina, če jo primerjamo z značilnostmi večine ostalih vodnih virov, ki v sušnih obdobjih večinoma bodisi pritegnejo površinske vode slabe kakovosti ali pa se njihova izdatnost zelo zmanjša, če celo ne presihajo.

Ko pišem o kakovosti pitne vode vodonosnika Brestovica, moram omeniti tudi potrebo po njegovi normativni zaščiti. **Izledki preizkusa izdatnega črpanja v letu 1995 in novejših raziskav kažejo, da bo treba zaščitena območja razširiti bolj proti zahodu, vprašljiva pa je tudi sedanja definicija ali opredelitev vzhodnega roba vplivnega območja vodonosnika Brestovica, saj se sedaj IV. varstveni pas konča že pri vasi Štorje.** Vprašanje o vzhodni meji tega vodonosnika je postalo umestno še zlasti z zgraditvijo avtoceste med Senožečami in Divačo, saj znaki kažejo, da se tudi vode s tega območja stekajo proti Brestovici. In vendar za to območje še ni nobenega akta ali listine o zaščiti kraške podtalnice, niti ni ustreznih strokovnih osnov za takšne ukrepe! Zato je predlagana posebna študija o določitvi vsega zaledja vodonosnika Brestovica, skupaj s presojo o njegovi ranljivosti. Šele na tej osnovi bodo možne zanesljivejše presoje o

vplivih na okolje, ki jih predvideva zakon o varstvu okolja.

Za oceno o splošni obremenjenosti vodnega vira Klariči, ki je poleg ranljivosti pomembna pri presoji o njegovem potrebnem čiščenju, velja poudariti, da za čiščenje te vode nista potrebni koagulacija in flokulacija, zaradi bakteriološke obremenjenosti te vode ter zaradi razvejanosti in dolžine vodovodnega omrežja pa jo je nujno dezinficirati ali razkuževati. Ker imajo vsa razkužila, razen ultravijoličnih žarkov, zdravju škodljive stranske učinke, ultravijolični žarki pa - žal - zagotavljajo le primarno dezinfekcijo, je treba na vse možne načine preprečevati vdiranje kakršnih koli organskih snovi v podtalnico!

In kako do čistilne naprave?

Občine, ustanoviteljice Kraškega vodovoda Sežana, so v letu 1995 že sprejele sklep o skupni naložbi v zgraditev čistilne naprave za vodni vir Klariči. Njena zgraditev bo pomenila z ustreznim kondicioniranjem vode dokončanje vodovodnega sistema Brestovica in pridobitev uporabnega dovoljenja za njegovo obratovanje. V sistem Brestovica je bilo vložena že za približno 64 milijonov DEM denarja, za čistilno napravo pa ga bo treba nameniti po eni izmed veljavnih ocen še za 2 milijona DEM. Zato ni več kaj čakati, ampak jo čim prej zgraditi!

Občinski sveti se odločajo o predlogu sklepa, po katerem naj bi se pri vsakem prodanem kubičnem metru vode Kraškega vodovoda v prodajni ceni zaračunalo še po 10,00 SIT za zgraditev čistilne naprave. Glede na količino prodane vode v letu 1995 bo tak prispevek že v letu 1996 zagotovil najmanj 17 milijonov SIT, ki bodo investitorju zadoščala kot lastna sredstva za najetje ustreznega bančnega posojila ob začetku gradnje.

Načrtovana čistilna naprava bo morala izpolniti nekaj osnovnih zahtev. Tehnologija bo morala biti modularna ali sestavljena iz ločenih ter hkrati sestavljivih enot.

Omogočati bo morala obratovanje v tako imenovanih paketih, prirejenih možnim oziroma potrebnim črpalnim režimom že nameščene opreme za črpanje vode. Po predvidevanjih bo čiščenje moralo ustrezati črpalnim režimom oziroma količinam v črpališču Klariči za črpanje 50, 100, 150, 200 in 250 litrov vode na sekundo. Sprva bo morala zagotavljati izločanje tistih nezaželenih snovi iz vode, ki so že dokazane za problematične.

V nasprotju z ugotovitvami v poročilu Zavoda za zdravstveno varstvo Koper, po katerem bi bilo treba širiti varstveno regulativno vodnega vira Klariči v njegovo zaledje, pa se v zadnjem času širijo govorice o odločitvi lokalne skupnosti, da bosta Italija in Slovenija maloobmejni prehod Klariči, ki se nahaja 30 metrov od vodnega zajetja Klariči, prekvalificirali ali preimenovali v mednarodnega.

Kraški vodovod Sežana z vso odgovornostjo izjavlja, da je vsakršna dejavnost, s katero naj bi se maloobmejni prehod Klariči spremenilo v mednarodnega, v nasprotju z že sprejetim odlokom o varstvenih pasovih vodnih virov Brestovica pri Komnu! Kot upravljalec vodnega vira Klariči in kot izdajatelj soglasja bi zato moral biti vključen v upravni postopek za prekvalifikacijo vodnega vira. Zato je o vsem tem seznanil Ministrstvo za okolje in prostor in Ministrstvo za zdravstvo, vendar do 20. februarja 1996 še ni dobil mnenja o uresničljivosti namere, da se klariški maloobmejni prehod spremeni v mednarodnega.

Ali bomo zdaj pričeli uničevati, kar je bilo z muko in z velikim denarjem pridobljeno in kar pomeni uresničitev želja mnogih generacij na Krasu, ali pa bomo končno le zmogli dovolj volje in zbrali potreben denar, da kraški sistem za oskrbo z vodo Brestovica dokončamo?

Kraški vodovod je v januarju 1996 pripravil grobo oceno o nedokončanih naložbah, predvidenih po 2. samoprispevku nekdanje občine Sežana v letih 1986-1990.

PREGLEDNIK NALOŽB	Naselij	Gospo- dinjstev	Prebivalcev	Metrov, cevovoda	Vrednost v SIT
Primarni vodovod				65.693	856.917.171
Sekundarni vodovod in razdelilna omrežja				30.064	221.475.551
Tehnična dokumentacija					162.799.183
SKUPAJ				95.757	1.241.191.905
Vodovodni priključki	22	552	1604	13.186	78.662.143
VSE SKUPAJ	22	552	1604	108.943	1.319.854.048
Raven cen 1.1.1996 v DEM					14.346.240

KAJ STORITI,

DA GOSPODINJSKE IN KOMUNALNE ODPLAKE NE BODO ZA STRUPLJALE PITNO VODO

Vlasta Kukanja

dipl. biologinja - raziskovalka v Komunalno stanovanjskem podjetju Sežana, 6210 Sežana, Partizanska 2

V 8. številki revije Kras (str. 20-22) sem predstavila delovanje učinkovite rastlinske čistilne naprave (RČN), ki jo po svetu poznajo že več desetletij, pri nas pa se z razvojem te alternativne ali možne metode čiščenja odpadnih voda ukvarjamo zadnjih sedem let pod vodstvom prof. dr. Danija Vrhovška v podjetju Limnos. Ker revija Kras v sodelovanju s Stanovanjsko komunalnim podjetjem Sežana, Kraškim Vodovodom, Inštitutom za rziskovanje krasa pri ZRC SAZU in podjetjem Limnos pripravlja pogovor za okroglo mizo o varovanju kraškega vodonosnika pred onesnaževanjem z gospodinjskimi in komunalnimi odpadnimi vodami, ponavljam nekatere ugotovitve iz omenjenega prispevka v reviji Kras in jih dopolnujem z novimi, upoštevanja vrednimi ugotovitvami!

Prednosti rastlinske čistilne naprave (RČN)

- * učinkovitost čiščenja je zelo velika, nad 90 odstotki poleti in nad 80 odstotki pozimi;
- * njeno delovanje ne potrebuje energije in strojne opreme;
- * razgrajene snovi delno ostanejo v čistilnem sistemu;
- * vse strupene snovi ostanejo v čistilnem sistemu in ne odteka v okolje;
- * postavitve je preprosta in ne zahteva velikih posegov v prostor;
- * vzdrževanja je malo;
- * v primerjavi z drugimi sistemi za čiščenje odpadnih voda je bistveno cenejša.

Pogled na rastlinsko čistilno napravo za čiščenje odpadnih voda podjetja Mercator - Sadje-zelenjava v Kanalu ob Soči.

priključitev vasi in zaselkov na večje skupne čistilne naprave na Krasu predraga. Pri tem moramo vzeti v zakup tudi to, da je bila nekoč, ko je vode na Krasu primanjkovalo, njena poraba zelo majhna. Ljudje so z njo ravnali skrajno varčno. Tudi obremenitve okolja z odpadnimi gospodinjskimi vodami je bila zanemarljiva, komunalnih in gospodarskih odplak pa tedaj na Krasu sploh ni bilo. Okolje je bilo neznatno obremenjeno z odplakami in jih je narava sama obvladovala. In temu primerno se je na Krasu izoblikoval način zadrževanja in zbiranja odpadnih voda gospodinjstev in gospodarstev v greznicah, iz katerih pa - žal - navsezadnje odplake neočiščene odtekajo v okolje in onesnažujejo kraško podtalnico.

Zaradi obilja vode iz klariškega vodnega zajetja so greznice preobremenjene

V preteklosti je temeljil razvoj Krasa predvsem na zadovoljevanju potreb ljudi po oskrbljenosti z vodo. To je bilo glede na značilnosti kraškega okolja povsem normalno; pomenilo je nujnost za nadaljnji razvoj tega okolja in za ohranjanje ljudi v njem. To se je uresničilo z začetkom izrabljanja vodnega vira v Klaričih pri Brestovici na spodnjem Krasu. Žal pa hitro razvijajočemu oskrbovanju kraškega prebivalstva s pitno vodo iz tega vira ni sledil skladen razvoj komunalne infrastrukture, to je kanalizacije za zbiranje gospodinjskih in komunalnih odplak ter za njihovo zadrževanje in prečiščevanje. Zaradi velike prepustnosti kraških tal ni bilo potrebe po tem, bilo pa je to pogubno za sam vir pitne

vode. Zaradi praktično neomejenih možnosti porabe vode iz omrežju Kraškega vodovoda, ki se napaja iz klariškega vodnega zajetja, se je temu primerno povečal iztok iz greznic v kraško podzemlje. Kjer je prepustnost terena premajhna, so si morali prebivalci že zgodaj omisliti ustrezen kanalski sistem, da so odpadne vode speljali izpred svojih domov. V takih primerih je kanalskim sistemom treba dodati le še čistilne naprave. Žal pa se je to zgodilo le redko kje!

Na Krasu se bo treba praktično lotiti gradnje celovitatega komunalnega omrežja. Zaradi razpršenosti vasi in naselij, njihovih medsebojnih razdalj ter razsežnosti vsega za podtalnico občutljivega območja se vsiljuje vprašanje, kako zagotoviti denar za vse to. Med najbolj sprejemljivimi možnostmi je odločitev za postopno urejanje zadev v manjših obsegih, za to pa so najprimernejše rastlinske čistilne naprave.

Spričo znatnih količin odpadnih voda, ki odteka v kraško podzemlje in prodirajo tudi v kraški vodonosnik, ki napaja črpališča za pitno vodo, je skrajni čas za začetek odločnega urejanja vprašanja, kako zadrževati, zbirati in prečiščevati gospodinj-ske in komunalne odplake! To dokazuje tudi neodložljiva potreba po zgraditvi čistilne naprave za tako imenovano kondicioniranje pitne vode pri zajetju Klariči, ki zagotavlja pitno vodo skoraj vsemu Krasu. Obenem pa nas sviri, da se bo onesnaževanje kraške podtalnice povečevalo.

Črpanje pitne vode iz velikih globin pod Krasom je drago in tehnično zelo zahtevno, zato moramo kot dobri gospodarji zagotoviti, da bomo težko in za velik denar pridobljeno vodo umno uporabljali. To pa pomeni potrebo, da tako imenovano primarno, iz vodovoda iztočeno porabljeno vodo, očistimo in jo kot tako imenovano sekundarno vodo uporabimo v dejavnostih, ki ne zahtevajo neoporečne pitne vode (za zalivanje, namakanje, gašenje itn.) Tako sklenjen krožni tok vode bi pomenil racionalno ali gospodarno ravnanje z vodo, ki ga v razvitem svetu že uspešno razvijajo nekaj desetletij.

Na enega prebivalca največ tri kvadratne metre RČN

Za večjo nazornost uspešnega okolju prijaznejšega in skrbnejšega gospodarjenja z vodo predstavljam primer možnega čiščenja odpadnih voda za vas ali naselje z 200 prebivalci in s tem z 200 populacijskimi ekvivalenti (PE). En prebivalec namreč pomeni en populacijski ekvivalent.

Za določitev velikosti rastlinske čistilne naprave (RČN), namenjene komunalnim odpadnim vodam, se po izkušnjah širom po svetu načrtuje na enega prebivalca (na 1 PE - populacijski ekvivalent) od 1 do 3 kvadratnih metrov površine take naprave. To pomeni (po podatku Kraškega vodovoda, da porabi letno en prebivalec na Krasu povprečno po 36 kubičnih metrov vode iz vodovoda), da bi rastlinska čistilna naprava za 200 prebivalcev morala sprejeti letno 7.200 kubičnih metrov odpadnih voda. Njena površina pa bi morala biti 460 kvadratnih metrov ali 4,6 ara, torej velika kot kvadrat s stranico nekaj več kot 21 metrov. To pa je površina srednjevelikega kala!

Čistilni postopek

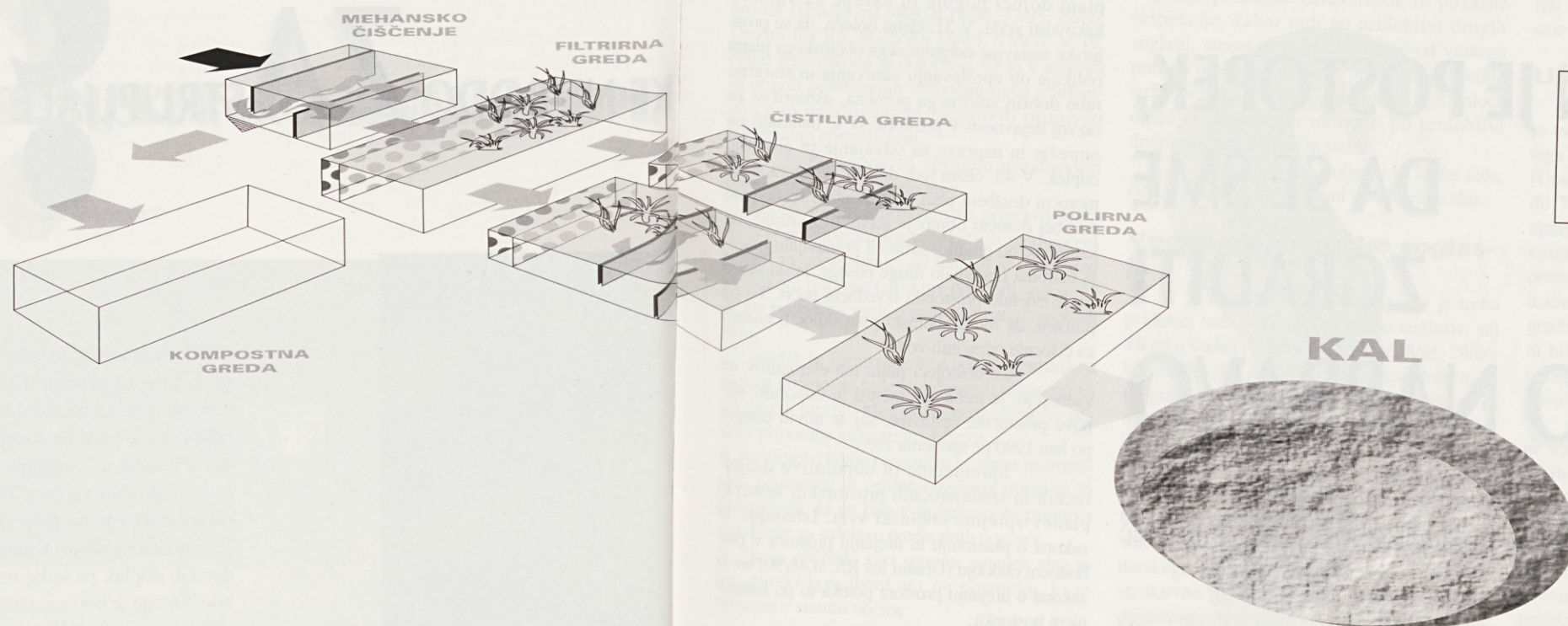
1. Onesnažena odpadna voda priteka po kanalizacijskem sistemu iz gospodinjstev do zadrževalnika oziroma usedalnika, v katerem se mehansko očisti grobih odpadnih sestavin.

2. Iz usedalnika odteka odpadna voda gravitacijsko v nižje ležeči sistem močvirij, nekakšnih gred, v katerem se s pretakanjem skozi substrat ali močvirsko zemeljsko plast očisti. V taki rastlinski čistilni napravi potekajo v skoznjo pretakajoči se odpadni vodi procesi adsorpcije, mineralizacije ter aerobne in anaerobne razgradnje. Glavni delež v čiščenju opravijo bakterije, ki živijo na koreninah močvirskih rastlin in med njimi. Rastline uvajajo v substrat kisik in s tem ustvarjajo aerobna območja, v katerih se onesnažena voda najbolj učinkovito razgrajuje. Hkrati nudijo rastline bakterijam podlago za pritrjanje in vežejo mineralne snovi v svoje telo (na primer: fosfate, nitrate ter številne strupene snovi). Največja prednost takega močvirja, sistema gred oziroma RČN pa je, da v njej ostanejo različne strupene snovi, ki zato ne odteka v okolje (na primer težke kovine, fenoli, PCB, itn.)!

Med zimskim propadom nadzemskih rastlinskih delov se učinkovitost rastlinske čistilne naprave delno zmanjša, vendar po dosedanjih izkušnjah ne pade pod 80 %.

3. Po očiščenju odpadne vode v rastlinski čistilni napravi izteka iz nje očiščena voda, v usedalniku pa ostaja tako imenovano primarno blato, to je tekoči organski odpad. Tega se od časa do časa iz usedalnika pobere in razlije v trstično sušilno gredo, v kateri se posuši in kompostira ter nazadnje mineralizira. Odstrani se tudi indikatorje ali nosilce fekalnih zastrupitev. Tako kompostirano maso je mogoče po nekaj letih uporabiti v kmetijstvu kot gnojilo, saj vsebuje velik delež hranilnih snovi (P, N, K, Ca, mikroelementi, itd.), ki jih rastline potrebujejo za svojo rast.

EKOLOGIJA

Skica rastlinske čistilne naprave z zbiranjem očiščene vode v kalu in s kompostirno gredo za odlaganje mulja

Uporaba očiščene vode

Očiščeno vodo, ki priteka iz rastlinske čistilne naprave, se zadržuje v kalu ali lokvi. Uporabna je za zalivanje, za namakanje, za gojenje vodnih kultur ali kot zaloga protipožarne vode. Zbiranje in zadrževanje vode v kalih in lokvah je na Krasu že stoletja poznana metoda, ki je donedavna nadomeščala pomanjkanje površinske vode. Potrebe po njihovi obnovitvi in oživitvi za napajanje živine sicer ni več, ker živine takorekoč ni, služijo pa lahko potrebam današnjega človeka in hkrati prispevajo k ohranitvi te hidrološke naravne dediščine.

In cena rastlinske čistilne naprave?

Postavitev in zagon rastlinske čistilne naprave za 200 oseb ali 200 populacijskih ekvivalentov stane 50.000 DEM ali po 250 DEM na osebo. V ceno so všteti

projektna dokumentacija in gradbeni material ter gradbena dela. Določena dela za postavitve take čistilne naprave lahko opravijo prebivalci - njeni uporabniki - sami, kar postavitev poceni. Pri tem je treba upoštevati tudi to, da so stroški za njeno obratovanje in vzdrževanje neznatni.

Za primerjavo cene rastlinske čistilne naprave navajam še ceno tako imenovanih biodiskov ali ekorolov, ki predstavljajo konvencionalne čistilne naprave za manjša naselja! Postavitev konvencionalne čistilne naprave za 200 oseb ali 200 populacijskih ekvivalentov je po oceni Ministrstva za okolje in prostor 120.000 DEM ali 600 DEM na osebo. In to brez kakršne koli infrastrukturne opremljenosti. Stroški za njeno obratovanje in vzdrževanje pa so znatni.

Da se bo začelo čim prej zbirati in čistiti odpadne vode ter s tem zaustavilo njihovo odtekanje v podtalnico, je poskrbela tudi država z uvedbo takse za obremenjevanje vode (objavljena v Uradnem listu R Slovenije, št.41/95). Vsak porabnik vode iz vodovoda bo plačeval takso za vrsto in količino onesnaženja. Zbran denar bo namenjen zbiranju, čiščenju in odvajanju odpadnih voda. Bolj ko bo njihovo čiščenje učinkovito, manjša bo taksa, sicer pa bo vidno naraščala!

VIR:

Učinkovitost delovanja rastlinske čistilne naprave v Gradišču pri Materiji; Vlasta Kukanja, 1993, diplomska naloga.

KAKŠEN JE POSTOPEK, DA SE SME ZGRADITI ČISTILNO NAPRAVO

Na prvi pogled zamotan, pa ne preveč

Adrijana Viler-Kovačič

dipl. pravica - pomočnica direktorja Uprave RS
za varstvo narave, 1000 Ljubljana, Vojkova 1/b

Na prvi pogled se bo bralcu tega prispevka zdelo, da je postopek pred pričetkom gradnje čistilne naprave zamotan in skrajno uradniški. Če pa se spogledamo z dejstvom, da je naše okolje izredno obremenjeno, da je treba vode varovati pred škodljivimi vplivi in da so čistilne naprave s svojimi odpadnimi vodami onesnaževalke okolja, mora zmagati miselnost, da je treba take posege skrbno premisliti in strokovno tehnično izredno natančno obdelati. Vsi našeti zahtevani dokumenti ali listine, ki jih je treba pridobiti pred gradnjo čistilne naprave oziroma po začetku njenega delovanja, so le eden izmed varovalnih mehanizmov za varstvo našega okolja.

Naprave za čiščenje komunalnih odpadnih voda so naprave za obdelavo odpadnih vod, ki zmanjšujejo ali odpravljajo njihovo onesnaženost. Pozitivna zakonodaja nima določil ne o obveznih tipih, ne o oblikah in ne o obvezni tehnologiji za delovanje čistilnih naprav. Za njihovo gradnjo tudi ni predpisan poseben postopek; v prostorski zakonodaji so čistilne naprave tu pa tam le omenjene, in sicer v okviru urejanja drugih razmerij. Pač pa zakonodaja določa cilje, ki jih mora čistilna naprava

dosegati. To pa je: kakovost odpadne vode mora biti v predpisanih parametrih ali vrednostih.

Glavni akti oziroma dokumenti, ki so potrebni za gradnjo in delovanje komunalne čistilne naprave, so: 1. prostorske sestavine dolgoročnega in srednjeročnega plana, 2. prostorske izvedbene akte, 3. lokacijsko dovoljenje, 4. vodnogospodarsko soglasje, 5. gradbeno dovoljenje, 6. uporabno dovoljenje in 7. vodnogospodarsko dovoljenje.

Prostorske sestavine dolgoročnega in srednjeročnega plana

Zakon o urejanju prostora (Uradni list RS, št.18/84, 15/89) določa v 9. členu, da se s plani določi pogoje in ukrepe za varstvo kakovosti voda. V 31. členu določa, da se prostorske sestavine dolgoročnega občinskega plana oblikuje ob upoštevanju varovanja in smotne rabe dobrin splošnega pomena, usmeritve za razvoj dejavnosti v prostoru, ki se nanašajo na omrežje in naprave za odvajanje in čiščenje odpadkov. V 43. členu tudi določa, da mora srednjeročni družbeni plan v prostorskih sestavinah posebej določiti območja stavbnih zemljišč, na katerih se bo gradilo, širilo ali prenavljalo naselja oziroma opravljalo druge posege, in da se bo zanje izdelalo prostorski izvedbeni načrt. To pa pomeni, da mora občinski plan določiti sistem za čiščenje odpadnih voda!

Če obstoječi plani teh elementov ne vsebujejo, je treba spremeniti in dopolniti njihove prostorske sestavine, saj se novih planov po letu 1990 ne sprejema več.

Spremembe in dopolnitve dolgoročnih in srednjeročnih prostorskih sestavin planov sprejme občinski svet. Izhajajoč iz zakona o planiranju in urejanju prostora v prehodnem obdobju (Uradni list RS, št.48/90) ter iz zakona o urejanju prostora poteka to po naslednjem postopku:

1. Župan sprejme program za pripravo sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin planov, v katerih so med drugim določeni organi in organizacije, od katerih je treba pred pričetkom priprave teh aktov pridobiti pogoje.
2. Po pridobitvi zahtevanih pogojev se izdela osnutek sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin planov.
3. Osnutek se z odredbo župana javno razgrne na sedežu občine, na sedežih krajevnih skupnosti ali na drugih mestih. Med javno razgrnitvijo se pridobi pripombe javnosti oziroma občanov.
4. Po preteku javne razgrnitve se zbere in ovrednoti pripombe in pridobi soglasje organov in organizacij, ki so bile v programu za pripravo zadolžene za izdelavo predhodnih pogojev.
5. Ker mora biti osnutek sprememb in dopolnitev usklajen z obveznimi izhodišči republiškega plana, ga je treba predložiti Uradu RS za prostorsko planiranje na Ministrstvu za okolje in prostor, ki da svoje mnenje in ga predloži Vladi R Slovenije v potrditev.
6. Potem občinski svet sprejme osnutek ter same spremembe in dopolnitve po postopku, ki je določen v statutu občine.

Prostorski izvedbeni akti

Gradnja čistilne naprave mora biti usklajena s prostorskimi izvedbenimi akti (prostorski ureditveni pogoji in prostorski ureditveni načrti). S temi akti se podrobneje razčleni naravne danosti in ustvarjene razmere na območju,

za katere se pripravlja ta akt, ugotovi se vplive predvidenih prostorskih ureditev na okolje in možnosti za uresničitev odločitev, sprejetih v srednjeročnih planih.

Prostorske izvedbene akte določa zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor (Uradni list SRS, št.18/84, 37/85, 29/86; Uradni list RS, št.26/90, 18/83, 47/93). V 19. členu tega zakona je določeno, da je v naseljih in drugih poselitvenih območjih treba z urbanističnim načrtovanjem zagotoviti primerno komunalno opremljenost.

Postopek za sprejem prostorskih izvedbenih aktov je naslednji:

1. Župan sprejme program za pripravo prostorskih izvedbenih aktov, v katerih so določeni organi in organizacije, od katerih je treba pred pričetkom priprave teh aktov pridobiti pogoje.
2. Po pridobitvi vseh pogojev se naredi osnutek akta.
3. Osnutek se javno razgrne z odredbo župana na sedežu občine, na sedežih krajevnih skupnosti ali na drugih mestih. Med javno razgrnitvijo se pridobi pripombe javnosti in občanov.
4. Po preteku javne razgrnitve se zbere in ovrednoti pripombe in pridobi soglasja organov in organizacij, ki so bile v programu za pripravo zadolžene za izdelavo predhodnih pogojev.
5. Potem občinski svet sprejme osnutek akta in prostorski izvedbeni akt po postopku, ki je določen v statutu občine.

Lokacijsko dovoljenje

Če je bila po naštetih aktih, ki morajo biti sprejeti pred pričetkom gradnje čistilne naprave, subjekt ali nosilka aktivnosti občina, za nadaljnji postopek to ne velja več. Za pridobitev vseh ostalih dokumentov ali listin, potrebnih za gradnjo čistilne naprave, je namreč zadolžen investitor.

Prvi dokument, ki ga mora investitor v nadaljnjem postopku pridobiti, je lokacijsko dovoljenje po 50. členu zakona o urejanju naselij in drugih posegov v prostor (Uradni list SRS, št.18/84, 37/85, 29/86; Uradni list RS, št.26/90, 18/93, 47/93). Ta člen namreč določa, da mora investitor za graditev objektov in naprav pridobiti lokacijsko dovoljenje. Če pa gre za tekoča vzdrževalna dela, adaptacije ali prenositve, s katerimi se bistveno ne spremenijo zunanost, zmogljivost, velikost in namen obstoječih objektov, oziroma če se lahko čistilno napravo smatra kot pomožni objekt za potrebe občanov in njihovih družin po posebnem občinskem odloku, lokacijsko dovoljenje po 54. členu tega zakona ni potrebno, pač pa se namesto tega izda odločbo o priglasitvi del.

Za pridobitev lokacijskega dovoljenja oziroma odločbe o priglasitvi del veljajo določila zakona o urejanju naselij in drugih posegov v prostor in določila zakona o splošnem upravnem postopku. Lokacijsko dovoljenje za čistilno napravo z zmogljivostjo več kot 10.000 popu-

lacijskih ekvivalentov izda Ministrstvo za okolje in prostor, za ostale čistilne naprave pa izda tako dovoljenje upravna enota območja, na katerem je predvidena graditev čistilne naprave. To dovoljenje se izda po pridobitvi poprejšnjega soglasja pristojne zdravstvene in požarne inšpekcije, kakor tudi po pridobitvi drugih soglasij, mnenj in stališč - odvisno od vsakega primera posebej. Odločbo o priglasitvi del vedno izda upravna enota po postopku, ki ga določa omenjeni zakon, ter morebiti po pridobitvi drugih soglasij, mnenj in stališč.

Lokacijsko dovoljenje se lahko izda, če je v skladu s prostorskimi izvedbenimi akti.

Vodnogospodarsko soglasje

Za gradnjo čistilnih naprav je treba pridobiti tudi vodnogospodarsko soglasje, saj zakon o vodah (Uradni list SRS, št.38/81, 29/86; Uradni list RS, št.15/91) v 47. členu določa, da se gradnja vodnogospodarskih objektov in naprav ter drugih naprav, ki lahko vplivajo na spremembo v vodnem režimu, ne sme pričeti, predno ni izdano vodnogospodarsko soglasje. To soglasje je treba pridobiti bodisi po pridobitvi lokacijskega dovoljenja bodisi pred izdajo odločbe o priglasitvi del. Vsebinsko vodnogospodarskega soglasja določata zakon o vodah in strokovno navodilo o tem, kakšna tehnična dokumentacija je potrebna za pridobitev vodnogospodarskega soglasja in vodnogospodarskega dovoljenja in kaj morajo vsebovati vodnogospodarska soglasja in vodnogospodarska dovoljenja (Uradni list SRS, št.27/84, 3/87).

Vodnogospodarsko soglasje za gradnjo čistilne naprave z zmogljivostjo več kot 5.000 populacijskih ekvivalentov izda Uprava RS za varstvo narave, za ostale čistilne naprave pa izda tako soglasje upravna enota območja, na katerem je predvidena gradnja čistilne naprave, in to po poprejšnji pridobitvi mnenja področne izpostave Uprave RS za varstvo narave. V skladu z zakonom o splošnem upravnem postopku se lahko zahteva potrebna dodatna soglasja, mnenja in stališča, če to zahtevajo okoliščine posameznega primera.

Vodnogospodarsko soglasje se lahko izda, če je gradnja čistilne naprave v skladu z lokacijskim dovoljenjem, če ga je bilo treba izdati. Gradnja čistilne naprave oziroma tehnična dokumentacija mora biti tudi v skladu z načeli o varstvu kakovosti voda. Ta so določena v zakonu o vodah in v podzakonskih predpisih, izdanih na podlagi tega zakona.

Gradbeno dovoljenje

Naslednja stopnja postopka je pridobitev gradbenega dovoljenja po 33. členu zakona o graditvi objektov (Uradni list RS, št.34/84, 29/86). To dovoljenje izda organ, ki je izdal lokacijsko dovoljenje, po postopku, ki ga določata zakon o graditvi objektov in zakon o

splošnem upravnem postopku. Gradbeno dovoljenje pa ni potrebno, če je bila za čistilno napravo izdana odločba o priglasitvi del.

Šele z izdanim gradbenim dovoljenjem oziroma z izdano odločbo o priglasitvi del (po pridobitvi vodnogospodarskega soglasja) se sme pričeti graditi čistilno napravo!

Uporabno dovoljenje

Za uporabo objektov čistilne naprave je treba pridobiti uporabno dovoljenje. Izdajo tega dovoljenja določa zakon o graditvi objektov (Uradni list RS, št.34/84, 29/86) v členih od 64 do 75. To dovoljenje se izda potem, ko je opravljen tehnični pregled čistilne naprave, med katerim se ugotovi, da je gradnja objektov potekala v skladu z vsemi izdanimi upravnimi dokumenti. To dovoljenje izda organ, ki je izdal gradbeno dovoljenje. Če gradbenega dovoljenja ni bilo treba pridobiti, ker je bila za gradnjo izdana odločba o priglasitvi del, uporabnega dovoljenja ni treba pridobiti.

Včasih se med tehničnim pregledom ne more ugotoviti pravilnega delovanja vgrajenih naprav, kakovosti opravljenih del, doseganih parametrov tehnološkega procesa ali s projektom previdenih vplivov na okolje. V takih primerih se lahko, če je to predvideno v tehnični dokumentaciji, izda odločba o poskusnem obratovanju čistilne naprave, med katerim se preizkuša navedene momente. Uporabno dovoljenje se tako izda po opravljenem poskusnem obratovanju, ki sme trajati največ eno leto.

Vodnogospodarsko dovoljenje

Po zakonu o vodah je treba za rabo in izpuščanje odpadnih voda pridobiti še vodnogospodarsko dovoljenje (49. člen). To dovoljenje je vsekakor nujno tudi za čistilne naprave. Izda ga organ, ki je pristojen za izdajo vodnogospodarskega soglasja.

Za izdajo vodnogospodarskega dovoljenja se poleg določil zakona o vodah uporabljajo še pravila podzakonskih predpisov, izdana na podlagi tega zakona. Med njimi sta najpomembnejša: strokovno navodilo o tem, kakšna tehnična dokumentacija je potrebna za pridobitev vodnogospodarskega soglasja in vodnogospodarskega dovoljenja in kaj morajo vsebovati vodnogospodarska soglasja ter vodnogospodarska dovoljenja (Uradni list SRS, št.27/84, 3/87) ter strokovno navodilo o tem, katere snovi se šteje za nevarne in škodljive snovi ter o dopustnih temperaturah vode (Uradni list SRS, št.18/85).

Pogovor z Vladom Kregeljem, županom občine Hrpelje-Kozina

ŽUPAN, KI SI PRIZADEVA ZA GOSPODARSKI NAPREDEK IN ZA UREJENOST KRAJEV

Tanja Trebec

Od 9. aprila 1995 je župan občine Hrpelje-Kozina Vlado Kregelj s Kozine. Bralcem ga predstavljam v nevezanem pogovoru!

Župan občine Hrpelje-Kozina Vlado Kregelj se je rodil 30. novembra 1949 v vasi Velike Loče v Brkinih. V Mariboru je končal Višjo ekonomsko šolo in delal kot ekonomist vse do poklicnega prevzema županske dolžnosti. Živi na Kozini s soprogo, z dvema otrokoma in s tastom. Družina mu veliko pomeni. Prosti čas, ki ga je sicer malo, najraje namenja svoji družini.

Na vprašanja, zakaj se je odločil kandidirati za župana, je Vlado Kregelj odgovoril:

"Za to sem se odločil, ker sem že nastopil na volitvah v občinski svet kot kandidat Zveze za Primorsko. Dotedanji župan dr. Žižek je odstopil, njegov nasprotni kandidat Mitja Dodič pa ni bil pripravljen sprejeti te funkcije, zato me je Zveza za Primorsko prosila, naj bi kandidiral sam. Kandidaturo sem bil pripravljen sprejeti, če bi me podprle tudi ostale stranke. To se je zgodilo in volilni izid je bil, seveda, ugoden!"

Sklepi in odločitve občinskega sveta so usmeritve za županovo delo...

Začetno iskanje in urejanje pravnih razmerij in pristojnosti med delom župana v občini in delom njenega občinskega sveta je mimo, zato smo župana prosili, naj v kratkem opiše svoje župansko delo in sodelovanje z občinskim svetom. V čem se ujetajo, skladajo in v čem prihaja do nasprotujočih si pogledov, mnenj in stališč?

"Iskanje in urejanje pravnih razmerij med delom župana in delom občinskega sveta še ni popolnoma usklajeno. Predvsem ne zaradi nejasnosti, kdo je odgovoren za uresničevanje kakšne funkcije. Naloga občinskega sveta temelji v odrejanju in sprejemanju sklepov ter odlokov, ki so usmeritve za moje oziroma županovo delo. Funkcija župana naj bi bila predvsem operativna. In tu prihaja včasih do nesoglasij, vendar delo zaradi tega ne trpi.

Že s samo kandidaturo oziroma odločitvijo za to so se člani sveta obvezali, da bodo sodelovali v občinskem delu. Dodatna spodbuda je verjetno tudi sejnina, ki se jo izplačuje v enkratnem znesku mesečno in ne po posameznih sejah. Če pa se je v enem mesecu ni, čeprav smo se dogovorili, naj bi se na sejah sveta srečevali vsaj enkrat mesečno, sejnine ne izplačamo! Ravnamo se po pravilniku, sprejetem januarja 1995, ko še nisem bil župan. Na grobo bi lahko rekel, da se giblje enkratno mesečno

izplačilo sejnine posameznemu članu sveta med 20 in 50 tisoč slovenskimi tolarji, odvisno od števila sestankov raznih odborov, kar prinaša dodatne točke... Sam sejnine ne dobivam, ker sem plačan funkcionar. Prejemam pa mesečno plačo, določeno s faktorjem 6,5. Ta faktor je odvisen od velikosti občine in po tem kriteriju je naša občina v zadnji kategoriji. Dogovorili pa smo se za 50-odstotno učinkovitost del".

Previdnost pri načrtovanju in gradnji infrastrukturnih objektov

In katera pomembna vprašanja za večino občanov je občinski svet občine Hrpelje-Kozina z županom že razrešil?

"Največji problem v naši občini je voda", je odgovoril gospod Kregelj in nadaljeval: "zaradi tega smo se lotili del na vodovodu v Klancu in jih tudi uspešno končali. Ostala nerešena vprašanja pa so predvsem socialne narave. Težava se kaže predvsem v pomanjkanju socialnih stanovanj. Prostore sicer imamo, vendar v sedanjem stanju ne ustrezajo svojemu namenu. S komunalo pa smo se dogovorili, da bomo sredstva od najemnin poskušali s sodelovanjem banke oplemenititi ter s pomočjo posojil začeti za stanovanja namenjene prostore obnavljati. Največ možnosti za ureditev stanovanj vidim v Rodiku v zgradbi s številko 6.

Zbrali in uredili smo tudi podatke o mejah občine ter o tem, kolikšno zemljišče

obsega. Čeprav nam pri zbiranju in obdelovanju podatkov občina Sežana ni pomagala, nam je s pomočjo zunanjih sodelavcev le uspelo sestaviti neko zaokroženo podobo o naši občini. Ugotovili smo, da imamo precej občinske zemlje, veliko pa je tudi stavbnih zemljišč. To nam nudi velike možnosti za razvoj in oplemenitenje tega s skladom stavbnih zemljišč. To pomeni, da bomo lahko občinska zemljišča komunalno urejali, jih prodajali, izdajali koncesije za industrijske cone, stanovanjske bloke...

S tem je povezano tudi vprašanje o viziji občine, saj poleg že omenjenega vodovoda v občini ni nobene infrastrukture, ki bi bila načrtovana in izpeljana. Zgraditi bi treba kanalizacijsko povezavo, kot to, na primer, počenajo v občini Koper, kjer so že skoraj v vsaki vasi zgradili čistilno napravo. Tega so potrebne tudi naše vasi, saj sodi območje naše občine v tako imenovano prvo kategorijo vodozbirnega območja. Voda potokov in hudournikov na prelomnici med flišem in apnencem, na kateri je naša občina, ponika in s tem tvori glavno zbirališče za rižanski vodovod. To pomeni, da moramo biti pri načrtovanju in gradnji infrastrukturnih objektov še posebej pazljivi".

Letos bo skrb namenjena notranji ureditvi občinske zgradbe, ustanavljanju novih delovnih mest in v zvezi s tem malemu gospodarstvu

Proračun za leto 1995 je bil sprejet pozno. Želja in potreba je bilo mnogo več, kot je bilo denarja. Sedaj je pomemben proračun za leto 1996, zato smo gospoda Krebelja vprašali, katerim še neurejenim zadevam in potrebam občanov so v njem namenili pozornost? Kako bo občina poskušala ustvariti čim več izvirnih lastnih prihodkov?

Vlado Krebelj je ocenil, da je bil lanskoletni proračun res sprejet pozno, šele na jesen. Z uresničnimi naložbami je bil tudi ves porabljen. Med takimi naložbami je bila gradnja ceste do zaselka Brgod pri vasi Prešnica in njeno asfaltiranje, za kar upa, da bo tudi pripomoglo k razvoju tega kraja in k njegovemu ponovnemu naseljevanju. "Ta želja pa ne velja samo za ta mali zaselek. Tudi za Brkine želimo", je dodal, "da bi se mladi ljudje vračali in tod tudi ostali ter si ustvarili domove na precej neobdelani brkinski zemlji."

V proračunu za leto 1996 so pozornost namenili predvsem problemu, ki bi ga lahko označili kot črv v zdravem jabolku. Gospod Krebelj misli na občinsko stavbo, ki je navzven lepa, obnovljena, v notranjosti pa je dotrajana. Zato so občinski svetniki sklenili, da je treba ta problem nujno rešiti in oživiti kulturno življenje v Kozini. V prenovljeni zgradbi naj bi predvajali filme, v njej naj bi bila najrazličnejša predavanja, nastopi pevskih zborov in druge kulturne prireditve.

Naslednji problem, katerega razrešitev tudi zahteva svoj kos proračunske pogače, je ustanavljanje oziroma oživljanje delovnih mest v občini. Veliko ljudi je namreč ostalo na cesti z zlomom za tamkajšnje razmere velikega proizvodnega podjetja Kovinar. "Rešitev vidimo v dveh možnostih. Prvo predstavljajo italijanski kupci, ki bi zagotovili precej delovnih mest za naše ljudi, drugo možnost pa vidimo v oblikovanju nekakšnega gospodarskega inkubatorja..." je pojasnil župan Krebelj.

Na vprašanje, od katerih dejavnosti, podjetij in ustanov v naslednjih letih predvsem pričakuje akumulacijo, ki bo potrebna za gospodarski, družbeni in kulturni razcvet občine in njenega gospodarstva, pa je odgovoril:

"Na to vprašanje je težko odgovoriti. V Sloveniji je veliko različnih gospodarskih dejavnosti. Težko je izbrati tisto, ki bi najbolj ustrezala naši občini... Najbolj obetavno se mi zdi malo gospodarstvo, v katerem pa je velik dejavnik uspeha posameznikova iznajdljivost in prilagodljivost tržišču. Ne smemo pozabiti na bližino meje z dvema državama in s tem povezano odlično zemljepisno lego naše občine. Tu potekajo prometni in trgovski tokovi proti jugu Evrope, ki se bodo s koncem vojne v Bosni še okrepili. Od tega bi radi imeli tudi mi nekaj koristi. Bojimo pa se odločitve države, ki ne predvideva avtoceste proti Hrvaški po Matarskem podolju, kar pomeni, da bi nas utegnil blagovni promet obiti in nam s tem onemogočiti tudi vse njegove koristi".

Pomagati ljudem, ki razvijajo prve oblike turistične ponudbe!

Župana Vlada Krebelja, ekonomista z dolgoletnimi izkušnjami, smo vprašali tudi, kako ocenjuje napovedi, da je bodočnost Krasa in območij ob njem v tako imenovanem mehkem turizmu, oprtem na kmetijstvo in malo gospodarstvo?

V odgovoru na to vprašanje se je omejil le na Brkine, ker so v skupni povezavi s Krasom vedno prikrajsani. Gospodarsko interesno združenje Protour na naši obali in počasno nastajanje takšne organizacije za razvoj turizma na Krasu in v Brkinih sta ga razočarala, saj za Brkine ni bilo še nič storjenega, niti ne napisanega. Nakar je dodal:

"Prihodnost turizma res vidim prav v tem, tako imenovanem zelenem turizmu. V naši občini, ki meri 190 kvadratnih kilometrov, pokrivajo polovico vsega ozemlja gozdovi. Z njim je pokrito vse Čičarijsko pogorje, ki pa je prepleteno tudi s podzemskimi jamami. Najbolj znana in turistično dostopna je jama Dimnice pri Markovščini. Na tem območju sta tudi dolini Jezerina in Odolina, ki z lepo naravo nudita množico sprehajalnih poti. Ljubiteljem konjenišva se ponujajo možnosti za terensko

jahanje, saj se je te dejavnosti pogumno lotilo kar nekaj občanov. Tako nudijo ježo v Hrušici, v Odolini, v Slopah in v Velikih Ločah. Seveda pa je treba tem ljudem vsaj v začetku pomagati in njihovo dejavnost spodbujati".

Župana občine Hrpelje-Kozina smo vprašali tudi, kako kot župan vpliva na urejenost vasi, saj sestavljajo podobo vasi vse njene domačije. Odgovoril je zelo odločno:

"Vemo, da je po brkinskih vaseh precej nenaseljenih hiš in podrtij, ki že ogrožajo mimoidoče. K sreči imamo občinski odlok, ki določa, da mora lastnik takšno staro hišo ali takšno podrtijo v določenem času obnoviti ali jo odstraniti. Nekaj takšnih primerov smo že rešili. V Sežani je skupni komunalni inšpektor, ki nam pomaga pri urejanju takih težav. Zato vabim ljudi, ki imajo v svoji vasi podobne težave, naj o tem pišejo na občino Hrpelje-Kozina ali pa me na občini obiščejo. Za pomoč pri urejanju prostorske ureditve smo prosili tudi urbanistko gospo Bojano Lučič. Obiskala je že nekaj vasi in v kratkem bomo dobili tudi pregled vseh potreb po posegih na tem področju.

Zavedam se, da bo v veliko vaseh z majhnim številom naseljenih hiš težko uresničiti zamisel o urejanem videzu vasi. Trudili pa se bomo, da bi vsaj naseljene domačije dobile prijetnejši videz!"

Mladi bodo le z znanjem in zavzetostjo dobili zaposlitev!

In kaj priporoča gospod Vlado Krebelj mladim, ki končujejo šole in se razgledujejo naokrog po zaposlitvi, zaslužku? Ali jim bo občina pri tem kaj pomagala?

"Mladim priporočam, naj se šolajo, kajti le z znanjem in zavzetostjo bodo dobili zaposlitev! Z načrtovano cono za razvoj drobne-ga gospodarstva se obetajo delovna mesta za kakšnih sto ljudi. Če se bo to tudi zgodilo, bo dovolj dela za zaposlitev kadrov različnih smeri, seveda iz naše občine". Potem je župan občine Hrpelje-Kozina še povedal, da bi občina rada mladim pri študiju pomagala. V proračunu imajo sredstva za njihovo štipendiranje, vendar zaenkrat še niso prejeli nobene take prošnje. Občina bi si rada s štipendiranjem dijakov in študentov zagotovila lastne kadre, čeprav ustanovitev svoje občine še ne pomeni vsem ločitve od občine Sežana. Nekatere službe in storitve se za potrebe občine Hrpelje-Kozina še vedno opravlja v Sežani, "toda razvoj svoje občine si vendarle želimo čim prej urejati sami. Zato je smotno in pravilno, da si zagotovimo lastne izšolane ljudi, ki bodo opravljali taka dela," je končal pogovor za revijo Kras župan občine Hrpelje-Kozina gospod Vlado Krebelj.

Prvi vtis
ekspertov Sveta Evrope
z obiska na Krasu

PRENOVA ŠTANJELA BO PREDIAGANA ZA EVROPSKI POSKUSNI PROJEKT

Blanka Bartol

dipl. inž. krajinske arhitekture
višja strokovna sodelavka v Upravi R Slovenije
za kulturno dediščino, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg

Štanjel in Kras je v oktobru 1995 obiskala skupina ekspertov Sveta Evrope za tehnično sodelovanje, o čemer je revija Kras obširno poročala v 11. številki. Predstavniki Sveta Evrope, zastopniki petih kraških občin in strokovnjaki več ministrstev so se na sklepnem sestanku dogovorili, da je treba Kras obravnavati celostno, saj predstavlja območje posebnih naravnih in kulturnih vrednosti. Vsi deli prostora seveda niso enako vredni, posebne lastnosti, ki Kras razlikujejo od drugih območij Slovenije, pa zavezujejo ohranjati prepoznavnosti vseh prvin pri njihovem vključevanju v razvoj na varstvenih izhodiščih.

Profesor za krajinsko načrtovanje na Univerzi Brooks v Oxfordu (Združeno kraljestvo) Brian Goodey, direktor francoske direkcije regionalnih parkov Jean Luc Sadorge in programski svetovalec pri Svetu Evrope za tehnično sodelovanje in svetovanje Mikhael de Thyse so skrbno pregledali dokumentacije, ki so jo dobili iz Slovenije. Po ogledu Krasa in zlasti Štanjela ter po vseh pogovorih s strokovnjaki raznih ustanov, ki se ukvarjajo z revitalizacijo Štanjela, ter s predstavniki države, kraškega območja, občin, prebivalcev Štanjela ter s krajevnimi podjetniki, so začeli sestavljati svoje poročilo Svetu Evrope. Že med tem delom pa so skupaj zapisali svoje prve vtise o obisku pri nas v devetih točkah.

Izvedenci Sveta Evrope so sporočili naslednje:

1.

Zelo se zanimajo za Štanjel, ki da je arhitekturni sklop velike zgodovinske vrednosti, vendar njegova revitalizacija ne sme biti zgolj arhitekturne narave. Upoštevati mora socialne, kulturne, naravne, urbane in gospodarske vidike, ki se navezujejo na celosten proces ohranitve.

2.

Projekt za revitalizacijo Štanjela, ki mora neminiti temu naselju posebno skrb in pozornost ter mu zagotoviti pomembno vlogo v celotnem procesu, mora biti vseobsegajoč in zajeti vso kraško regijo, kajti le tako lahko v kar največji meri izrabi potenciala Krasa in kraške regije ter hkrati zagotovi izviren pristop do razvoja tega območja.

3.

Institucionalni okvir v Sloveniji ta čas še ne omogoča izpeljavo razvojnega

procesa na lokalni ravni, na osnovi krajevnih pobud in na osnovi možnosti, ki jih ponuja zasebni sektor.

4.

Pristop k razvoju kraške regije mora biti metodičen in sistematičen. Že na začetku je treba sprejeti jasno in celovito strategijo; bistveno je, da se doseže ubranost z značajem pokrajine, z njenimi prvi-nami in s pozitivno naravnostjo domačinov. Sedaj potekajoči programi sodijo v okvir programa ministrstva, ki skrbi za pomoč podeželskim območjem in za regionalni razvoj, zato jih je treba vključiti v to celovito strategijo.

5.

Celovita strategija terja ustanovitev skupine za koordinacijo ali usklajevanje, ki bi olajšala medsebojno sporazumevanje in izmenjavanje informacij med vsemi domačimi in tujimi ustanovami, ki sodelujejo v projektu. Ta projekt je treba začeti čim prej in vključiti vanj značaj kraškega območja ter podobo, ki jo želi posredovati tako obiskovalcem Krasa kakor tudi tujini. Projekt mora temeljiti na podmeni, da je varstvo kulturne dediščine med glavnimi nosilci razvoja regije, ki pomembno prispeva h kakovosti življenja in družbenega okolja. Krajevni organi in in prebivalci Štanjela ter Krasa morajo biti neposredno vključeni v različne stopnje procesa odločanja ter igrati pomembno vlogo v posredovanju pobud.

6.

Projekt izpolnjuje vse zahteve, ki so potrebne za pridobitev statusa ali položaja evropskega poskusnega projekta, upravičenega do finančnih sredstev Sveta Evrope. Takoj, ko bo poslano uradno izvedensko poročilo in ko bo njegova pri-

poročila Svet Evrope potrdil, bo program mogoče začeti uresničevati. Program bi bilo mogoče uresničiti kot del posebnega akcij-skega načrta za Slovenijo. Moral pa bo upoštevati določene usmeritve in izpolnjevati pogoje, navedene v delovnem področju tehničnega sodelovanja. Cilj programa je dvojni: 1. Definicija projekta na osnovi do sedaj zbranih izkušenj po vsej Evropi, čemur sledi uresničitev projekta, s katerim je mogoče izpeljati razvojni proces. Projekt mora vključevati izbiro izvedbene mehanizma in mrežo partnerjev iz Slovenije in iz tujine. 2. Projekt naj bi služil kot vzorec, na osnovi katerega bo mogoče določiti glavne prvine razvojnega procesa, ki jih je mogoče uporabiti tako pri načrtovanju in gradnji v Sloveniji kakor tudi širše pri varstvu njene kulturne dediščine in nacionalne identitete ali istovetnosti.

7.

Poročilo ekspertov Sveta Evrope bo predstavljeno v začetku leta 1996 in bo vsebovalo praktične predloge za izpeljavo predhodnih faz procesa. Na osnovi pogovorov v Sloveniji se Svet Evrope strinja s predlogom Francoske zveze regionalnih naravnih parkov, naj bi organizirali študijski obisk skupine iz Slovenije v Franciji, da bi se na kraju samem seznanila s podobnim primerom, vendar v drugačnem kontekstu ali smislu. Obisk bi združili z usklajevalnim sestankom, na katerem bi sprejeli odločitev na politični ravni na osnovi pogojev, pod katerimi je projekt mogoče uresničiti. Razprava bo temeljila na dokumentih, ki jih bodo pripravili in predložili ministrstva in župani petih sodelujočih občin. O nadaljnjih dejavnostih Sveta Evrope bo odločala delovna skupina za tehnično sodelovanje, ki je zadolžena za vodenje programa v okviru odbora za kulturno dediščino.

8.

Predvideni projekt bo srednjeročen ali dolgoročen. Določitev njegovih enot in pripravljalna faza morata biti končani v letu 1996. Projekt naj bi trajal dve leti ali tri leta in naj bi se nanašal na desetletno obdobje.

9.

Izvedenci in sekretariat Sveta Evrope se zahvaljujejo slovenskemu parlamentu, ministrstvu, občinam pa tudi domačinom za topel sprejem, ki so ga bili deležni. Globoko cenijo strokovnost in pripravljenost za sodelovanje na vseh pogovorih.

DRŽAVA PREVZEMA SKRB ZA KOBILARNO LIPICA

Kobilarna Lipica ali sedaj uradno Konjerejski turistični center Lipica je edina zaokrožena enota v Sloveniji, ki je ohranila neokrnjeno srednjeveško kmetijsko posestvo. Leta 1992 jo je občina Sežana s svojim odlokom razglasila za krajinski park. Zaradi vrednosti, ki jih ima v državnem in v svetovnem merilu, pa je Republika Slovenija začela postopek za sprejetje zakona o Kobilarni Lipica.

Kobilarna Lipica je poznana predvsem po vzreji in vzgoji konj lipicanske pasme. Dejstvo, da se je kobilarna več stoletij razvijala skupaj s pasmo konj, daje tudi drugim sestavinam kobilarne posebno vrednost. Izbor lokacije, ograditev posestva s kamnitim zidom, gradnja sistema vodnih cistern, načrtno urejanje in melioracija kmetijskih površin, pašniki s hrastovimi sestoji, konjski hlevi in hlev za zrebce, graščinski kompleks, drevoredi ob glavnih cestah in še drugi posamični deli celote izpričujejo izjemno spominsko pričevalnost vsega kompleksa.

Novejši razvoj je prinesel v kobilarniško celoto spremembe, ki razgrajujejo enovitost posestva tudi z vidika rabe površin. Mišljeni so predvsem igrišče za golf in teniška igrišča ter hotel Maestoso in Casino. Kljub dokazovanju, da pomenijo dopolnjevanje turistične ponudbe Lipice, so v njenem tkivu tujek.

Sprejetje zakona o Kobilarni Lipica je prvi korak na poti k pripravi razvojnega in upravljalškega dokumenta, v katerem bodo izhodišča vrednosti, zaradi katerih je država začela postopek za zavarovanje kobilarne, kritična presoja pa bo namenjena tudi dejavnostim in objektom, ki kakor koli načenjajo enovitost Kobilarne Lipica.

Blanka Bartol

Kulturna dediščina

Projekt o revitalizaciji
Lanthierijevega kompleksa
v Vipavi

EVROPA NAM NE MORE POMAGATI, DOKLER...

Tatjana Renner

dipl. inž. arhitekture
vodja odseka za gospodarstvo
in planiranje občine Ajdovščina,
5270 Ajdovščina, Gregorčičeva 22

V letu 1995 je Ministrstvo za okolje in prostor razpisalo sofinanciranje projektov z naslovom "Promocija dejavnosti o urejanju prostora in varstvu okolja". Med prijavljenima projektoma sta bila tudi Revitalizacija Lanthierijevega kompleksa v Vipavi in Prenova Cejkotove domačije v Gočah št. 60. Z obema projektoma naj bi zagotovili informiranje in izobraževanje strokovne ter širše javnosti o problemih prostora, o kakovostnih zgledih in možnostih za njegovo urejanje, hkrati pa vse odgovorne spodbudili v prizadevanja za namensko, smotno in načrtno rabo prostora ter za spoštovanje estetskih in kulturnih kakovosti pri urejanju prostora in poseganju vanj.

Obe lokaciji - Lanthierijev kompleks v Vipavi in Cejkotova domačija v Gočah - združujeta integralen ali celovit pristop, načrtno delo strokovnjakov različnih profilov in sodelovanje investitorjev, nosilcev dejavnosti. Medtem ko je to bolj lahko uresničiti pri projektu v Gočah, ker je investitor znan, pa je pri projektu Lanthierijev kompleks treba najprej domisliti prave vsebine in dejavnosti, ki naj bi stavbe ohranjale pri življenju, vključiti prebivalce ožje in širše okolice in predvsem ravnati, da bodo ljudje v projekt verjeli, ga podprli in v oživljanju Lanthierijevega kompleksa tudi sodelovali.

Ker je gospodarska uspešnost regije ali območja odvisna tudi od kakovosti varovane kulturne dediščine (pri tem so pomembne: pristnost, ohranjenost, originalnost in neprekinjenost istovetnosti prostora), smo si za glavni strateški cilj zastavili nalogo, da je treba ohraniti ravnovesje med naravnim okoljem in človekom ter kakovostno razvijanje ugotovljenih prednostnih področij občine v regijskih okvirih.

Pri snovanju projektov smo upoštevali nekatere razvojne probleme: sedanja struktura podjetij ne ustreza več tržnim razmeram, izobrazbena raven prebi-

valstva je zelo nizka, velik delež zaposlenih vsak dan potuje drugam na delo, prostorske možnosti so še skoraj neizkoriščene. Postavili smo jih kot izhodišče za kulturnoizobraževalni program, ki bi moral postati gonilna sila razvoja tega dela naše regije.

Cilji gospodarjenja so: ohranjati splošna identitetna ali istovetnostna razmerja med naravnimi danostmi in posegi v prostor, ohranjati kompleksno vlogo zavarovane stavbne dediščine in poudarjeni pomen kulturnih spomenikov kot meril v prostoru in kot izjemnih kakovosti ter usklajevati splošen gospodarski in demografski razvoj z značilnostmi prostora ob pospeševanju razvoja sprejemljivih dejavnosti.

Območje Lanthierijevega kompleksa ima širši družbeni pomen zaradi svojih posebnih naravnih in kulturnozgodovinskih vrednot. Za njegov razvoj bi morali sprejeti usklajene globalne usmeritve.

Zagonski projekt je bil namenjen komunikaciji z javnostjo, zato se je del promocijskih aktivnosti odvijal v Lanthierijevem dvorcu. Pripravljali smo informacije o potekajočih aktivnostih za medije. V tem smislu smo namenili veliko pozornost pritegovanju osnovnošolcev in njihovih mentorjev. Glavne razprave o celovitem urejanju prostora in o njegovi smotni rabi naj bi potekale kot pogovori za okroglo mizo, obogatene s tematskimi razstavami, diaprojekcijami in videoprojekcijami ter informacijskimi zloženkami.

Žal smo prišli le do pol poti, saj vodstvo občine Vipava ni hotelo sodelovati v zastavljenem programu, pač pa je vzporedno vodilo samostojno pripravo investicijskega elaborata za igralniško dejavnost - celo v glavni dvorani Lanthierijevega dvorca.

Pohvaliti moram mentorje in učence osnovne šole Drago Bajc. Poleti 1995 so naredili zanimivo knjižico, ki jo smemo imenovati vodič med etnološkimi znamenitostmi Vipave. Pa lutkarje in plesalce, ki so poleti v opuščeni dvorec vnesli kulturni navdih, ter mnoge krajanke, katerim je bil ta kulturni navdih namenjen.

Po še enem izgubljenem letu ugotavljam, da Lanthierijev dvorec še vedno sameva - in to že peto leto. Zamujene so številne priložnosti za njegovo oživitve, kot je, na primer, pospešeno preurejanje opuščenih objektov nekdanje JNA za

PRENOVA LANTHIERIJEVEGA KOMPLEKSA V VIPAVI

Tatjana Rener

Sprejem avstroogrškega vojaštva 1. marca 1912 pred Lanthierijevim dvorcem v Vipavi

Zavod za družbeno planiranje občine Ajdovščina je sredi leta 1995 predstavil študijo "Pomen prenove Lanthierijevega kompleksa za razvoj Vipave z okolico". Ponuja strateške vizije Vipave z okolico, promocijo in kakovostni razvoj regije s prenovo Lanthierijevega kompleksa ter tako imenovani proizvod... Predstavljamo njene najpomembnejše dele!

Strateške vizije Vipave z okolico

V okviru razvojne strategije vsega prostora Vipavske doline smo si zastavili za strateški cilj ohraniti ravnotežje med naravnim okoljem in človekom. Podrobneje pa smo Vipavo z okolico opredelili v podprojektu Dno Vipavske doline.

Geslo sodobnih razvojnih projektov je: **ljudi postaviti na pravo mesto**, izkoristiti njihovo domiselnost in smisel za novo, svobodo in podjetnost. Če ob tem uspemo zagotoviti še ravnotežje v prostoru z vsemi posebnostmi, uresničujemo zastavljeni globalni cilj občine, ki poudarja kakovostno razvijanje prednostnih področij regije. To pa so: **kmetijstvo, bogata naravna in kulturna dediščina ter gibanje v naravi.**

Za strateški cilj projekta Dno Vipavske doline smo si glede na ustrezne povezave med agroživilskim kompleksom,

obšolske dejavnosti, ki predvideva v raznih krajih po Sloveniji enotedenska bivanja učencev in dopolnjevanje njihovega znanja iz različnih področij. Hkrati se zaradi nerazumevanja problematike ne dogaja nič več niti v samem Lanthierijevem dvorcu, čeprav bi z organiziranimi poletnimi šolami in seminarji lahko raziskovali poslikave, konstrukcije ipd., kar vse bi lahko bile naloge, ki jih bo treba vsekakor opraviti, neglede na bodočo namembnost dvorca!

Kot že večkrat prej in marsikje ponovno tu, v reviji Kras, vprašujem, ali je oziroma bo revitalizacija tako pomembnega kulturnozgodovinskega objekta, kot je Lanthierijev dvorec, ki ga je država zaščitila s prvo kategorijo, res odvisna zgolj od volje in pristopa občinskega vodstva?

Za konceptom, ki smo ga preverili z mednarodno svetovalno agencijo Consult Partner, stojimo! O njem smo pripravljeni razpravljati in tudi upoštevati utemeljene pripombe. Prepričani smo namreč, da je le tako mogoče ustvariti ugodno vzdušje za potrebne spremembe. Revitalizacija je proces, ki ga še tako velik kapital ne zmore brez sodelovanja neposredno prizadetih ljudi.

Naš projekt o revitalizaciji Lanthierijevega kompleksa bi lahko služil kot praktičen primer za razreševanje razvojnih vprašanj in usklajenosti vladnih resorjev, pa tudi za sprotno preverjanje, kako se neka zamisel uresničuje.

V dosedanjem triletnem delovanju smo iskali sogovornika na višji ravni - partnerja za predstavljanje projekta strokovni javnosti in zlasti prebivalcem, ki se bodo morali demokratično in odgovorno odločiti za pravo pot revitalizacije.

Revija Kras je že pisala o problemih, prenovi in razvoju Štanjela, ki je v marsičemu enak Vipavi. In predstavniki Sveta Evrope so nam še enkrat - kar so storili pred njimi že drugi - povedali, da je prvi pogoj za kakršen koli premik na podeželju in še zlasti v naseljih, katerih razvoj je odvisen od njihove prenove, integralen ali celovit pristop. Evropa nam ne more pomagati, dokler se naša država skupaj s prebivalstvom teh območij ne izjasni, k a j želi v tem prostoru razvijati, ohranjati. Le partnerstvo in iskanje višje kakovosti pri delu, v odnosih nas bo pripeljalo do zaželenih rezultatov!

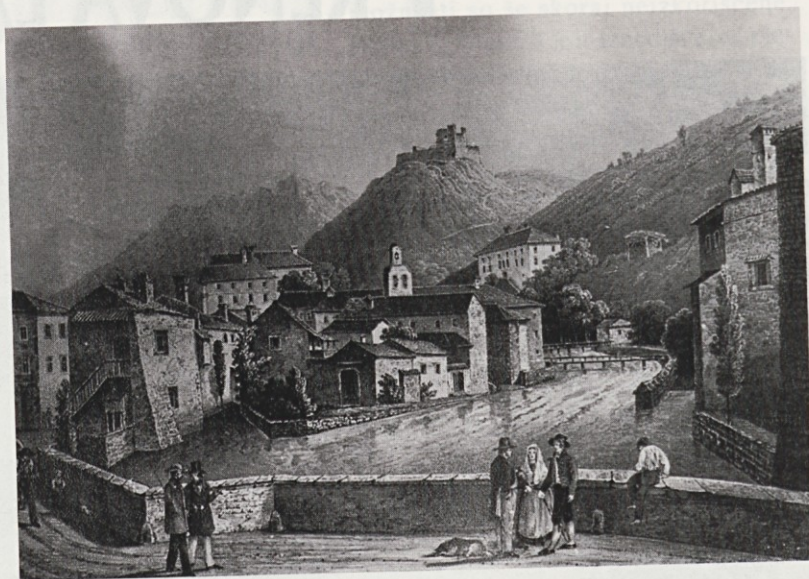
KULTURNA DEDIŠČINA

kulturno dediščino in naravnim okoljem zadali načrtno izoblikovati podobo, predstavo o **Vipavski dolini kot dolini dvorcev in gradov**. To pomeni razvijanje naslednjih ciljev:

- * izrabiti bogato kulturno in naravno dediščino;
- * vezati lokalno proizvodnjo (v smislu obrti in malih podjetij) na grajske komplekse;
- * izrabiti ugodno strukturo ali sestavo industrije (agroživilski kompleks) z njeno preureditvijo in prilagoditvijo v manjše enote;
- * izrabiti naravne možnosti za vinogradništvo, sadjarstvo ter druge dejavnosti ob razvijanju blagovne znamke "Made in Vipavska dolina";
- * spodbujati in pridobivati ljudi za tako imenovano izobraževanje za kakovost;
- * razviti in uveljaviti promocijsko strategijo tega prostora.

Vipava je na geografsko in strateško pomembnem območju. Na njen nastanek in razvoj je bistveno vplival splet geomorfoloških in prometnih določnic prostora. Naselje je na krajinskem robu med ravnico Vipavske doline in strmim pobočjem Nanosa. Na zgodnjo naselitev so vplivali izviri vode, obrambno ugoden položaj, obilica plodne zemlje in blaga klima. Med redkimi omejevalnimi dejavniki, ki so vplivali na gradnjo in poselitev prostora, so sunki močnega severovzhodnega vetra - burje.

Z urbanističnega vidika je Vipava izjemno bogato naselje. Sedanja starost naselbinskega tkiva sega v srednji vek. Najstarejši naselitveni prostori so bili vezani na dominantne ali prevladujoče zemeljske točke, na možnost za obrambo in na vodne vire. Razvoj se je nadaljeval vzdolž pobočja pod grajskim hribom. Prostorska dominantna grajskega hriba je predstavljala duhovni center in naselje pod njim življenjski center naselitvenega območja. Zaradi oblikovitosti terena se je naselje začelo širiti proti ravnini; še zlasti potem, ko obrambna funkcija ni bila več osrednji poselitveni dejavnik. S cestno povezavo med Ljubljano in Gorico se je

Slika zgoraj: Pogled na Vipavo po Wagnerjevi litografiji.
Slika desno: Lanthierjev dvorec z mostu čez reko Vipavo.

Po sledih zgodovine...

RODBINA LANTHIERI JE MONO POSEGLA V ŽIVLJENJE SLOVENSКИH LJUDI

Ugledna goriška plemiška družina Lanthieri (Lantieri) sega v 7. stoletje. Prvi njen poznani daljnji prednik je bil v letu 673 osmi langobardski vojvoda Furlanije... **Wintherus** Lanthieri, markiz Istre, se je leta 932 bojeval proti Benečanom. V letih 934-935 je sodeloval v Magdeburgu na Saksonskem na viteškem turnirju za izpopolnjevanje v rabi orožja, prirejenem za najuglednejše evropske družine.

Lanthieri so nosili naslov di Paratico po gradu v severni Italiji, zgrajenem leta 1007. Njihov grb iz te dobe je zlat polmesec z zvezdo v modrem polju. Tri stoletja in pol pozneje pa so mu dodali v zgornji polovici črnega orla v zlatem polju. Cesar Henrik VIII. jih je imenoval za grofe Romanje.

Goriško vejo rodu Lanthieri je pričel **Anton II.**, ki se je leta 1465 poročil s hčerjo slovitega vojskovodje Andreja Baumkirchnerja iz Vipave, ki so ga pet let pozneje obglavili v Gradcu. Tako je postal lastnik gradišča in nekaterih zemljišč v Vipavi. **Anton III.** je leta 1505 kupil zemljišča in palačo Schoenhaus pri goriškem mestnem obzidju, ob vzhodnih mestnih vratih (to je sedaj ob prvem trgu v Gorici, takoj za slovensko-italijansko mejo). Leta 1513 je cesar Maksimiljan I. potrdil Lanthierijem fevdalne pravice in jim priznal plemiški predikat ali častni pridevek Schoenhaus. **Gašperju I.** je med letoma 1528 in 1529 nadvojvoda Ferdinand podelil fevdalne pravice na rihenberškem in vipavskem gospostvu, ki je zaobsegalo tudi Hrušico in Nanos, tako da so

takrat imeli Lanthieriji podrejenih 36 občin. **Frideriku I.** in njegovim naslednikom je cesar Ferdinand III. leta 1642 naklonil plemiški naslov. Dobil je pravico do dopolnitve grba, tako da je k navedenim znakom v njem dodal še tигра, ki drži med šapama gorjačo.

V začetku 17. stoletja so grofje Lanthieri sezidali pri izviri Vipave ob ostankih Baumkirchnerjevega gradu nov grad... Okrog leta 1550, pod cesarjem Maksimiljanom II., jer bil grad Tabor utrjen s protitursko utrdbo. Njemu nasproti so leta 1669 zgradili palačo in okrog leta 1683 na Zemonu dvorec Belvedere. Ko se je Gašper I. poročil z grofico Lucrezio iz goriške plemiške rodbine Edling, je pridobil grad in posestvo Tabor.

Rodbina Lanthieri je močno posegla v življenje slovenskih ljudi v krajih, kjer so izvrševali sodno oblast. Friderik I. je bil deželni glavar (1624-1642), poveljnik goriškega plemstva in polkovnik oklopnikov. Zavzemal se je za znižanje mitnin in da bi Gorica dobila škofa. Njegova žena Doroteja della Torre se je odlikovala s svojim junaštvom med beneškim obleganjem Gradiške (1616). **Franc I.**, s posebnim odličjem cesarja Leopolda I., je uspešno branil deželne meje proti Benečanom.

Anton V. je leta 1665 ustanovil v Ajdovščini tovarno papirja in predilnico. Leta 1660 je v Vipavi sprejel cesarja Leopolda I. Leta 1665 se je odpravil na Dunaj, da bi preprečil prodajo občinskih zemljišč, ker bi zmanjšanje pašniških površin slabo vplivalo na gospodarske razmere kmetov. Pri **Francu Antonu I.** je leta 1727 dalj časa gostoval v vipavski palači komediograf Carlo Goldoni, kateremu posvečeno italijansko spominsko ploščo so po drugi svetovni vojni odstranili. Brat Antona I. **Friderik III.** se je leta 1693 bojeval proti Turkom ob zmagovalcu - legendarnem Evgenu Savojskem - in bil imenovan za generala bojišča. Leta 1728 je v Vipavi sprejel cesarja Karla VI. **Friderik IV.** se je udeležil sedemletne vojne in na bojišču dosegel maršalski čin. **Franc Anton II.** je v marcu 1782 v svoji goriški palači in s postankom v vipavski palači sprejel papeža Pija VI., ko je potoval na Dunaj. Leta 1807 ga je Napoleon imenoval za predsednika goriške gubernije.

Veja goriških in vipavskih grofov Lanthieri je izumrla 5. februarja 1910 s smrtjo **Karla Friderika** in z možnostjo njegove hčere prešla na barona **Hermana von Levetzow-Lanthierija**.

začelo naselje dograjevati vzdolž nove vpadnice. Tako se je tesno ob pobočju Nanosa razvilo strnjeno naselje z značilnimi morfološkimi in tipološkimi sestavinami.

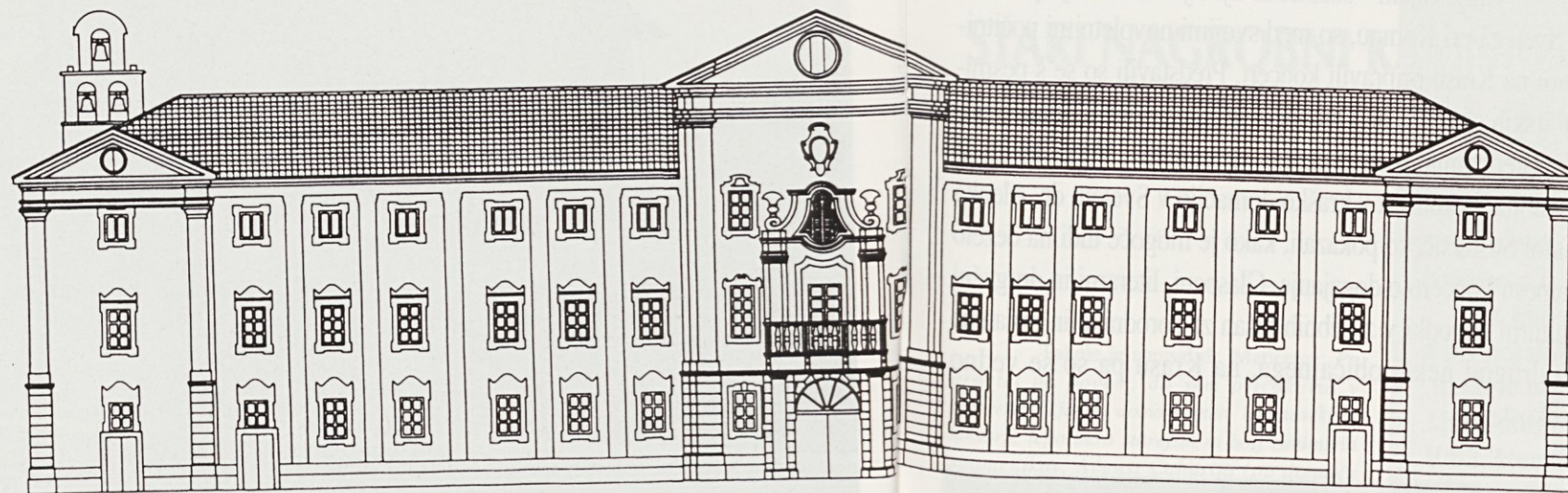
Prostor Vipave je določen s štirimi dominantami in z dvema prostorskima osema. Vzdolžna os prostora je cesta skozi naselje s svojim sosledjem trgov in s strnjeno zazidavo, ki je tu in tam prekinjena. Na vzhodni strani je "trg" pred vhodom v Tabor, sledi mu glavni trg pred cerkvijo sv. Štefana. Organska struktura poselitvenega vzorca ustvarja še številne manjše "trge", nastale z razširitvijo ulic ali z njihovimi stičišči. Strukture ter način pozidave in komunikacij ustvarjajo bogate vedute ali poglede in ambientalne ali prostorske vrednote. Dominantno prečno os prostora pa predstavlja baročna kompozicijska os kompleksa Lanthierijeve graščine. Povezuje in osredinja na severu izvire Vipave, grajsko dvorišče, osrednjo stavbo gradu in se nadaljuje skozi park s fontano (ki je protiutež naravnim izvirom reke) čez reko Vipavo proti gričevnatemu svetu Planine na jugu.

Promocija in kakovostni razvoj regije s prenovo Lanthierijevega kompleksa

Lanthierijev kompleks predstavljamo kot razvojno jedro - kot spodbujevalca gospodarstva, izobraževanja in kulture. Pri tem izhajamo iz danih razmer in možnosti ter sledimo naslednjim načelom:

1. Celovit pristop k prenovi Lanthierijevega kompleksa mora zagotoviti razvoj Vipavske doline. Pri tem mora odigrati pomembno vlogo partnerstvo.
2. Gradove in dvorce je treba vgraditi v celovito omrežje ne le Vipavske doline, marveč ga je treba povezati proti vzhodu z Notranjsko, proti jugu s Krasom in proti zahodu z Goriško, saj bi to pomenilo prepletanje ponudbe, bilo pa bi tudi spodbuda večjemu zanimanju investitorjev - tudi zunaj domačega prostora.
- 3.

Lanthierijev dvorec je treba obravnavati skupaj z grajskim teritorijem, s katerim

ČELNA FASADA - PALAČA

Slika zgoraj: Rekonstrukcija pročelja Lanthierijeve palače
Slika na desni: Skulpture ob robu parka
Slika spodaj: Pogled na pročelje palače

Risba in fotografije - I. Berlot

tvori dominantno prečno os prostora, medtem ko predstavlja vzdolžno os ceste skozi naselje s svojim sosledjem trgov in s strnjeno zazidavo, ki je mestoma prekinjena. Obnoviti je treba tudi povezanost grajskega kompleksa z izviri Vipave, s parkom in trgov. Preprečiti je treba nadaljnje propadanje gradu in z vzorčnim primerom reševanja dvigniti kulturo odnosa do prostora in objektov, ki pomenijo za naš prostor nepogrešljivo identiteto.

4.

Izbrati je treba enkratne prostorske danosti v smislu razvojnih možnosti majhne lokalne skupnosti ter določiti razvojno strategijo občine Vipava do razčlenitve in začetkov ključnega projekta ter zanj zagotoviti vodenje.

Proizvod

Izhodišče pri oblikovanju ciljnih skupin je vse večja vloga permanentnega ali stalnega izobraževanja, ki je oprto na geslo: Učiti se za vse življenje! Ljudje, ki si želijo spoznavati kulturo in umetnost neke države ali nekega njenega območja, želijo vedeti: kaj, kje in zakaj. V vse to je vgrajena ponudba vipavske kuhinje in vipavskih

ter drugih slovenskih vin, kakor tudi vseh drugih dobrin in proizvodov tega območja in območij, ki obdajajo Vipavsko dolino.

Predlagamo blagovno ime "Vipava Castle", grafično oblikovano v logotip, ki naj označuje vso regijo. Je razumljiv, brez jezikovnih ovir, odraža tradicijo, zveni pomembno, impresivno in izraža dober image (podobo).

Da bi zagotovili že na začetku visoko učinkovitost, porazdelili riziko in ustvarili veliko zanimanje in zasedenost zmogljivosti, predlagamo naslednje skupine ponudbe:

1. **Usposabljanje:** izobraževalni in prekvalifikacijski programi za pridobitev poklicne izobrazbe - v glavnem odraslih, da bi v kar največji možni meri vplivali na zmanjševanje nezaposlenosti, zagotovili slovenskemu gospodarstvu bolj usposobljene delavce, strokovne kadre ter managerje ter povečali možnosti za zaposlitev tudi na tujem.

2. **Kultura:** posamične in serijske prireditve, kot so koncerti resne in popularne glasbe, gledališke predstave, kabareji, filmske projekcije, predavanja, razstave, alternativni kulturni dogodki itn. s sloven-

skimi in tujimi umetniki, predavatelji, nastopajočimi.

3. Redni in izredni seminarji in prireditve z duhovno, ezoterično (posvečeno) in versko tematiko.

4. **Storitvene dejavnosti visoke kakovostne ravni** - prenočišča, prehrana, servisi - in oddajanje prostorov v najem ali v zakup zainteresiranim ustanovam (društvom, družbam, zavodom, upravam ipd.) po dogovorjenih cenikih.

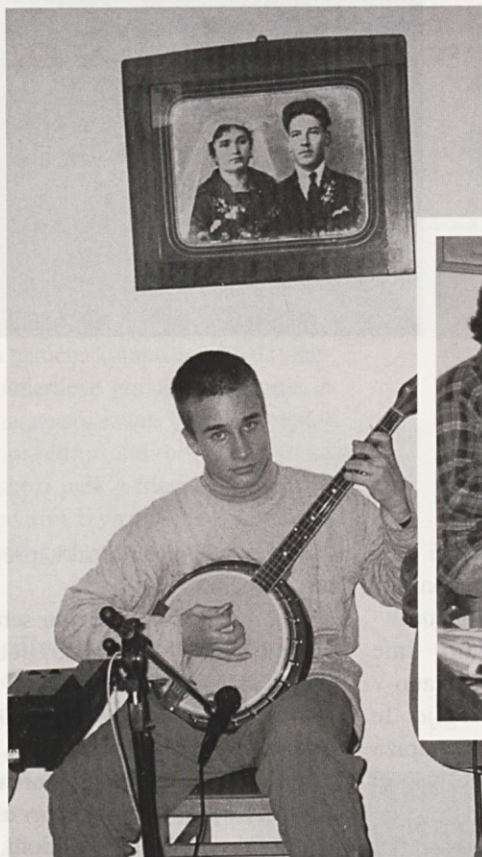
Kod dodatna prvina ponudbe je lahko tudi knjižnica.

Vlogo občine vidimo v vodenju s koordiniranjem in planiranjem, katerega osnovna značilnost mora biti povezovanje posameznih delov in procesov v celoto. Težiti je treba k oblikovanju usklajevalnih skupin in drugih oblik koordinacije. Vsa dela naj se oddaja po javnih razpisih!

V Svetem pri Komnu...

GLASBA

Koncert IRSKA NARODNA GLASBA ZA PRIJATELJE

*Slika na levi: Miha z banjom, nad njim na poročni fotografiji njegova pranova
Rafaela in pranova Rafaela*

*Slika spodaj: Z leve proti desni: Marko Gasparič, Andraž Kržič, Miha Šušteršič
in Jure Gasparič*

Andraž Kržič, Jure in Marko Gasparič ter Miha Šušteršič so 3. oktobra 1994 ustanovili ansambel. Takratna zaseba so bile tri kitare s klavirjem in vokal. Po Andraževi zamisli so začeli igrati irsko ljudsko glasbo. Ker pa izbor instrumentov ni ustrežal tej zvrsti glasbe, si je Miha kupil banjo (izg.: bendžo - op. ur), Marko si je kupil blokflavto, medtem ko sta ostala Andraž pri klavirju in petju ter Jure pri kitari. Proti koncu lanskega šolskega leta so sprejeli medse še Mateja Mijatoviča, ki v skupini igra kongose, to je afriške bobne.

Andraž, ki je srce skupine, aranžira pesmi in predlaga vedno kaj novega za nadaljnji razvoj ansambla. Za vzornike sta jim bili irski skupini The Dubliners in Pogues. Najprej so vadili pri Andražu doma, pozneje so si pri Mihi v kleti uredili vadbeni prostor in kupili mešalno mizo, ki jim omogoča kakovostno posneti, kar igrajo. Pridno in vneto so vadili in pilili igranje. Želeli so si pač nastopati. Najprej so igrali na šolskih prireditvah, načrtujejo pa igranje v nekaterih ljubljanskih pubih (izg.: pabih - op. ur.), to je

Štirje dijaki - sošolci iz Ljubljane, Miha je po rodu iz Svetega pri Komnu, so med svojimi novoletnimi počitnicami na Krasu pripravili koncert. Predstavili so se s pesmi irskih skupin The Dubliners in Pogues ter z nekaj svojimi priredbami poznanih country ansamblov. Vsem, ki nas je povabila na koncert v kraško domačijo v Svetem dr. Alenka Kafol Šušteršič, so pokazali, kako je mogoče tudi na deželo prenesti koncertno dogajanje. Glasbeni, literarni in drugačni kulturni dogodki v zasebnih hišah za sorodnike in prijatelje so drugod nekaj običajnega, na Krasu pa so še vedno redkost.

pivnicah, točilnicah po zgledu pravih irskih pubov. Njihova želja je postopno izoblikovati in utrditi svoj slog glasbe. In s takšnimi željami so že skomponirali tudi nekaj svojih pesmi ter napisali besedila!

Stopnjevano navdušenje gostov na predstavitvenem koncertu pri Kafolovih v Svetem se je vidno prenašalo na glasbenike, ki so na začetku sicer kazali nekaj zadrege. Vsako naslednjo skladbo so odigrali bolj temperamentno, odločno, kar malo razigrano, kakor se to spodobi za irske ljudske skladbe z razpoloženskimi besedili v pubih. Precej skladb so morali na koncu ponoviti. In če pripišemo, da so domačini gostom postregli še z ročno narezanim pršutom, domačo potico in s pristnim kraškim teranom, si bralec morda lahko predstavlja, kako prijeten in razpoloženski je bil koncert!

Kdor bi rad spoznal mlade glasbenike, naj pokliče Jureta Gaspariča na telefonsko številko 061/323-624!

Kulturna dediščina

STARI NAGROBNI KAMNI Z NAPISI IN S SLIKAMI SO ARHIV

Božidar Premrl

prof. primerjalne književnosti in slovenščine

Pred nedavnim sem ponovno prebral več zapisov Kraševca iz Koprive, etnologa dr. Milka Matičetova, o primorskih ljudskih napisih, ki jih je objavljaval v tržaškem Ljudskem tedniku leta 1947. V 83. številki, v kateri navaja nekaj napisov z nabrežinskega pokopališča, je med drugim zapisal tudi bridko spoznanje, ki ga zato navajam v celoti.

Takole je napisal dr. Matičetov: *Po pravici pa povem, da sem pričakoval v Nabrežini, kjer so doma kamen, kamnoseki in klesarji, lepo bero starejših in bolj zanimivih spomenikov. Avgust Caharija (po domače Babčev Gušto), kateremu sem izrazil svoje začudenje, da temu ni tako, mi je šele pojasnil, zakaj in kako je prišlo do tega... Do prve svetovne vojne je bilo dosti starih spomenikov. Na njih je bilo čudno pisanje - "še v starem druku". Pisalo je, na primer, "umerl" in podobno. Toda prišli so Italijani in za njimi italijanski župan ali "podešta". Temu so bili celo nedolžni slovenski napisi na pokopališču trn v peti. Da bi tudi mrtvim zaprl usta, je ukazal odstraniti z občinskega sveta vse stare nagrobnike, češ da je treba dati prostora novim, da ne bo prenatrpano. S svojo diplomatsko igro je uspel: kamni so prišli na dražbo; pokupili so jih razni klesarji za predelavo in nova naročila. Tako so stari slovenski napisi izginili brez sledu, ker jih pred odstranitvijo najbrž ni nihče prepisal. Danes /bi/ nepoučen obiskovalec pokopališča po množici italijanskih napisov lahko napačno sklepal o narodnostnem obrazu Nabrežine, ki je še skoro pred dobrim pol stoletjem (preden je postala "Aurisina") štela komaj kakih 60 "ognjev". Okrog njih pa so se greli izključno le slovenski knetje, kamnarji in ribiči.*

Ko sedaj, skoraj pol stoletja pozneje, hodim sam po podobnih poteh in s podobnim zanimanjem kot moj belolasi predhodnik dr. Matičetov ter si ogledujem pokopališča na Krasu in v Vipavski dolini, v svobodni samostojni državi Sloveniji, se pogostokrat zgražam spričo njihove kulturno-zgodovinske opustošenosti in bahavega ekshibicionizma neokusnih oblik in materialov z vsega sveta. Ko moj pogled na starem pokopališču zaman išče kamnite priče o življenju in nehanju naših dedov in pradedov ali ga pritegne kup razdejanih in okrušenih nagrobnih kamnov kje v zadnjem kotu, včasih že izobčenih, vrženih onkraj pokopališkega zidu v nevarno bližino kontejnerja za smeti, si ne morem kaj, da se ne bi vprašal:

1. Kateri "podešta" nas je obsedel, da še kar naprej sami neusmiljeno odstranjujemo in zametujemo lepe stare spomenike iz plemenitega domačega kamna, trud in mojstrstvo domačih "štancarjev", našo kulturo, kri in solze naše preteklosti, naš zgodovinski spomin, posvečen s patino časa in z molitvami za našimi rajnimi? In največkrat niti ne iščemo racionalnega izgovora in tudi ne izpričujemo ekonomskega smisla za recikliranje kakor oni italijanski začetnik etničnega čiščenja v Nabrežini. Zakaj tolikšna brezbržnost in neobčutljivost, odkod ta uničevalni gon?

2. Zakaj se vsaj zdaj, ko ponekod bije plat zvona zadnjim starim nagrobnikom, ne zganejo krajevne, občinske ali višje oblasti in spomeniškovarstvena služba, zakaj ne zavarujejo in rešijo te naše dragocene kulturne dediščine?

Stanje je marsikje alarmantno, ponekod katastrofalno, posamični primeri pa vendarle kažejo, da je mogoče s starimi spomeniki - tudi s tistimi, ki so že odslužili svojemu namenu - ravnati na spoštljiv in kulturnen način. Tiste, ki jih je načel zob časa, a še zvesto pričajo o pokoj-nikih svojcem in okolju, je mogoče s skrbnim kamnosekovim ali restavradorjevim posegom primerno očistiti ali obnoviti. Druge je mogoče prestaviti, na primer ob prosto lice pokopališkega zida ali mrliske vežice ali jih vzi-dati vanju. Če ni prostora na pokopališču, pa se ga najde mogoče pred njim in ob njem, kakor so posrečeno storili v Podragi in še kje na Vipavskem!

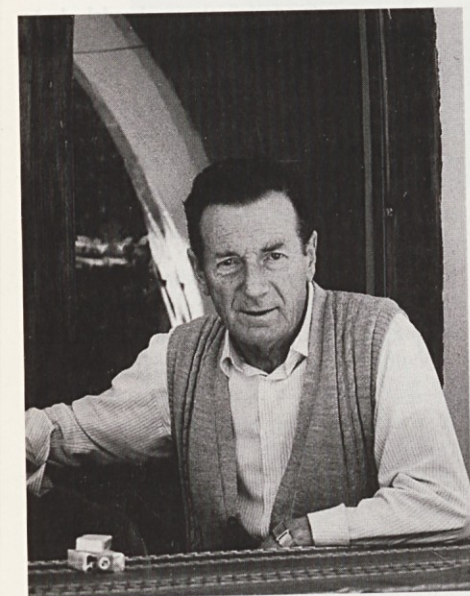
Kaj pa novi nagrobniki? Tudi zanje je vsaj žarek upanja. Sredi množice brezdušnih, kričečih "industrijskih" oblik in pisanih tujerodnih materialov, ki kalijo red in mir pokopališč, se tu in tam najde tudi preprost, skromen domač, estetsko oblikovan kamen. Mislim, da je na pokopališčih na Vipavskem nekaj takih primerkov izpod dleta kiparja Marka Pogačnika, v zadnjem času pa je ustvaril vrsto dopadljivih nagrobnikov akademski likovnik in kamnoseški samouk Silvester Fakuč z Ustja pri Ajdovščini. Kamen zanje dobiva prav iz Nabrežine, kjer se ta žalostna zgodba začneja...

KULTURNA DEDIŠČINA

Pogovor z
g. Otmarjem Črnilogarjem,
župnikom v Podragi

MLADI ROD ŽE ZNA CENITI KULTURNO DEDIŠČINO

"V Podrago sem prišel službovat kot župnik leta 1967. Kmalu sem, taka je moja manira, pričel uro ali kaj več pred mašami prihajati gor h cerkvi brat brevir. Hodil sem tudi po pokopališču, a se pri tem po njem vsakokrat bolj prekucoval kot sprehajal. Podobno je bilo bolj kakšnemu pašniku kot pokopališču. Bilo je neurejeno; grobovi in spomeniki so bili obiskovalcu bolj prepreke kot priložnost za razmišljanje o mrtvih in minljivosti tega sveta. Pa sem si zadal za nalogo, da pokopališče uredimo. Tako pač, da bodo naši pokojni spodobno počivali v svojih grobovih. In moram reči,

da je bila podraška krajevna skupnost skupaj s predsednikom njenega sveta Jožetom Troštom pripravljena tvorno sodelovati. S skupnimi močmi smo uspeli urediti pokopališče. Vsakemu pokojnemu smo dodelili enako površino v velikosti 190 x 130 centimetrov ter s tem naredili na pokopališču red.

Spodnja terasa pokopališča je z merjenjem omogočila devetnajst grobov. To število grobov sem prenesel v naslednje vrste oziroma terase, neglede na to, kje je bil kdo pokopan. Tako je iz grobov nastala nekakšna šahovnica. Tako, da je

pokopališče sedaj zares lepo. In pri tem ni bilo nobenega prekopavanja!

Veste, pa ni bilo lahko! Spominjam se, da me je Danilo Lavrenčič iz hiše s številko 49 v Podragi prosil, naj spomenika njegovemu očetu v spomin ne bi predstavljali pet metrov proč, češ da tam njegovih kosti ni. Pa sem mu rekel: Danilo, če tebi to dovolim, zrušim ves sistem pokopališča. Bo zopet zmešnjava ...! In je pristal in danes je red... Na občini v Ajdovščini so se čudili, kako mi je to uspelo, saj so se sami zaman trudili in trudili vrniti red na pokopališča.

Ste se morda zgledovali po ureditvi pokopališč drugod po svetu, ki so tudi lepo urejena?

"Mislim, da ne! Vem, da na Škotskem, Švedskem, Norveškem pokopavajo ljudi v nekakšnem tivoliju, v lepih in razsežnih parkih. To je tudi lepo. Vendar moramo za našo deželo vedeti, da smo dediči stare mediteranske kulture. Naša dediščina je zelo strnjeno naselje, da pušča travnike in njive svojemu namenu - to je pridelavi in obdelavi za preživetje. In zato je strnjeno tudi naše pokopališče!

Vi starih spomenikov na pokopališču niste odstranili, ampak ste jih ohranili.

"To smo storili preprosto iz spoštovanja do pokojnih! Jaz jemljem vse spomenike na pokopališču kot svojevrsten arhiv župnije Podraga, s še tako nerodnimi črkami zapisan, kot svetost naše preteklosti. In to je tudi na nek način povedano vse tisto, kar je zapisano na kamnih, na nagrobnikih na pokopališču. Vse nagrobne kamne in spomenike sem zelo zavzeto zbiral in, kolikor mi je uspelo, smo jih postavili na pokopališču in ob njem. Da lahko kadarkoli pride zgodovinar in vidi zgodovino ljudi, ki so nekdaj tod živeli. Zato mi je zelo žal, hudo, da drugod take spomenike in arhive ljudje zametujejo.

Tako smo, na primer, pred pokopališčem postavili spomenik zdravniku Jožefu Misleju, doma iz Podrage, ki je diskutiral s Heglom. Bil je filozof in velik mislec in vreden takšnega obeležja, a le redko kdo sploh ve, da je bil Podražan! Podraga ne bo slavna po piščančjereji, čeprav jih redijo v petih štalah po kakšnih pet tisoč ali skupaj tudi po petindvajset tisoč. V spomin, v zgodovino se bo Podraga vpisala zaradi takih ljudi!"

Na starih spomenikih so tudi besedila in fotografije, kar vse je vredno ohraniti?

"Celo z jezikovnega vidika je lepo gledati spomenike na pokopališču! V Podragi so še spomeniki z besedili v bohoričici, ki jo je pozneje nadomestila gajica. Ne morem sicer pričakovati od krajanov, da bi tako besedilo razumeli, toda mlajše generacije tudi to zanima..."

Sploh moram reči, da zna mladi rod, ki ima danes dvajset, petindvajset let, izredno ceniti kulturno bogastvo svojega kraja. Seveda pa pri tem ne morem očitati moji generaciji, če tega čuta nima dovolj razvitega, saj se je predvsem borila ne samo proti fašizmu, komunizmu in socializmu, ampak predvsem za svoje fizično preživetje. Morala je znati vijugati levo in desno, se znajti v najrazličnejših situacijah in biti ravno prav furbasta... Ti, mladi, pa znajo povedati direktno. In, verjemite mi, na ta mladi rod se zanesem v vseh ozirih, naj bo to verski čut, kulturni čut ali narodnostni! Vse to raste z njimi imenitno in mnogo boljše, kot smo nekdaj napovedovali."

Ida R. Vodopivec

Strokovnjaki pa tudi drugi, ki znajo ceniti našo kulturno dediščino, si hodijo ogledovat v Podrago v Vipavski dolini tamkajšnje pokopališče.

Prizadevnemu podražkemu župniku g. Otmarju Črnilogaru in domačinom ga je uspelo urediti tako, da z vsemi svojimi ostalinami - starimi nagrobniki predstavlja pravi arhiv o ljudeh, ki so nekdaj tod živeli, sedaj pa spijo tam gori pri cerkvi sv. Mohorja Fortunata svoj večni sen.

Gospod Črnilogar je takole odgovarjal, ko smo ga vpraševali o preurejenem pokopališču:

Podražko pokopališče vam je uspelo urediti na način, s katerim se je ohranila njegova kulturna dediščina. Kaj ste storili in kako Vam je to uspelo?

TRADICIONALNI POKLICI

Oblikovalec in slikar
Silvester Fakuč z Ustja pri Ajdovščini

Ob taborski cerkvici sv. Janeza Evangelista na Ustju pri Ajdovščini stoji prenovljena hiša oblikovalca in akademskega slikarja Silvestra Fakuča - kamnoseškega samouka. Kleše uporabne stavbne elemente in predvsem nagrobnike s prvobitnimi prvinami. S svojim delom prispeva k ohranjanju tradicionalnega kamnoseštva...

SLIKAR, KI "SLIKA" TUDI V KRAŠKI KAMEN

Za uporabne kamnite predmete se je Fakuč začel zanimati, ko sta s soprogo Ano Sirk-Fakučevo, restavratorko-specialistko v Goriškem muzeju, začela obnavljati hišo št. 56. Ker sta si jo želela urediti kar se da izvorno, sta po okoliških vaseh in zaselkih zbirala neuporabljene klesane kamnite stavbne elemente, kot so stebri, okenski okviri, konzole in podobno. Vas so med vojno leta 1942 Italijani požgali in hiša je bila porušena, med povojno obnovo pa zanj ni bilo mogoče dobiti tipičnih starih elementov.

S kamnoseštvom se je oblikovalec in slikar Silvester Fakuč pričel ukvarjati med prenovlo hiše. Ker je prenekateri kamniti klesani element manjkal in primerne ni mogel nikjer najti, si ga je poskušal izklesati sam. Za diplomanta Likovne akademije in Mednarodne umetnostne univerze v Benetkah je bilo to sprva nekašen izziv, sčasoma pa ga je to tako prevzelo, da se je povsem posvetil klesanju.

V kamnoseško delo ga je vpeljal prijatelj slikar in kipar Peter Rehar iz Kobjeglave na Krasu, ki je tudi študiral v Benetkah. Skupaj sta za v hišo sklesala kamnite konzole, ki nosijo leseno stropno konstrukcijo dnevnega prostora. Prav to pa je bilo prelomno, saj so narejenim konzolam sledili stebrički in številni drugi uporabni kamniti elementi za hišo.

Čisto po naključju je začel klesati nagrobnike, ki so mu omogočili večjo likovno izraznost. Pri tem je izhajal iz tradicije starih nagrobnikov, vsaj glede oblike. Vedno ga je namreč bolelo, ko je hodil po pokopališčih, kakšen neokus je rojeval nagrobnike zadnjih desetletij. Tako v oblikah kakor tudi v pisanosti materialov. In si je rekel, kaj, ko bi naredil za primer nagrobnik po svojem videnju?!

Prve nagrobnike je naredil za sorodnike. Ker je pokojnike, katerim so bili namenjeni, dobro poznal, je s klesanjem nekako lahko tudi izrazil svoj občutek do njih... In, ko prihajajo sedaj naročniki, se z njimi veliko pogovarja in vprašuje o umrli osebi, v spomin katere naj bi bil spomenik postavljen. Če si lahko o umrlem ustvari nekakšno predstavo, mnogo lažje naredi nekaj takega, kar se pozneje potrdi, da je lepo, da se sklada s pokojnikovo osebnostjo in da je všeč tudi naročniku... Seveda si vedno tudi ogleda grob, kjer naj bi bil nagrobnik postavljen, pokopališče in vso njegovo okolico. Tudi to soodloča o tem, kako se pozneje ujameta njegova zamisel in naročnikova želja.

Nagrobniki, ki jih kleše in postavlja Silvester Fakuč, vzbujajo vse večje zanimanje. Zdaj se že pogosto zgodi, ko mu naročniki že sami izrazijo željo, da bi radi nekaj drugačnega in preprostejšega ter hkrati tradicionalnega. In nekateri tudi predlagajo, naj vkleše kakšno misel, kot je bilo to v navadi nekdaj. Tako je pred nedavnim, ko je delal nagrobnik za očeta nekega duhovnika, v kamen vklesal misel iz Svetega pisma.

Za nagrobnike izbira tradicionalni kraški kamen, ki sodi v to okolje. Najpogostejše je to kamen iz Nabražine. Svetel, brez vzorca, ker ga je mogoče lepše obdelovati.

Fakučevi nagrobniki stojijo ne samo na pokopališčih na Ustju in Podnanosu, ampak še v Biljani in Oseku pri Šempasu. Zvečine so klesani ročno, z dleti in kladivom, le malo z ročno brusilko. S pnevmatskim kladivom si pomaga le pri grobi površinski obdelavi... Obdeluje in rezbari tudi les, tako da za slikanje že zmanjkuje časa. Pa tudi, kakor pravi, ga je kamnoseštvo povsem prevzelo.

Ida R. Vodopivec

OHRANIMO ARHIVSKO KULTURNO DEDIŠČINO IN NARODNO IDENTITETO

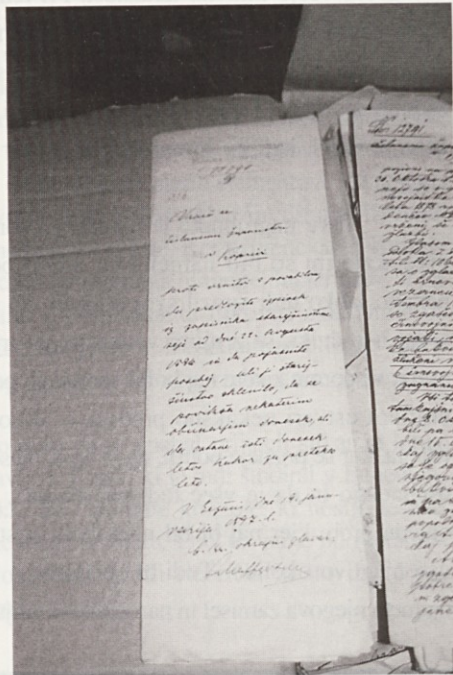
Mag. Milica Trebše-Štolfa

arhivska znanstvena svetovalka v Pokrajinskem arhivu Koper, 6000 Koper, Goriška ulica 6

Profesor dr. Milko Matičetov, doma iz Koprive, sicer dolgoletni raziskovalec in odlični poznavalec tudi rezijanske kulturne dediščine, je Pokrajinskemu arhivu sporočil, da "čuva" zvonik koprivske cerkve dragoceno arhivsko gradivo stare občine Kopriva s preloma tega stoletja. To gradivo je sam pregledoval že pred leti, ko je še nameraval pisati zgodovino te čudovite kraške vasi...

Gospoda Stane Lisjak in Roman Turk pri predaji arhivskega gradiva Pokrajinskemu arhivu v prostorih koprivske stare šole

Dopis županstvu v Koprivi, napisan v slovenščini 19. januarja 1897

Predsednik takratne krajevne skupnosti Dutovlje in vaške skupnosti Kopriva Roman Trobec, predsednik vaške skupnosti in član sveta krajevne skupnosti Dutovlje v prejšnjem mandatu Vojko Turk in Stanislav Lisjak (vsi krajanji vasi Kopriva), duhovnik gospod Mozetič, prof. dr. Milko Matičetov iz Ljubljane in avtorica tega sestavka smo se sestali sredi julija 1993, da bi se seznanili s stanjem arhivskega gradiva v tem zvoniku in pripravili za njegov prevzem v Pokrajinski arhiv v Kopru. Tja je bilo namreč po pripovedovanju starejših krajanov umaknjeno leta 1927, da bi se ohranilo pred uničenjem iz političnih razlogov in pred nezaželenimi namernimi posegi vanj. Za evakuacijo ali umik gradiva ima poleg vaščanov največ zaslug takratni duhovnik g. Anton Požar. S pomočjo krajanov ga je spravil v lesen zaboj; tolikšen, da ga po ozkih stopnicah z zvonika ne bi bilo mogoče odnesti. Toda zob časa in pogoji, v katerih je dragoceno gradivo kljubovalo že sedmo desetletje, so vendarle opravili svoje.

Petnajstega novembra 1993 smo ga sodelavci Pokrajinskega muzeja v Kopru prevzeli in prepeljali v hranjenje

in nadaljnjo obdelavo v prostore Pokrajinskega muzeja.

Vsem, ki vas kulturna dediščina in narodna zgodovina zanimata in ki ugotovite, kje bi se utegnili še nahajati arhivsko gradivo, ki bi oplemenitilo vedenje o svoji in naši preteklosti ter dodalo kamenček v mozaik zgodovine kraškega območja, svetujemo: Zavrtite telefonsko številko 066/271-824 in pokličite Pokrajinski arhiv v Kopru. Njegovi strokovnjaki se bodo na vaše sporočilo takoj odzvali!

Naslovna stran nemško-slovenskega Deželnega vladnega lista iz leta 1857

Fotografije: Marjan Križman, Pokrajinski arhiv Koper

ja 1927 pa so bile prefekture ukinjene in opravljena je bila nova upravna razdelitev Julijske krajine. Komasačije ali združevanja so zajela tudi občino Kopriva. S kraljevim odlokom št. 1296 7. februarja 1927 je bila občina Kopriva združena z občino Sežana.

Po pregledu in popisu arhivskega gradiva je arhivistka ugotovila, da gradivo ni popolno, zlasti ne v zgodnejših letih. Ker je bilo dobesedno v razsutem stanju prevzeto v sedmih kartonskih škatlah, ga je morala najprej sortirati po letih, nato še po zadevah. Kronološka ureditev znotraj letnic pa bo še stvar prihodnjih obdelav. Tako je sedaj prevzeto gradivo v 51 arhivskih škatlah, to je 5,10 tekočega metra in sicer:

Občina Kopriva 1850-1927

- * črnovojniški imeniki 1855-1869;
- * občinski bolniški stroški 1866-1867, 1870-1914;
- * delovodniki 1888-1891, 1902-1909;
- * izkaz davkoplačevalcev za leto 1905;
- * dohodek-izdatek za leta 1888-1899 (register). Na drugi strani registra so med drugim tudi zapisnik seje gospodarskega sveta iz leta 1892 in zapisniki županstva od leta 1892 do 1895;
- * prihodki za leta 1892-1898;
- časovno neoznačen je register parcel lastnikov po krajih občine Kopriva
- * v gradivu so fragmenti ali deli mesečnika "Samouprava", lista Deželnega odbora poknežne grofije Goriško-Gradiške (1909-1913), skupaj štirinajst števil in drug drobn tisk;
- * med gradivom so tudi zapisniki sej Deželnega zbora in gradivo Deželnega odbora podknežne grofije Goriško-Gradiške (tisk), ki pa je zelo nepopolno ohranjeno za leta 1873-1920;
- * zanimivi so tudi listi ali celo snopiči državnega zakonika od 1851 do 1914, ki jih je kronološko neurejenih še 9 arhivskih škatel in bodo po ureditvi bogato dopolnili naši zbirki zakonodajnih aktov ali listin, ki je za zbirko v Arhivu R Slovenije naj-

bogatejša zbirka tako imenovanih uradnih listov. Vsi so na razpolago uporabnikom v čitalnici Pokrajinskega arhiva v Kopru.

Cerkvenega gradiva med prevzetim arhivskim gradivom nismo zasledili.

Vse prevzeto arhivsko gradivo občine Kopriva je napisano v slovenskem in nemškem jeziku.

Sklepna ugotovitev in povabilo

Ob tem, ko postopoma malo bolj podrobneje predstavljamo, kaj v Pokrajinskem arhivu tudi delamo, je prav s tem odkritjem in s prevzemom arhivskega gradiva tudi pomembno, da v Sloveniji nismo več pričakovali, da bi na terenu še zasledili arhivsko gradivo iz 19. stoletja. Pa vendarle smo z odličnim sodelovanjem krajanov vaške skupnosti Kopriva pridobili zelo dragoceno, čeprav nepopolno arhivsko gradivo pomembnega soustvarjalca naše zgodovine.

Naj bo njihovo dejanje spodbuda vsem, ki jih kulturna dediščina in narodna zgodovina zanimata, da ugotovijo, kje bi se utegnili še nahajati arhivsko gradivo, ki bi oplemenitilo naše vedenje o svoji preteklosti in dodalo kamenček v mozaik kulturne zgodovine našega območja. Sodelavci Pokrajinskega arhiva v Kopru se bomo takoj odzvali na vsako tako pobudo tudi po telefonu na št. 066/271-824.

Vodstvu krajevne in vaške samouprave v Dutovljah in v Koprivi ter krajanom Koprive in seveda prof. Milku Matičetovemu pa velja naša iskrena zahvala za izkazano skrb in za ohranitev arhivskega gradiva občine Kopriva!

V čem je redkost najdbe?

Arhivistka Vanda Bezek, ki je v Pokrajinskem arhivu Koper skrbela kot vodja oddelka za arhivske fonde do konca druge svetovne vojne, je zaradi redkosti take najdbe sama prevzela pregled tega fonda.

Občina Kopriva je pod Avstro-Ogrsko spadala pod sežanski okraj (Okrajno glavarstvo Sežana) in do leta 1904 pod sodni okraj Komen, po tem letu pa je spadala pod sodni okraj Sežana. Z novo upravno razdelitvijo, ki jo je Italija po pripojitvi Julijske krajine opravila s kraljevim odlokom št. 53 18. januarja 1923, je občina Kopriva prešla pod novo ustanovljeno Tržaško pokrajino s prefektom na čelu, oziroma v tržaško okrožje (podprefektura). Z zakonskim odlokom št. 1, 2. januar-

Vprašanje ministru za šolstvo in šport dr. Slavku Gabru:

ZAKAJ OSTAJA STROKOVNO OBRTNO IZOBRAŽEVANJE POHABLJENO

Še tretje branje osnutka v Državnem zboru in država Slovenija je dobila nov šolski zakon. Za vse - tako za intelektualno izobraževanje kakor tudi za strokovno, praktično poklicno izobraževanje. Pisali so ga šolniki - tudi za poklice v gospodarstvu!

In zdaj, kako naprej?

Po pogubnih rezultatih usmerjenega izobraževanja smo bili vsi enotni v misli, da je izobraževanje treba čim prej vrniti na stari, preizkušeno dober način - vajence vrniti gospodarstvu oziroma mojstrom v uk v delavnice, dijake pa vrniti v šole, kjer bodo z maturo dokazali svoje študijske dosežke. Tako bi tudi vrnili sloves slovenskim strokovnim obrtnim znanjem, ki so nekdaj že slovela v svetu.

Kaj naj rečemo sedaj?

Mojstrskih znanj skoraj ni več; usmerjeno izobraževanje jih je uničilo. In novi zakon o strokovnem šolstvu morijo strokovnih znanj še nadaljuje (Sicer pa razen šolskih okvirjev zakon o strokovnem šolstvu ni uzakonil ničesar praktičnega!). Z možnostmi, ki jih okvirji tega zakona dovoljujejo, se ne more nič spremeniti. Še več! Obrtno usposabljanje postaja vse bolj zapleteno in beizidno.

Že na lanskem mednarodnem, a vendar slovenskem obrtnem sejmu, ki naj bi promoviral slovensko inovativnost in strokovno obrtno profesionalnost, je prevladovala tuja, uvožena ponudba s približno dvema tretjinama izdelkov. Za to ni kriva liberalizacija sejma, marveč je krivo vse večje pomanjkanje slovenskih mojstrskih znanj in kakovosti. Očitno je, da ne znamo več tako dobro delati, kot se je delalo nekdaj!

Ko smo že pri delu, velja opozoriti na odnos države do ustvarjalnih dejavnosti. Dvesto tisoč zaposlenih v obrteh in malih podjetjih ustvarja že kar 30 odstotkov vrednosti vsega našega gospodarstvu, država pa komaj ve, kaj se na tem področju dogaja. Naše gospodarstvo je vse bolj odvisno od majhnih podjetij in obrti, a je kljub temu v dokumentih o strategiji slovenskega gospodarstva komaj omenjeno. Podpore pa mu namenja država za nadaljnji razvoj teh dejavnosti komaj 0,5 odstotka proračunskih sredstev.

Zato se malo gospodarstvo s tako mačehovskim odnosom države razvija bolj samodejno, njegova uspešnost pa je seveda odvisna - še bolj kot od finančne pomoči - od znanj, ki bi jih moral zajamčiti novi zakon o strokovnem šolstvu.

Prav čudno je, kako se na vseh upravnih ravneh zelo malo govori o delu, kot da se besede "delo" (proizvodno delo, fizično delo...) sramujemo. Vse bolj govorimo samo o trgovini, marketingu, trženju...

Bomo živeli od programov, marketinga, vključevanja v razne državne združbe brez dela?

Ne! Delati bo treba in delati bo treba znati!

Po osamosvojitvi Slovenije je bilo registriranih na desettisoče raznih dejavnosti; vseh mogočih, ki si jih človeška pamet lahko izmislila. O ustvarjanju novih vrednot, o eni izmed temeljnih kakovosti vsake družbe - o delu - pa skoraj ni ne duha ne sluha. Pa ne, da ljudje ne bi hoteli delati. Resnica je, da ne znajo delati, ker jih nismo tega naučili, izučili.

Gospod minister! Vse je odvisno od ravni usposobljenosti, zato je zakon o strokovnem šolstvu tako zelo pomemben. Šole, tako sedaj kot v usmerjenem izobraževanju, nimajo nobene možnosti, da bi dale učencem praktična znanja visoke strokovne kakovosti. Skoraj vse so neopremljene za poučevanje strokovnih poklicev. In vse manj je strokovnjakov - mojstrov, ki bi učence učili. Zato šole ne morejo dati znanj, ki so za strokovne poklice potrebna. Učence je treba vrniti v delavnice, kakor so to po neuspelem poskusu pošolanja vseh šol že storili Bavarci. Zakaj ne izkoristimo njihovih izkušenj? Vajence dajmo v uk stroki, vrnimo jih v gospodarstvo in pod okrilje ministrstva za delo, ki najbolje pozna gibanja in potrebe gospodarstva.

Šolniki, ki snujejo zakon, so gimnazijam vrnili maturo. Tudi klasične gimnazije so vrnili. In proces preizkušene metode izobraževanja se nadaljuje. Obrtno strokovno izobraževanje pa ostaja pohabljenost. Šolniki bodo težko napisali zakon, ki se izključno ali v pretežni meri nanaša na gospodarstvo. Ustanovljen je inštitut, ki se bo ukvarjal s strokovnim šolstvom. In načrtuje se še na desetine podzakonskih aktov... Spet eksperiment, ki bo, vse tako kaže, dokončno pokopal naša prizadevanja, državi pa naložil velike in nepotrebne stroške. Odgovornost je prevelika, zato velja še enkrat premisliti. Adlai Stereuson je dejal: "Samo, kadar poznamo pot, ki nas je pripeljala v sedanost, lahko jasno in

razumno načrtujemo svojo prihodnost!"

S čim, povejte, nam jamčite, da bo to, kar snujete novega, boljše od starega, preizkušenega in znanega dobrega? In zakaj tako?

Gospod minister, saj si ne želite, da bi Vas čez tri ali štiri leta vprašal, zakaj moj sin po uspešno končani državni poklicni strokovni šoli ne zna tistega, kar mora znati za življenje in kar mu je bila šola dolžna dati!

Za Združenje kamnosekov pri Obrtni zbornici Slovenije
Boris Udovč, kamnoseški mojster

Mednarodna šola

ŽE TRI KRASOSLOVNE ŠOLE, LETOS ČETRTA...

Mag. Janja Kogovšek

dipl. inž. kemijske tehnologije

samostojna strokovna svetnica na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU,
6230 Postojna, Titov trg 2

**Kakor že dve leti prej je Inštitut za raziskovanje krasa
Znanstvenega raziskovalnega centra Slovenske akademije
znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) iz Postojne z Jamarsko
zvezo Slovenije organiziral med 27. in 30. junijem 1995
Mednarodno krasoslovno šolo z naslovom "Klasični kras".**

To je bila tretja taka šola, pripravljamo pa že novo!

Namen krasoslovnih šol je, da vsakič podrobno obravnava izbrano temo o krasu in kraški problematiki - od kraških oblik in procesov, ki vplivajo na njihov nastanek in poznejši razvoj, vloge človeka, ki s svojimi posegi v kraški prostor vpliva na kraško površje in na dogajanja v njegovem podzemlju, predvsem na kakovost kraške vode, do ekoloških problemov. Take predstavitve na eni strani pokažejo dosedanje vedenje o predstavljeni temi, hkrati pa opozorijo na vrzeli in probleme, ki jih bo treba še raziskati. Ustne predstavitve dopolnjuje obsežno terensko delo, ki obsega ogled oblik in predstavljenih problemov na terenu ter metodologije dela, kar omogoča boljše razumevanje in povezovanje med raziskovalci enakih problemov po svetu, torej izmenjavo izkušenj, metod in rešitev.

Prva mednarodna krasoslovna šola Klasični Kras je predstavila matični Kras, površinske in podzemelske oblike ter njegovo onesnaževanje. Predavatelji iz tujine pa so predstavili značilnosti in probleme njihovega krasa. Med 36 udeleženci so bili profesorji, raziskovalci in študentje iz Slovenije in iz sedmih drugih držav.

Druga krasoslovna šola je bila med 27. junijem in 1. julijem 1994 v Postojni. Vodilna tema te šole so bila kraška polja s poudarkom na kraški hidrologiji, na povezanosti človeka s krasom, na ekologiji in na varstvu kraškega okolja. V šoli je bilo 44 udeležencev iz šestih držav, ki so pripravili 24 predavanj.

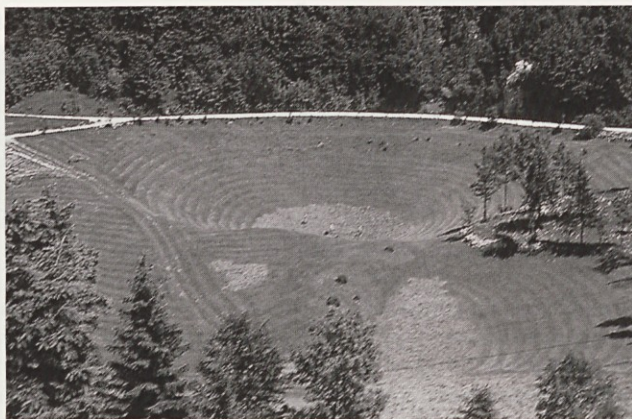
Tretja mednarodna krasoslovna šola je bila zopet v Postojni in to od 27. do 30. junija 1995. Sodelovalo je 45 udeležencev iz devetih držav. Petnajst jih je bilo iz tujine. Sodelovali so znani poznavalci krasa: akademik prof. I. Gams, prof. U. Sauro, prof. F. Šušteršič, prof. J. Čar, prof. J. Kunaver, dr. P. Habič in drugi. Sodelovali so tudi številni raziskovalci, ki so predstavili rezultate svojega dela, študentje in drugi zainteresirani, na primer predstavniki Zavoda za urbanistično načrtovanje in sektorja za tehnologijo Družbe za državne ceste.

V dopoldanskem času je bilo 20 predavanj. Kar 13 prispevkov je obravnavalo vrtače. O sistemizaciji vrtač glede na njihovo genezo ali nas-

tanek je govoril prof. F. Šušteršič, o nastanku vrtač v Španiji kot rezultatu zakrasevanja je poročal C.J.G. Moreno, prof. J. Čar je predstavil pregled o kartiranju vrtač v apnencih, raziskave o odtoku padavin skozi vrtače je predstavila J. Kogovšek. Prof. F. Šušteršič je predaval tudi o razvoju udornih vrtač, dr. S. Šebela je predstavila vrtače nad udornimi dvoranami Postojnske jame, o glinenih sedimentih iz nekaterih vrtač Notranjske sta poročala M. Mišič in prof. F. Šušteršič, o klasičnih sedimentih iz vrtač in jam v trasi nove avtoceste pri Divači sta poročala N. Zupan Hajna in A. Mihevc, prof. U. Sauro iz Italije je spregovoril o nekaterih vidikih morfologije ali oblikoslovja vrtač, A. Tyc je govoril o udornih vrtačah na paleokrasu Poljske zaradi človekove aktivnosti, prof. J. Kunaver je predaval o kotličih kot visokogorski inačici vrtače... Razširili in poglobili smo dosedanje znanje o vrtačah in spoznali posameznosti, ki jih bo treba še obdelati, raziskati. To pa je tudi namen krasoslovnih šol.

Na terenskem delu prvega popoldneva sta nas seznanili S. Šebela z vrtačami nad Postojnsko jamo in J. Kogovšek z rezultati proučevanj o prenikanju padavin in onesnažene vode iz umivalnic kampa skozi vrtačo nad Pivko jamo v jamo ter z rezultati sledilnih poskusov iz vrtače. Za demonstracijo je bil narejen tudi sledilni poskus in prikazan njegov prvi rezultat. Drugi dan je terensko delo obsegalo ogled klasičnega Krasa in kraških pojavov v trasi nove avtoceste. Tretji dan so si udeleženci krasoslovne šole ogledali Hrušico in del Trnovskega gozda, kjer so videli

*Tako je terensko delo,
ko si ogledamo številne
značilne primere iz šolske tematike*

*Tema tretje Mednarodne
krasoslovne šole so bile vrtače
foto: J. Kogovšek*

rezultate opravljenih sledenj iz vrtače pri Zavrhovcu, 550 metrov nad izvirom Hublja, Mala lazna, Paradana in Smrekova draga. Krasoslovna šola se je končala četrty dan s celodnevno ekskurzijo po vrtačah slovenskega krasa, saj so udeleženci potovali iz Postojne čez Snežnik do Kočevske reke in reke Kolpe.

**Med delom na terenu smo tudi že razmišljali o snovi
za naslednjo krasoslovno šolo. Logično nadaljevanje teme o
vrtačah so brezna, tako da bomo letos zvedeli, kaj je znanega
in raziskanega o njih!**

PODOBA O SAMEM SEBI

Silva Matos,
dipl. psihologinja

Sposobnost, imeti pravo predstavo o sebi, pomeni vedeti nekaj več tudi o drugih ter možnost upoštevati njihove želje, potrebe, pričakovanja, čustva... Veliko ali kar večino izgubljenih poslov pri enakih pogojih poslovanja bi lahko razložili z neupoštevanjem predstave, ki jo ima kupec o nas, oziroma z neupoštevanjem njegovih pričakovanj. Velika konkurenčna prednost je v tem, če smo v bližini svojih kupcev, da jih poznamo, lažje razumemo, se jim prilagodimo... Če izgubljam posel, verjetno naša konkurenca kupca bolje pozna, kot ga poznamo mi!

Želje, iskanje, potrebe...

Ljudje imamo ogromno želja. Pravijo, da je bogastvo življenja prav v tem, ker smo hrepeneča bitja, ker si želimo vedno več, ker pravzaprav nismo nikoli zadovoljni, ampak si želimo naprej in naprej. Želimo si več uspehov, več ljubezni, več prijateljev, več denarja, več veselja, več zabave, več življenja pač. Čutimo notranjo silo, ki nas spodbuja, da se borimo za življenje, za obstoj, da preživimo, da se razvijamo in da napredujemo.

Tudi pri poslu je tako! Ko kupcu vzbudimo pozornost, smo pravzaprav upoštevali tudi njegova čustva, njegovo doživljanje, njegova pričakovanja. Ko nastane želja, je treba samo še poiskati razloge za nakup, jih utemeljiti, potrditi. Če si nekdo nekaj zelo želi, potem prav gotovo poišče tudi utemeljen razlog, zakaj je dobro, da tisto kupi. Sebi in drugim pokaže to kot potrebo, ki jo je treba zadovoljiti. Tudi če je to samo racionalizacija, jo v poslovnem sodelovanju upoštevajmo!

V človeku je tudi neka naravna težnja po ohranitvi, obdržanju tistega, kar si je pridobil. Strah pred izgubo imetja je bistveno močnejši, kot se morda kdajkoli zavedamo v poslovnem sodelovanju. Zato doživljajo kupci ob izgubi nečesa vrednega močno čustvo. Pri oblikovanju informacij, sporočil, stavkov kupcem zato upoštevamo možen prihranek, če se za nekaj

odločijo, vendar tudi možno izgubo, če se za nekaj ne odločijo. **Motivi za zmanjšanje izgube so bistveno močnejši** - ker človeka prizadenejo - kot motivi za prihranek, ki so bolj nejasni.

Pri poslovnem sodelovanju upoštevamo tudi željo po zaslužku ali bolje željo po lahkem zaslužku. To je težnja, da bi prišli do denarja in dobrin, ne da bi se bilo za to treba potruditi, si zaslužiti. Včasih preide to v pravo strast, v pohlep, ki človeka popolnoma zaslepi. Čeprav se ljudje nasplošno s tem ne strinjajo in v osnovi zavračajo vedenje, ko nekdo na hitro obogati - zlasti, če se to očitno zgodi na račun drugih - pa je v njih vendarle želja po lahkem zaslužku. Prav zaradi tega se jih toliko zaplete v razne igre, da bi prišli do lahko zasluženega denarja.

Mnoga propagandna sporočila izrabljajo te želje. In popusti v cenah so prav s tega vidika močan prodajni argument. Morajo pa biti hkrati realni, sicer jih je nujno še dodatno utemeljiti. Če je neka ponudba neverjetno ugodna, je nujno treba povedati tudi razloge za to.

Človekova narava se kaže tudi v tem, da si želi potrditve drugih ljudi. Ni dovolj, da nas drugi sprejmejo, ampak si želimo, pričakujemo, da nas tudi upoštevajo, da nas imajo radi, da nas spoštujejo. To nam tudi pomaga, da utrjujemo pozitivno ali ugodno podobo o sebi. **Občutek pomembnosti** se oblikuje počasi, saj o tem potrebujemo veliko povratnih informacij, priznanja drugih. Nikoli ne nehamo iskati lastne potrditve. Vedno znova iščemo, hrepenimo po občutku, biti sprejeti, pomembni. V sodobnem poslovnem sodelovanju zato vgrajujemo komuniciranje, ki odraža naše spoštovanje poslovnega partnerja, njegovo enkratnost; torej vse tisto, s čimer lahko pride do izraza njegov občutek pomembnosti, moči, veličine.

Podoba o samem sebi

V poslu je mnogim ljudem celo pomembnejše, kaj mislijo, da drugi mislijo o njih. Zato je dobro, da imamo o tem jasno spoznanje, kakšni bi želeli biti in za kakšne nas imajo drugi.

Kakšen bi zares želeli biti - to je idealen jaz - je običajno znano le nam samim. Gre

za najvišjo stopnjo potrditve, za samouresničevanje, ko želimo biti sijajni, veliki v svojem delovanju. A pogosto se dogaja, da o samem sebi sploh ne želimo vedeti prave resnice, da nečemo odkriti, kakšni v resnici smo.

Velikokrat poskušamo drugim prikazati sebe, svojo podobo na način, kot ga od nas pričakujejo. Da bi sebe uveljavili, poudarili, se prilagodimo in vedemo tako, kot ustreza drugim. Ne vemo pa, kaj drugi v resnici mislijo o nas. Zato moramo svojo podobo neprestano prilagajati signalom, ki jih dobivamo od drugih. In v tem primeru se lahko kar naprej sprašujemo, ali nas drugi vidijo na pravi način.

Naš idealni jaz je naša podoba o nas samih, kakršno si želimo, da bi jo drugi videli. Če pa je ne vidijo, pristajamo na kompromise in vse svoje obnašanje prilagajamo temu. Utrjujemo ga tudi z različnimi zunanji znaki, kot so oblačila, avto, stanovanje, izbor določenih prijateljev, način, slog življenja, nakit, klubi, društva ipd. Vse to je lahko podpora temu, kar bi želeli biti, podpora naši podobi - tudi igrani. **Prilagajamo se ravni posameznih skupin.**

Posebno v težjih, neprijetnih, problematičnih situacijah ali okoliščinah - tudi v poslu - se lahko podoba o nas samih popolnoma sesuje. Lažje nam je in lažje je tudi s tistimi poslovnimi partnerji, ki svojega obnašanja niso opremili z maskiranjem, s kompromisi, ampak so poštene v odnosu do sebe in do drugih s konstruktivnim ali ustvarjalnim reševanjem problemov in s sodelovanjem. Lažje je torej s tistimi ljudmi, ki imajo sebe radi takšne, kot so, ki se sprejemajo, ki iskreno gradijo svojo pozitivno podobo, ki so opremljeni s pravo mero samozavesti. To je najboljša osnova za zdrave medsebojne odnose, v katerih prej ali slej prevlada moč argumentov, strokovnosti, dopuščanja dolgo-ročnega, dobrega sodelovanja.

NOVE KNJIGE

Kapetan Bruno Lisjak
predstavlja
slovensko ribištvo
med Trstom in Timavo

NAŠI PREDNIKI SO ŽIVELI TUDI Z MORJEM V SOŽITJU

Pri tržaški založbi Mladika je izšla knjiga slovenskega pomorskega strokovnjaka in kapetana Bruna Volpija Lisjaka "Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave". Na 350 straneh velikega formata 21 x 29 cm in z več kot tristo slikami ter fotokopijami raznih listin pisec razgrinja iz zgodovine Slovencev pomemben vidik - njihovo najmanj tisočletno navezanost na morje med Trstom in Timavo, kjer so slovenski ribiči stoletja živeli in delali... Za predstavitev Lisjakove knjige povzemamo iz nje predgovor. Napisal ga je prof. dr. Jože Pirjavec iz Trsta, ki v Padovi predava zgodovino vzhodne Evrope.

Potrditev prisotnosti slovenskega naroda na Jadranu je označena v slovenskem državnem grbu, ki je bil sprejet ob osamosvojitvi Slovenije. V njem je zarisano, kakor pravi prof. dr. Jože Pirjavec, poleg Triglava in celjskih zvezd tudi morje. Ta simbolna oznaka, ki želi ponazoriti geografski položaj Slovenije, kakor se je oblikoval po osvoboditvi in zmagi nad nacifašizmom, pa bo imela za vsakogar, ki bo prebral knjigo kapitana Bruna Lisjaka, še globlji in zgodovinsko širši pomen: kajti očitno je, da Slovenci nismo pomorski narod samo, odkar imamo obalo od Kopra do Portoroža, temveč da smo bili to že stoletja prej, vse od naše naselitve na prostoru med Trstom in Timavo.

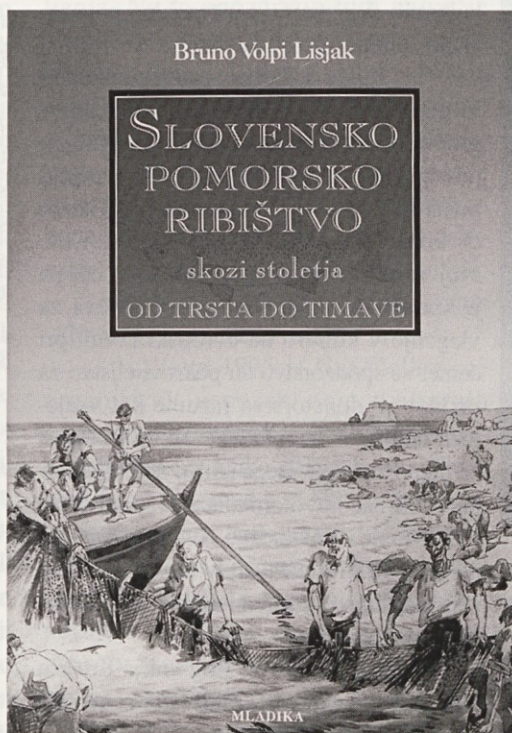
Pričevanje, ki ga je zbral, organsko uredil in predstavil avtor knjige, je nadvse pomembno in zanimivo. Z občutkom pomorščaka in patriota, s spretnostjo izšolanega mornarja pa tudi nadarjenega kronista, je v arhivih zbral impozantno količino dokumentov, ki zgovorno pričajo o življenju in delu naših ljudi ob tržaški in devinski obali,

in s tem rešil pozabe bolj malo znano, a privlačno poglavje naše zgodovine. Naši predniki so bili ne samo kmetje, obrtniki in trgovci, temveč so živeli tudi v sožitju z morjem, z njegovim bogastvom in z njegovimi nevarnostmi. Primorci - morda manj ostali Slovenci - vemo dobro, poudarja dr. Pirjavec, za barkovljanske in kriške ribiče, za portiče ob naši obali, za čupo in malajdo. Toda vse to je bilo nekako zavito v meglo nejasnih, delno literarnih predstav, brez prave zakoreninjenosti v stvarnost pristne in trde življenjske izkušnje. Lisjaku pa je s svojim delom uspelo odstraniti kopreno naše približnosti in s svojo prepričljivo, dokumentirano pripovedjo obogatiti našo zgodovinsko pa tudi nacionalno zavest.

V Lisjakovi knjigi zaživijo primorski kraji, navade in rodovi, ki so jih čas in nemili

zgodovinski dogodki obsodili na spremembe, če ne celo na izginotje. Z vso svojo zgovornostjo pripovedujejo zgodbo, na katero moramo biti Slovenci ponosni. Zgodbo o naših prednikih, ki so se naselili na tej skrajni obali severnega Jadrana, se s svojimi enostavnimi, iz enega samega debela iztesanimi čupami podajali na morje, stoletja ribarili med sprtimi devinskimi in tržaškimi gospodi, se borili z roparskimi Čozoti in razmahnili v prejšnjem stoletju pod umno habsburško upravo svojo ribiško obrt v donosen posel. Pripoveduje pa tudi o tem, kako jih je prizadela prva svetovna vojna, kako so se slovenski ljudje morali znajti v težkih in nenaklonjenih razmerah fašistične Italije in kako so jih po drugi svetovni vojni z načrtnim naseljevanjem tujcev na naši obali izpodrinili ter v bistvu zatrli.

Lisjakova zgodba je v svojem zaključnem delu sicer tragična, kajti očitno je, da je neka bogata tradicija slovenskega ribištva v prostoru med Trstom in Timavo skoraj popolnoma zamrla. V svojem epskem zamahu pa je vendar spodbudna, kajti jasno priča, kako žilavi in trdi so bili naši predniki, hkrati pa nas bodri v boju za obstanek. Pa še to, dodaja dr. Pirjavec: morje ne plapola samo na slovenski zastavi, temveč še vedno buta ob našo staro in novo obalo - prav je, da spoznamo stare vezi, ki jih imamo z njim, in da - izhajajoč iz tradicije preteklih rodov - začnemo misliti kot narod, ki ima z njim okno v svet.

Knjigo "Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave" je mogoče kupiti ali naročiti s pošto dostavo po povzetju za 4.935 SIT v Knjigarni Konzorcij v Ljubljani, Slovenska 29, telefon: 061/125-01-96.

ZA FINANČNO SODELOVANJE S KULTURO SE ODLOČA VEDNO VEČ PODJETIJ

Mag. Suzana Čurin-Radovič

svetovalka ministra na Ministrstvu za kulturo,
1000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Prehod na tržno gospodarstvo in razvoj zasebnega podjetništva v Sloveniji sta se dotaknila tudi kulture. Poleg tega živimo v času prednostnih možnosti in ne več v času idealov.

Povečanje proračuna za eno dejavnost zmanjšuje finančne možnosti drugi dejavnosti.

Javnega denarja za vse, kar bi potrebovalo javno finančno podporo, ni. Iskati je treba nadomestne vire financiranja.

V tem smislu postaja tudi v Sloveniji vse bolj pomembna potreba po novih kulturnih strategijah in v njihovih okvirih potreba po novem menedžmentu, to je upravljanju za uresničevanje teh strategij. Predmet teh strategij bi moral biti razvoj kulturnih dejavnosti in ustvarjalno povezovanje kulture z gospodarstvom.

Žal je doslej povezovanje kulture in gospodarstva v Sloveniji potekalo v glavnem na pobudo posameznikov in posameznih kulturnih ustanov. Na evropski ravni opravljajo to posebne agencije, ki so ob koncu osemdesetih let ustanovile celo svoj skupni komite. Njihov temeljni cilj pa je spodbujati zanimanje gospodarstva za vlaganje v kulturo na evropski ravni, pri čemer se sponzorstvo ali pokroviteljstvo za razliko od donatorstva razume kot vzajemni odnos. V razvitih državah so umetnost že prepoznali kot enega izmed najbolj kompleksnih načinov komunikacije, zato se za sodelovanje z umetnostjo odloča vedno več podjetij, zlasti v državah, v katerih že delujejo agencije za posredovanje med kulturo in gospodarstvom.

Po mnenju dr. Bogomirja Kovača postajata umetnost in kultura del nove kulturne ponudbe in temeljna značilnost infor-

macijske družbe. Denar za kulturo ima po njegovem mnenju množilen poslovni učinek (umetnost kot marketinška promocija, uveljavitev podjetja, umetnost pri oblikovanju izdelkov, ipd.)

Toda uvajanje tržnosti v kulturo naj bi se uveljavljalo na poseben, kulturi prilagojen način. Če se bo namreč tudi v avtonomijo kulture zažrla logika zaslužkarstva, če bo z izkoriščanjem kulture prišlo do njene komercializacije, bo slovenski družbi storjena neprecenljiva škoda, da o identiteti slovenskega naroda sploh ne govorimo! Uvajanje tržnosti v kulturo pri nas bo, če bo izpeljano premišljeno, zares dragocena priložnost za širši razmah kulture in kulturnih vrednot, ki so družbi tako nujno potrebne, če hoče biti demokratična, nima pa tradicije demokracije. Zato je tako pomembno primerno organizirati in pravno urediti področje kulture ter zagotoviti takšno posredovanje države, ki bo spodbudilo vsestranski kulturni razvoj, uveljavitev kulture in razmah kulturnih vrednot. Potrebni pogojev za to pa ne bo brez posebnega upravljanja in organiziranja v kulturi - brez pravega kulturnega menedžmenta!

O potrebi po izobraževanju kulturnih menedžerjev v Sloveniji je bilo že precej povedanega in napisanega. Mednarodna organizacija PHARE bo Sloveniji namenila kar tri milijone ekujev (ECU, European currency unit je veljal konec septembra 1995 po srednjem tečaju Banke Slovenije 154,09 SIT) ali nekaj več kot 462 milijonov slovenskih tolarjev za usposabljanje menedžerjev v javni upravi in v neprofitnih ali nepridobitnih organizacijah (zasebnih in javnih). Mednje sodijo tudi kulturni menedžerji. In tudi Svet Evrope podpira programe za usposabljanje na področju kulturnega menedžmenta.

Nekatere države že organizirajo mednarodne seminarje in šole za kulturni menedžment, ker se sedaj, ko so svoj kulturni menedžment že razvile, dobro zavedajo potrebe po mednarodnem sodelovanju takih strokovnjakov, saj vrhunska umetnost presega nacionalne meje. Letos je Avstrija organizirala European Summer Academy (Evropsko poletno akademijo) v Salzburgu, ki je namenjena menedžerjem v kulturi po vsej Evropi, njihovem usposabljanju in navezovanju medsebojnih stikov. Tudi v Veliki Britaniji potekajo uspešni tovrstni programi, ki jih vodijo ugledni britanski strokovnjaki s področja kulturnega menedžmenta. V Amsterdamu ustanavljajo The Amsterdam Summer University (Amsterdamsko poletno univerzo). Francosko ministrstvo za kulturo pa ima poseben oddelek za študij in znanost, ki se zadnje čase precej ukvarja z razmerjem kulture do zasebnega kapitala, kulturne industrije in mecenstva ali podpiranja. Švedska se je odločila za podporo ustvarjalnosti v družbi nasploh, zato razvijanja mecenstva ne vidi le skozi uveljavljanja mehanizma davčnih oprostitov, temveč želi med državljani spodbuditi širšo družbeno odgovornost za razvoj kulture in kadrov v njej.

Tudi v Sloveniji se že zavedamo, da je treba usposobiti kadre za upravljanje in organiziranje v kulturi, oziroma dosedanje praktične izkušnje ljudem, ki delajo v kulturi, dopolniti s teoretičnim znanjem o kulturnem menedžmentu. To so ugotovili tudi udeleženci novogoriškega simpozija o kulturnem menedžmentu. Ne najbolj uspel poskus organiziranja seminarja o kulturnem

menedžmentu s pretežno tujimi predavatelji v Centru Brdo oktobra 1994 je pokazal, da so na področju kulture, v kateri gre za upravljanje v kontekstu posebnih kulturnih vrednot, še kako dragoceni domači strokovnjaki, ki poznajo tuje teoretične in praktične izkušnje pa tudi domačo stvarnost. V letu 1995 pa so se pojavili še drugi nosilci izobraževalnih programov za kulturni menedžment v Sloveniji, tako na primer Gea College, CISEF Ljubljana, Andragoški zavod Maribor, Synttrak Ljubljana.

Menim, da je za program izobraževanja menedžerjev v kulturi med drugim pomembno zlasti, da je program posebej prilagojen potrebam menedžmenta v nepridobitnih organizacijah - zlasti v kulturnih - in da je dovolj jasno določena razlika med menedžmentom v pridobitnih in menedžmentom v nepridobitnih organizacijah. Nadalje je pomembno, da je tak program kadrovsko vezan tudi ali predvsem na domače strokovnjake, saj gre pri nepridobitnih organizacijah za opredeljevanje in uresničevanje poslanstva v smislu njihovega prispevka h kakovosti družbenega življenja. V nepridobitni dejavnosti, še zlasti v kulturi, je treba razvijati lastno kulturo menedžmenta in izvirno filozofijo upravljanja. Na to opozarjajo tudi največje avtoritete svetovnega menedžmenta, kot so Drucker, Peters, Ulrich. Tudi poudarki v najnovejših programih za povezovanje Slovenije z Evropsko skupnostjo predvidevajo prav tako opiranje na domače strokovnjake. Glede na to, da je za nepridobitne organizacije posebej značilno delovanje v normativnem in političnem smislu, je pomembno v izobraževalne programe vključiti tudi znanja, ki sodijo v ta okvir.

V letu 1995 je Gea College že organiziral usposabljanje kulturnih menedžerjev. Evalvacija tega izobraževalnega programa bi lahko pokazala, v kolikšni meri je bil učinkovit z vidikov: uspešnosti, ekonomičnosti, ustreznosti, odzivnosti, primernosti ter kje in kako bi ga kazalo morda še dopolniti. V razvitih državah so navajeni vključevati evalvacij-ske mehanizme v vse nove projekte, medtem ko se pri nas ta praksa šele uveljavlja. Gea College je v svoj študijski program to že

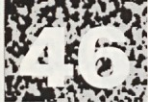
vključil - teoretično in praktično, kar je gotovo sodoben in primeren pristop.

Kako se bo razvijal kulturni menedžment pri nas, bo pokazal čas. Gotovo pa je njegov razvoj odvisen od izhodiščnih pogojev, za katere je dolžna skrbeti tudi država. Ta pa je že pokazala svoje zanimanje za usposabljanje kulturnih menedžerjev.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture navaja v 5. členu, da "kulturne dejavnosti lahko opravljajo pridobitne ali nepridobitne organizacije pod posebnimi pogoji". Mislim, da bi to misel kazalo ponovno pretehtati, ker naj bi kulturno dejavnost opravljale le non-for-profit (nepridobitne) organizacije, ki naj bi skrbale predvsem za uresničevanje kulturnega poslanstva. Tega pa, razumljivo, ni mogoče pričakovati od pridobitnih organizacij, ki jim je poglavitni cilj dobiček. Naravnost organizacij, ki se ukvarjajo s kulturo, samo k dobičku, namreč lahko vodi v nevarno komercializacijo kulture.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture tudi ni določil statusa zasebne kulturne organizacije, čeravno 24. člen Zakona o zavodih predvideva tudi "zavod, ki ni ustanovljen kot javni zavod". Taka zasebna kulturna organizacija bi bila lahko deležna ugodnosti z davčnimi olajšavami in bi pridobivala nadomestne vire za financiranje kot komplementarne ali dopolnilne javnim v kulturi.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture nadalje ukinja dosedanja inštitut in mehanizem samostojnih kulturnih dejavcev ter določa v 42. členu le še razvid umetnikov, vzporedno pa ni vpeljal posebnega registra zasebnih kulturnih organizacij z licencami in s tem spodbudil razvoj podjetniškega duha v kulturi, ki ga ni možno poistovetiti s podjetništvom nasploh, saj gre pri zasebnih kulturnih organizacijah za upoštevanja vredne posebnosti!

Kulturni večer v Kosovelovi knjižnici

Kultura

SREČANJE Z JOLKO MILIČ

Ida Vodopive

Ob slovenskem kulturnem prazniku je Kosovelova knjižnica Sežana priredila srečanje z domačinko - s publicistko in prevajalko Jolko Milič. Združila ga je z otvoritvijo razstave slikarja Ivana Varla, soproga in življenjskega sopotnika Jolke Milič. Gledališka igralca Slovenskega narodnega gledališča v Trstu Aleš Kolar in Vojko Belšak sta prebrala izbor Jolkinih besedil, objavljenih v slovenski periodiki, medtem ko je pisatelj Franček Rudolf na sebi svojstven način, dokaj nekonvencionalno, predstavil slovensko polemikarko. Prijeten večer so obogatili s svojim nastopom še učenci Glasbene šole Sežana... Prireditve je omogočilo koprsko trgovsko in knjigotrško podjetje Libris, d.o.o.

Polemičnih in kritičnih pisnih razprav, razmišljanj in odmevov Jolke Milič na najrazličnejše kulturne in obče družbene dogodke na Slovenskem ter na Krasu, ki so jih objavili časniki in revije, je neizmerno veliko. Manj pa je objavljenih celovitejših predstavitev Jolke Milič in oznak njenega prispevka v slovensko publicistično in prevajalsko dejavnost zadnjih tridesetih ali štiridesetih let.

Med tistimi, ki Jolko Milič dobro poznajo in ki jim je uspelo s pisanjem o njej predstaviti ne le vse najpomembnejše, pač pa tudi najbolj duhovito, je prav gotovo tudi njen someščan Marijan Zlobec, novinar in kulturni kritik časnika Delo. Za revijo Kras je imel pred dvema letoma z njo obširen pogovor, ki je bil objavljen v 2. in 3. številki te revije. In v uvodu, ki ga je naslovil z Jolkinim življenjskim sloganom "Ugaja mi živeti nevarno...", jo je v uvodu velikega intervjuja opisal in predstavil takole:

Ugaja mi živeti nevarno...

Pesnica, pisateljica, prevajalka, znamenita slovenska polemikarka Jolka Milič pravi, da jo Slovenci jemljejo bolj kot "fenomen" kot pravo pisateljico. V resnici pa je najbolj drzna in pogumna med pisocimi Slovenkami, čeprav živi "le" v skromni Sežani, na Partizanski 14, kjer je imel njen oče že pred vojno zasebno pekarno, po vojni pa so jo nacionalizirali. Jolka Milič je brez formalne fakultetne izobrazbe dosegla zelo veliko: ugled brezkompromisne intelektualke, sposobne v polemikah premagati najbolj čvrste "samotne jezdece" ali predstavnike najbolj "državotvornih ustanov", izzvati avtoritete in specialiste na posameznih področjih, ošvrkniti najbolj prestižna znanstvena spoznanja in z nekako zvito nonšalanco zrelativizirati vsakršno preveč visoko ali visokostno držo vsakokratnega "nasprotnika".

Jolka Milič je v bistvu zelo preprosta ženska, obdarovana z neko iskrivo, dvorezno in najbrž nevarno (če bi, na primer, z njo živel) logiko, kar se morda zdi celo kot paradoks. Vedno je na preži, da te "ujame", in nikoli se ne počutiš povsem "varnega" pred njo. Potencialna možnost, da pade tudi po tebi, je pri Jolki Milič konstantna. S tem lahko odkrito računaš, danes in jutri.

Takih osebnosti je v Sloveniji zelo malo; pravzaprav jih ni. Žensk pa sploh ne! Če bi svoje najboljše polemike objavljala v Parizu, bi bila morda tako slavna kot kaka Gertrude Stein. Biti slaven v Sloveniji pa najbrž ni kaj prida; posebno dandanašnji ne, ko še predsednika države lahko "vsak pes oblaja". A Jolki Milič ni do slave, časti in nagrad (prejela je le eno, a ji je zelo ljuba). Mirno in hkrati živahno gre svojo pot: duhovno vsepovsod, fizično bolj po svojem ljubem Krasu.

Jolka Milič je zlasti zadnjih dvajset let deležna precejšnje pozornosti tudi med bralci, ki jih kulturne teme ne zanimajo tako pogosto. A, ko zagledajo podpisano njeno ime, si največkrat rečejo: "Pa pogledjmo, koga je spet našpičila naša Jolka!" In v kulturnih krogih se je boje, v nekem smislu pa jo imajo pomalem vsi radi:

Na levi sliki publicistka in prevajalka Jolka Milič, zgoraj za omizjem - z leve na desno - ravnateljica Kosovelove knjižnice Lučka Čehovin, Jolka Milič in pisatelj Franček Rudolf
Foto: M. Mljac

tudi tisti, ki jih je kdaj javno "izpostavila". Teh pa ni malo. A reči je treba, da ima svoj stil in svojo raven ter do vseh enak odkrit odnos. Ona pove greh in, še raje, grešnika...

Frančka Rudolfa "Bulvar Jolke Milič"

V svojem portrejskem orisu Jolke Milič na srečanju z njo v zgornji dvorani Kosovelove knjižnice je pisatelj Franček Rudolf spomnil tudi na svojo knjigo "Fotosinteza Linhart", v kateri je v glavnem mestu svoje sanjske deželice Kaledonije posvetil en bulvar Jolke Milič. In prav ta spominski preblisk v leto 1979, ko je knjiga izšla, je spodbudil osrednjo osebo večera - Jolko Milič, da je iz torbice izvlekla orumeneli list papirja, datiran s "Sežana, marca 1980", in ga prebrala:

"Preragi Franček, ne zameri mi, če sem tvojo Fotosintezo Linhart, ki je izšla pri Državni založbi Slovenije leta 1979, prebrala šele nedavno. Knjiga je namreč izginila pod pilom zvezkov, papirja in druge podobe ropotije, na dan pa se je rožnato prismejala, ko je ves tisti balast, ki jo je dušil, zgrmel na tla, in mi očitajoče s sproženim prstom namignila: Me misliš sploh prebrati, ali pa si me kupila zaradi lepšega?"

Da se ji prikupim, sem jo vzela pri priči v roke in jo prebrala v dveh večerih. In bila za to dejanje bogato nagrajena. Sploh sanjalo se mi ni, da me v njej čaka veliko presenečenje in nepopisno zadoščenje. Saj si mi vendar v glavnem mestu svoje sanjske deželice Kaledonije posvetil enega od šestnajstih bulvarjev. In najbrž, ker so ti povedali ali si preroško slutil, da živim v Sežani na Partizanski, ki je že nekaj desetletij bolj hrupna od nekdanje ljubljanske Aškerčeve - ta stalni ropot pa stanovalcem že pošteno rahlja in kodra živce, si ... bulvar Jolke Milič zaprl za avtomobilski promet (str. 80), da bo ta punca užila vsaj post mortem nekaj miru.

Franček, HVALA za pozornost!

Odkrito povedano in brez kančka lažne skromnosti: bila sem od nekaj trdno prepričana, da slej ko prej (prej slej kot prej!)

dobim ulico za svoje mnogotere zasluge in sploh, a nikoli (ponovim: nikoli!) si nisem predstavljala, da bo to bulvar ali po domače povedano (za tiste, ki ne vedo): široka cesta z drevoredi, navadno v večjih mestih. Kvečjemu, a čisto zagotovo, kaj bogu za hrptom ali kakšno uličico ali klanec na sežanski periferiji. Upala sem, ker sem se veliko sprehajala po okoliških sežanskih gričih, da po meni imenujejo vsaj eno od neštetihih stezic, ki peljejo recimo na Tabor, na Planino, v Dobravo, v Lozo, na Sedovnik. Skratka, veselila sem se, da dobim sicer nekaj odročnega, da ne rečem zakotnega, vendar prijaznega, zelenega, cvetočega, tihega in zamak-njenega. Po moji meri pač. In glej, kaj me doleti! Po tvoji zaslugi dobim nič manj kot bulvar brez izpušnih plinov.

Franček, nimam besed. V moje srce si se zapisal z zlatimi črkami za vse večne čase! Tvoja hvaležna Jolka".

Potem je Jolka povedala zbranemu občinstvu, da je to napisala pred petnajstimi leti in verjetno poslala v objavo kakšnemu uredništvu. A ker se jim je najbrž zdelo preveč frivolno, z objavo ni bilo nič.

"Medtem so se časi zelo spremenili", je nadaljevala, "in prišla je moda, da enim ulice in trge in ploščadi in poti jemljejo, drugim pa dajejo. Naravno je, da me je zaskrbelo tudi usoda mojega... bulvarja. Da mi ga ni Franček medtem odvzel in ga dal kakšni bolj zaslužni junakinji zvestobe? Ker ga imamo tu, med sabo, je še najboljše, da ga kar naravnost vprašam in zvem, ali sem še ... bulvarska ali pa sem nemara ob vse in sem tam, kjer sem bila čisto na začetku svoje vrtoglave nebleščeče kariere?"

In predno ji je pisatelj Rudolf utegnil odgovoriti, je še povedala:

"Če mi je Franček silom razmer vzela cesto in jo dal kakšnemu drugemu zaslužniku, potem nimam druge izbire, ko da predlagam sežanskemu spodnjemu (ali zgornjemu) domu lokalne samouprave, da poimenuje slepo ulico za mojo hišo Ulica Jolke Milič, areal nekoliko dlje pa Ploščad Ernesta Pavlice (da ne boste rekli, da se samo za svoje zasluge potegujem, ne pa za zasluge drugih zaslužnih!) Motivacija: ne za literarne ali prevajalske ali narodnobuditeljske zasluge, pač pa za pometalne in čistilne. Prosim vse tu prisotne, da podprejo moj predlog s podpisom peticije. Jaz pa, ki sem se hodila šolat h Kosovelu, ta pa me je naučil: Ne prosi, brat (pardon, sestra), zahtevaj,... sporočam nepreklicno lokalnim in državnim veljakom: Če ne bo imenovanja, bo šla tudi Jolkina metla in ekološka vnema v zaslužni pokoj. Aut-aut!"

Ravnateljici Lučki Čehovin, ki je s četico sodelavcev Kosovelove knjižnice Sežana pripravila in uspešno izpeljala tudi srečanje z Jolko Milič, se spodobi izreči priznanje za pristen in duhovno bogat petkov sežanski kulturni večer. Bil je eden izmed tradicionalnih "Lučkinih večerov"!

**TELEFONSKA ŠTEVILKA
PREDSTAVNIKOV
ZAVAROVALNICE TRIGLAV
D.D. OE Postojna ODSLEJ
DOSEGLJIVA 24 UR NA DAN**

**24 UR NA
DAN!
ODLIČNO!**

Živjo!

Tako se navadno pozdravljamo med prijatelji. Ko govorimo o prijatelju, imamo v mislih nekoga, ki nas razume, nam pomaga, predvsem pa nekoga, na katerega se lahko obrnemo, ko smo v škripcih... Prav zato smo pri Zavarovalnici Triglav odslej pripravljeni priskočiti na pomoč vsak dan, 24 ur na dan. Na priloženi vizitki najdete ime in telefonsko številko Vašega zastopnika - našega predstavnika, ki bo skušal skupaj z Vami rešiti Vaše težave, povezane z zavarovanjem.

Takšna dežurna služba Zavarovalnice Triglav vas bo torej reševala iz zagate 24 ur na dan.

V katerih primerih naj bi zavrteli telefonsko številko Vašega zastopnika - našega predstavnika? Udeleženi ste bili v prometni nezgodi in ne veste, kaj storiti... Odpravljate se v tujino in potrebujete turistično zavarovanje... Radi bi vedeli, kaj prinaša nezgodno zavarovanje... Zanimajo vas splošne informacije o zavarovanju... To je le nekaj priložnosti, ko boste veseli dežurne službe Zavarovalnice Triglav.

Sliši se neverjetno - toda želimo vam, da bi telefonsko številko Vašega zastopnika zavrteli čim manjkrat!

**ZAVAROVALNICA TRIGLAV D.D.
OE POSTOJNA**

KER ŽIVLJENJE POTREBUJE VARNOST

tiskarna ljubljana

61001 ljubljana, tržaška 42, p.p. 571

fax: ++386 61 271-461

tel.: ++386 61 123-15-15

fotostavek
reprofotografija
montaža
ofset tisk
knjigoveznica
knjigotisk

**Tudi Tiskarna Ljubljana podpira revijo Kras
v njenih prizadevanjih za ohranitev naravne in kulturne dediščine!**

SEŽANSKI

BOTANIČNI PARK

Pomen Sežane in njene lege sta v prvi polovici prejšnjega stoletja navdušila tržaško družino Scaramanga, da si je tod zgradila svojo poletno rezidenco. V letih od 1848 do 1880 so Scaramangovi odkupili še zemljišče za botanični vrt. Vanj so sadili rastline z najrazličnejših delov sveta, od listavcev z Japonske in iz Južne Amerike do iglavcev iz Azije in Evrope ter vedno zelenih rastlin Sredozemlja. Veliko eksotičnih rastlin je park dobil po letu 1890, ko so zgradili še palmarij, rastlinjak za prezimovanje na mraz občutljivih rastlin.

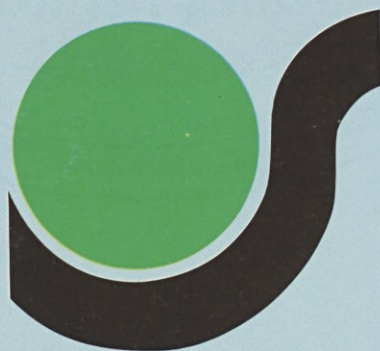
73779/[3]

D

KRAS

199604290

Osrednja knjižnica
Srečka Vilharja koper
Biblioteka centrale
Srečko Vilhar Capodistria

Upravljalci parka so po letu 1948 zbirko listavcev, iglavcev in grmovnic dopolnjevali z novimi rastlinami, bogatijo pa tudi zbirko v palmariju z rastlinami iz sušnih, tropskih in subtropskih predelov sveta.

Sežanski botanični park upravlja
Komunalno stanovanjsko podjetje v Sežani
Partizanska 2. Tam je tudi vhod v park! To je
na začetku Sežane iz ljubljanske smeri ali
točneje nasproti hotela Triglav. Odprt je
vsak delavnik od 7. do 15. ure. Za ogled
skupin popoldne in v dela prostih dnevi
priporočamo predhoden dogovor
po telefonu na št. 067/31-341